

**T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İBN KUDÂME’NİN EL-MUĞNÎ ADLI ESERİNDE
EBU HANİFE’YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ
(İBADETLER BÖLÜMÜ)**

ABDULGHAFAR HANAFİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZAYFE ÇEKER**

KONYA - 2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDUL GHAFAR HANAFİ		
	Numarası	18810601334		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İBN KUDÂME'NİN EL-MUĞNÎ ADLI ESERİNDEKİ EBÛ HANİFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ (İBADETLER BÖLÜMÜ)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdul ghafar HANAFİ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDUL GHAFAR HANAFİ		
	Numarası	18810601334		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZEYFE ÇEKER		
Tezin Adı	İBN KUDÂME'NİN EL-MUĞNÎ ADLI ESERİNDEKİ EBÛ HANİFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ (İBADETLER BÖLÜMÜ)			

“İbn Kudâme'nin el-Muğnî Adlı Eserindeki Ebû Hanife'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbadetler Bölümü)”adlı bu çalışma; Hanbelî mezhebinin muteber kitaplarından olan el-Mğnî'nin ibadetler bölümünde İmam Ebû Hanife'ye nispet edilen görüşlerin doğru olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla yaptığımız çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin konusu, amaç ve yöntemi ile araştırmanın kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde İbn Kudâme'nin yaşadığı dönemin ilmî ve siyasi durumu, hayatı, Hanbelî mezhebi ve fıkıh dünyası içerisindeki yeri, el-Muğnî ile diğer eserleri incelemeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde ise, el-Muğnî'nin ibâdetler bölümünde Ebû Hanîfe'ye nispet edilen görüşlerin tahkikine yer verilmiştir. Şöyle ki, öncelikle Ebû Hanîfe'ye nispet edilen görüş el-Muğnî'den tespit edilmiştir. Sonra da tespit edilen bu görüş Hanefî'lerin muteber kitaplarında bu görüşün doğru olup olmadığı araştırılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise çalışma neticesinde elde edilen bulgulara yer verdik. Ayrıca bu alanda yapılacak çalışmaların bir kısmına da sonuç bölümünde zikrettik.

Anahtar Kelimeler: İbn Kudâme, Ebû Hanife, el-Muğnî, Mezhep, Tahkik.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ABDUL GHAFAR HANAFİ		
	Student Number	18810601334		
	Department	BASIC ISLAMIC STUDIES / ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZEYFE ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	VERIFICATION OF OPINIONS ATTRIBUTED TO ABU HANIFA IN AL-MUGHNI OF IBNQUDAMAH (WORSHIP CHAPTERS)			

In this study, Titels "The Study of the Views Attributed to Abu Hanifa in Ibn Kudama's Al-Mughni (Chapter of Al-Ibadat)"; ist has been attempted to determine whether the views attributed to Imam Abu Hanifa in the chapter of Al-Ibadat of al-Mughni, one of the respected books of the Hanbali sect, are correct or not.

For this purpose, our study consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction part, the subject, purpose and method of the thesis and the sources of the research are mentioned. In the first part, the scientific and political situation of the period in which Ibn Kudama lived, his life, his place in the Hanbali sect and the world of fiqh, al-Mughni and other works were examined.

In the second part, the analysis of the views attributed to Abu Hanifa in the chapter of Al-Ibadat of al-Mughni is included. Namely, first of all, the view attributed to Abu Hanifa was determined from al-Muğni. Afterwards, it was investigated whether this opinion was correct in the authoritative books of Hanafis or not.

In the conclusion part of the study, we have included the findings obtained as a result of the study. In addition, we have mentioned some of the studies to be carried this field in the conclusion section.

Kudame, Abu Hanifa, al-Mughni, Madhhab, Tahqiq.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA
Tel: 0 332 201 0060 Faks: 0 332 201 0065 Web: www.konya.edu.tr E-posta: sosbil@konya.edu.tr

Keywords: Ibn out in

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	VIII
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	VIII
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	VIII
III. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	VIII
IV. İZLENEN YÖNTEM VE İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR	IX
V. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	X
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
İBN KUDÂME ve el-MUĞNÎ.....	1
I. İBN KUDÂME’NİN YAŞADIĞI DÖNEM	1
A. SİYASİ DURUM	1
B. İLMİ DURUM.....	2
II. İBN KUDÂME’NİN HAYATI	4
A. DOĞUMU VE YETİŞMESİ.....	4
B. HOCALARI.....	5
C. ÖĞRENCİLERİ.....	6
D. AHLÂKÎ FAZİLETLERİ VE BAZI GÖRÜŞLERİ	7
E. VEFATI	8
III. İBN KUDÂME’NİN ESERLERİ.....	9
A. FIKIH ve FIKIH USÛLÜ İLE İLGİLİ ESERLERİ	9
1. el-Muğnî.....	9
2. el-‘Umde.....	9
3. el-Mukni’ fi’l-fikh.....	10
4. el-Kâfi.....	11
5. ‘Umdetü’l-‘azîm.....	11
6. Zevâidü’l-kâfi ale’l-Hırakî	11
7. Ravzatü’n-nâzir.....	12
B. HADİS İLE İLGİLİ ESERLERİ	14

C. KELAM İLE İLGİLİ ESERLERİ	14
D. ZÜHD ve FEZÂİL İLE İLGİLİ ESERLERİ.....	15
E. DİL ve ENSÂB İLE İLGİLİ ESERLERİ	16
F. DİĞER ESERLERİ.....	16
IV. el-MUĞNÎ.....	17
A. el-MUHTASAR METNİ VE MÜELLİFİ EBU'L-KÂSİM el-HIRAKÎ.....	17
B. el-MUĞNÎ HAKKINDA GENEL BİLGİ	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
EBÛ HANİFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ.....	23
I. TAHARET	23
A. NECASETEN TAHARET.....	24
B. SULAR	26
C. ARTIKLAR	27
D. ABDEST	27
E. GUSÛL	29
F. TEYEMMÛM.....	30
G. MESTLER ÜZERİNE MESH ETMEK.....	32
H. KADINLARA ÖZEL HALLER	33
I. TAHARETLE İLGİLİ DİĞER MESELELER.....	34
II. NAMAZ.....	35
A. NAMAZ VAKİTLERİ.....	35
B. EZAN VE KAMET	36
C. SETR-İ AVRET	37
D. KIBLE	38
E. NAMAZIN KILINIŞI.....	38
F. KAZA NAMAZI.....	41
G. NAFİLE NAMAZ	42
H. ÖZÜRLÜNÜN NAMAZI	43
I. VİTİR NAMAZI.....	43
J. CEMAATLE NAMAZ.....	44
K. SEFERİLİKTE NAMAZ	45
L. SEHİV SECDESİ VE TİLÂVET SECDESİ.....	46
M. NAMAZI BOZAN VEYA MEKRUH OLAN DURUMLAR.....	47

N. CUMA NAMAZI	48
O. BAYRAM NAMAZI	51
P. KORKU NAMAZI	52
R. KÜSUF VE HÜSUF NAMAZLARI.....	53
S. İSTİSKÂ NAMAZI	53
T. CENAZE TEKFİN VE TEÇHİZİ.....	53
U. CENAZE NAMAZI	54
V. ŞEHİDİN DEFNİ	56
III. ZEKÂT	57
A. ZEKÂTIN FARZ OLMASI	57
B. HAYVANLARIN ZEKÂTI	59
C. ARAZİ MAHSULLERİNİN ZEKÂTI.....	60
D. MADENLER ve DEFİNELERİN ZEKÂTI.....	61
E. TİCARET MALLARININ ZEKÂTI.....	62
F. ZEKÂT İLE İLGİLİ DİĞER HÜKÜMLER.....	63
G. SADAKA-YI FITİR/FİTRE.....	65
IV. ORUÇ.....	66
A. ORUCUN FARZ OLMASI.....	66
B. ORUCA NİYET	67
C. ORUCU BOZAN VE BOZMAYAN HALLER	68
D. ORUÇ İLE İLGİLİ DİĞER HÜKÜMLER.....	70
E. İTİKÂF	71
V. HAC ve UMRE.....	72
A. HACCIN FARZİYETİ ve ŞARTLARI.....	72
B. NİYÂBETEN HAC	73
C. İHRAM.....	74
D. TAVAF VE SA'Y	75
E. ARAFÂT ve MÜZDELİFE VAKFELERİ.....	76
F. İHRAMDAN ÇIKIŞ	77
G. ŞEYTAN TAŞLAMA.....	77
I. İHSAR.....	78
J. TEMETTU VE KIRAN HACCI	78
K. HAC KURBANİ	79

L. CEZA GEREKTİREN İHRAM YASAKLARI	81
M. İHRAMLIYA CEZA GEREKTİRMEYEN DURUMLAR	83
N. İHRAMLININ AVLANMASI.....	84
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	90

KISALTMALAR

- (s.a.v.) : Sallallâhu aleyhi ve sellem
b. : bin
bkz. : bakınız
c. : cilt
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz. : hazreti
Mv.F. : el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye
nr. : numara
nşr. : neşreden
ö. : ölümü
r.a. : Radıyallanu anh
r.anhâ : Radıyallanu anhâ
s. : sayfa
Suppl. : Supplement
sy. : sayı
thk. : tahkik eden
trc. : tercüme, tercüme eden
ts. : tarihsiz
vb. : ve benzeri
vd. : ve devamı, ve diğer
vs. : ve saire
yy. : basım yeri yok

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze fıkıh alanında birçok çalışma yapılmış, zengin bir literatür meydana gelmiştir. Bu literatürü oluşturan çalışmalardan bir kısmı İslam hukukunun usulü hakkında yapılmış, ilim taliplerine fikhın tekniği bakımından yol gösterici olmuştur. Çalışmaların bir kısmı ise İslam hukukunun pratik yönü diyebileceğimiz fûrû' alanında gerçekleşmiştir. Bu eserlerden bazıları tek bir mezhep üzerine kaleme alınmış, bazıları ise bir mezhep ile yetinmeyip diğer mezheplerin hükümlerini, delillerini ve aralarındaki ihtilafları incelemeye tabi tutmuştur. Hilâf kitapları olarak isimlendirilen bu eserler, mezhepler arası mukayeseli hukuk kitapları olup fıkıh alanında olmazsa olmaz diyebileceğimiz baş yapıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mukayeseli İslam hukuku kitapları, incelemeye tabi tutulan alan ve görüşlerin çokluğu sebebiyle müellifin kendi mezhebi ile diğer mezhepleri kıyaslarken diğer mezheplerin eserlerine ulaşma imkânı bulamaması veya istifade ettiği kaynaktaki görüşün ana kaynaklardaki görüşlere uymayıp hatalı olması gibi sebeplerle hatalı nakillerin olabildiği kaynaklardır. Mezhepler arası ıstılah farklılıklarının hatalı değerlendirmeye tabi tutulması, mezhep içerisinde müftâbih görüşün bilinemeyip zayıf olan görüşün müftâbih bir görüş olarak aktarılması gibi ilave problemlere de rastlamak mümkün olabilmektedir. Bu hususlar sebebiyle fikhi konuları bütün mezheplerin görüşlerini vererek ele alan eserlerde müellifin mensubu olmadığı mezheplerin görüşlerine ihtiyatla yaklaşmak, söz konusu mezhebin kendi kaynaklarından belirtilen görüşü teyit etmek gerekebilmektedir.

Hanbelî fakihî İbn Kudâme (ö. 620/1223) tarafından kaleme alınan *el-Muğnî* adlı eser, müellifin mezhebinin haricinde Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Zâhirî mezhepleri ile yer yer Evzâî (ö. 157/774) ve Sevrî (ö. 161/778) gibi alimlerin görüşlerini, dayandıkları nasları ve görüş farklılıklarını ortaya koyan mukayeseli bir İslâm hukuku eseridir. Bu eserde de diğer mezheplere yapılan atıflarda hataların bulunma ihtimali vardır. Eserin bu açıdan güvenilirliğini tespit etmek için yapılan atıfların araştırılması ve bir çalışmaya konu edilmesi faydalı olacaktır. Bu maksatla kaleme alınan çalışmamızda *el-Muğnî*'de İmam Ebu Hanife'ye (ö. 150/767) nispet edilen görüşler Hanefî mezhebi kaynaklarından araştırılacaktır.

Çalışmamız bir giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin konusu, amaç ve yöntemi ile araştırmanın kaynaklarından bahsedilecektir. Birinci bölümde İbn Kudâme'nin yaşadığı dönemin ilmî ve siyasî durumu, hayatı, Hanbelî mezhebi ve fıkıh

dünyası içerisindeki yeri, *el-Muğni* ile diğere eserleri incelemeye tabi tutulacaktır. İkinci bölümde ise, *el-Muğni*'nin ibâdetler bölümünde Ebû Hanîfe'ye nispet edilen görüşlerin tahkikine yer verilecektir.

Konunun tespiti hususunda bana yardımcı olup araştırma sürecinde kıymetli önerileriyle hep yanımda bulunan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER'e müteşekkirim. Ayrıca araştırma ve teknik konularda bana kılavuzluk edip yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY hocama da şükranlarımı sunuyorum. Son olarak eğitimin ve gurbetin bu çileli günlerinde hem maddi hem de manevi olarak yanımda bulunup bana destek olan, haklarını ödeyemeyeceğim kıymetli anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Abdulghafar HANAFİ

Konya – 2021

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslam toplumunda bilginin gelişimi ilim dallarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ilim dallarına paralel olarak, hicri ikinci yüzyılın sonlarından itibaren bireysel ve sosyal hayat ile ilgili amelî hükümleri inceleyen fıkıh ilmi gelişim açısından geniş bir yelpazeye sahip olmuştur. Zamanın problemlerine zihnî çaba ile elde edilen bilgiler doğrultusunda çözüm bulma gayesi fikhin konusunu oluşturmuştur.

Fıkıh, şer'î-amelî konuları inceleyip bu konulara dair hükümleri belirleyen bir ilim dalıdır. Bu ilim dalının ortaya çıkışından itibaren birçok âlimin sarf ettiği muazzam çabalar neticesinde çok kıymetli eserler sonraki nesillere miras bırakılmıştır. Klasik dönemde bilgiye ulaşma hususunda bugüne nispeten imkânların kısıtlı olması nedeniyle o dönemlerde yazılmış olan eserlerin tahkiki gerekli görülmüştür. Yine o dönemde yazılmış kitaplarda bulunan farklı âlimlere ait görüşlerin doğru olup olmadığı tespit edilmelidir. Bu eserlerden biri de İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *el-Muğnî* adlı eseridir. Çalışmamızın konusu zikredilen eserin İbâdetler bölümünde Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) nispet edilen görüşlerin tahkiki olacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eserini hacmi itibariyle dikkate alacak olursak, eserin tamamının yüksek lisans tezi kapsamındaki bir çalışmayla tahkik edilemeyecek kadar geniş olduğunu görürüz. Bu sebeple çalışmamızı, eserin sadece ibadetler bölümünü ele alarak sınırlandırmayı uygun gördük.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmamızın amacı *el-Muğnî* adlı eserin İbâdât bölümünde İmam Ebû Hanîfe'ye isnat edilen görüşleri tespit edip, bu görüşlerin doğru olup olmadığını, İmam Ebû Hanîfe'ye aidiyetinin gerçekliğini Hanefileri temsil eden kaynaklardan araştırıp tahkik ederek istifadeye sunmaktır. Ayrıca çalışmamız, İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eserinin klasik fıkıh kaynakları arasında ve sonraki dönem fıkıh dünyasında ne kadar önem taşıdığını ortaya koymayı

amaçlamaktadır. Sonraki dönem fıkıh müelliflerine kaynaklık eden bu eserin ihtiva ettiği görüşlerin büyük bir yere sahip olduğu inkâr edilemez. Hal böyleyken bu eserde ifade edilen görüşlerin doğruluğunun tahkik edilmesi gerekmektedir.

IV. İZLENEN YÖNTEM VE İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Metot olarak önce İbn Kudâme'nin İmam Ebu Hanife'ye nispet ettiği görüşler tespit edilip olduğu gibi aktarılmış, daha sonra bu görüşün Hanefî kaynaklardaki durumu zikredilmiştir. Eğer görüş doğruysa doğru, hatalı ise bu görüş hatalıdır denilip İmam Ebu Hanife'nin o meseledeki doğru olan görüşüne açıklamalı bir şekilde yer verilmiştir. Yani doğru olan atıflar açıklanmadan aktarılırken, doğru olmayan atıflar açıklamalı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Şayet görüşün bir kısmı tam bir kısmı eksik verildiyse, o görüşün eksiki tamamlanıp tam bir şekilde verilmeye gayret gösterilmiştir. Bütün benzer meseleler ilgili başlığın altına alınmıştır. Tekil kalmış meseleler ise konunun sonundaki “diğer görüşler” başlığının altında toplanmıştır.

Görüşleri aktarırken meselelerin sıralamasında *el-Muğni* takip edilmiştir. Yani bir konuda hatalı görüşler söz konusuysa bu görüşler *el-Muğni*'deki sıralama değiştirilmeden, hatalı olan görüşlere yeni başlık açılmadan aktarılmıştır. Konu bitiminde de doğru ve hatalı görüşlerin sayısı belirtilerek değerlendirme yoluna gidilmiştir. Örnek olarak abdesti ele alırsak, *el-Muğni*'de abdestle ilgili hem doğru hem de hatalı görüşler söz konusu olabilmektedir. Sıralamayı bozmadan her görüşün doğruluğu ve yanlışlığı yerinde belirtilerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın konu başlıkları hususunda *el-Muğni*'nin başlıklarını esas almadık. Çünkü bu eser klasik yöntemle yazılmış, bazı meseleler ilgili başlığın altında yer almamıştır. *el-Muğni*'nin başlık tasnifini esas almak okuyucunun zihninin karışmasına ve yorulmasına sebep olacaktır. Ayrıca *el-Muğni*'de kullanılmış olan bu başlık uyumsuzluğu, sistematik akademik üsluba da uygun düşmemektedir. Bu sebeple çalışmamızda başlık seçme hususunda kendi tasarruflarımızı uygulama çalıştık.

el-Muğni'de İmam Ebu Hanife'ye nispet edilen görüşü teyit etmek amacıyla öncelikle Hanefî mezhebinde muteberliği tartışılmayan İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin (189/805) *el-Asl*'ına müracaat ettik. İkinci aşamada İmam Serahsî'nin (483/1090) *el-Mebsût*'undan istifade

ettik. Bu eserlere ek olarak isimleri aşağıda zikredilecek olan başka eserlerden de istifade ettik.

Hiçbir çalışma, eksiklikten ve hatadan münezzehtir değildir. Bizim de bu çalışmada gözümüzden kaçan görüşler olmuştur. İbn Kudâme gibi değerli bir âlime hata yapma ithamında bulunulmaması adına hatalı gördüğümüz görüşler farklı Hanefî kaynaklardan teyit edilmiş ve İmam Ebu Hanife'nin bir başka kavli olup olmadığına dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın ana kaynağı üzerinde çalışma yaptığımız *el-Muğni* aslî eserdir. Buradan tespit ettiğimiz atıfları Hanefî mezhebinde muteber olarak görülen ana kaynaklardan araştırdık. Bu kapsamda şu eserlerden istifade ettik: Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Asl*'ı, Cessâs'nin (ö. 370/981) *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*'si, Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'u, Semerkandî'nin (ö. 539/1144) *Tuhfetü'l-fukahâ*'sı, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâ'i'u's-sanâ'i*'si, Gaznevî'nin (ö. 593/1197) *el-Hâvi'l-Kudsî*'si, Merğînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye*'si, Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*'ı, İbn Nuceym'in (ö. 970/1563) *Bahrü'r-râ'ik*'i ve İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) *Reddü'l-muhtâr*'ı. Zikrettiğimiz bu eserlere ek olarak -özellikle birinci bölümdeki bilgiler için- müracaat ettiğimiz başka kaynaklar da olmuştur.

V. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Yaptığımız araştırmalara göre İbn Kudâme ve eserleri ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça sayılıdır. Yapılmış olan bu çalışmalar da daha çok ahkâm ayetleri, fikhî kaideler, usûl kaideleri ve usûl kaidelerinin tatbikiyle ilgili olup genel olarak 2000'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Bu çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

Türkiye Dışında Yapılan Bazı Çalışmalar:

1. Nasr b. Süleymân b. Muhammed Umrân, *Âyâtü'l-ahkâm fi'l-Muğni li-İbn Kudâme*, Riyâd 2003.
2. Ebû Süleyman, Abdülvehhâb İbrâhim, *The Role of Ibn Qudama in Hanbali Jurisprudence (Hanbeli Fıkında İbn Kudame'nin Rolü)*, Londra 1970.
3. Sebîl, Abdülmecîd b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Kavâid ve 'z-zavâbitü'l-fikhîyye min Kitâbi'l-Muğni li-İbn Kudâme min Kitâbi'l-Kazâ ilâ nihâyeti Kitâbi'd-De'âvâ ve'l-beyyinât*, Mekke 2003.

4. Nebâtî, Sa'd b. Muhammed b. Îsâ, *Cühûdü İbn Kudâme fî hidmeti'l- 'akîde*, Mekke 1991.
5. Eşker, Muhammed Süleymân, *el-Fîhrisü'l-hecâtiyye li-kitâbi'l-Muğni li-İbn Kudâme*, Beyrut 1971.
6. Merîni, Cilâli, *el-Kavâidü'l-usûliyye ve tatbikâtühâ'l-fikhîyye 'inde İbn Kudâme fî Kitâbîhî'l-Muğni*, Kahire 2002.
7. İdrîsî, Abdülvâhid, *el-Kavâidü'l-fikhîyye min hilâli Kitâbi'l-Muğni li-İbn Kudâme*, Kahire 2002.
8. Gamidî, Ali b. Saîd, *İhtiyârâtü İbn Kudâme el-fikhîyye fî eşheri'l-mesâili'l-hilâfiyye*, Riyad 1998.
9. Sa'id, Abdülaziz b. Abdurrahman, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, Riyâd, 1987.
10. Şâyî', Abdullah b. Osman, *Ârâu İbn Kudâme Havle'l-Îâka*, Riyad 2000.
11. Bârûdî, Abdullah Ömer (ö. 307/919-20), *el-Berku'l-lemmâ' fîmâ fî'l-Muğni min ittifâk ve'l-iftirâk ve'l-icmâ'*.¹ Bu eser, *el-Muğni*'de bulunan görüşleri kitap, bâb ve fasıl sistematiğine uygun bir şekilde toplamıştır.²

Türkiye'de Yapılan Bazı Çalışmalar:

1. Dede, Nusret, *İbn Kudâme Penceresinden Fıkıh Usûlü*, İstanbul 2017.
2. Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkhın Kullanımı*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
3. Kalaç, Rıdvan, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.
4. Kılıç, Recep, *İbn Kudâme'nin Fıkıh İlmindeki Yeri ve el-Muğni Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2021.
5. Çubukçu, Esmâ, *İbn Kudâme'nin Usû ve Furû' Bağlamında Maslahat Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara ts. (yazımı devam ediyor)

¹ Beyrût 1406/1986.

² Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 20.

6. Safi, Rezan, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserindeki Hanefî Mezhebine Ait Görüşlerin Tahkiki ve Tahlili (Namaz ve Cenaze Bölümü)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana ts. (yazımı devam ediyor)

Ayrıca Abdullah Ömer el-Bârûdî, *el-Berku'l-lemmâ' fi mâ fi'l-Muğni min ittifâk ve'l-iftirâk ve'l-icmâ'* isimli eserinde, *el-Muğni*'de toparlanmış olan ve genel olarak fakihler tarafından benimsenip dikkate alınan kavilleri kitap, bâb ve fasıl sistematiğine uygun bir biçimde toplamaya çalışmıştır. Eser 1986 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi İbn Kudâme ve eserleriyle alakalı yapılmış olan çalışmalar daha çok fıkıh ve fıkıh usulü, *el-Muğni*'de kullanılmış olan ahkâm ayetleri, İbn Kudâmenin Hanbelî mezhebindeki yeri ve ilmî ayrıcalığı ile ilgilidir. Çalışmamızın ana konusu olan “İbn Kudâme'nin *el-Muğni* Adlı Eserinde İmam Ebu Hanife'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki” ile doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Çalışmamız, yukarıda zikrettiğimiz, Rezan Safi tarafından yazımı devam eden *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserindeki Hanefî Mezhebine Ait Görüşlerin Tahkiki ve Tahlili (Namaz ve Cenaze Bölümü)* adlı yüksek lisans tezi ile benzerlik arz etmektedir. Ancak tezin konusu Namaz ve Cenaze bölümünden oluşmakta olup sadece Ebu Hanife'ye ait görüşleri değil genel olarak Hanefîlerin görüşlerini ele aldığı için çalışmamızdan kısmen farklı olmaktadır. Çalışmamız ise ibadetler bölümünün tamamını kapsamakta ve sadece Ebu Hanife'ye nispet edilen görüşlerin tahkikine yer vermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KUDÂME ve el-MUĞNÎ

I. İBN KUDÂME'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

A. SİYASİ DURUM

İbn Kudâme, 541/1147 ile 620/1223 yılları arasında yaşamış olan bir Hanbelî fakihidir. Bu yılların siyasi tarihine bakacak olursak başkent in Bağdat olduğunu, dönemin dört Abbasî halifesinin yönetim sürecine denk geldiğini görmüş oluruz. Bu halifeler sırasıyla şöyledir: 530/1136 yılında hilafete gelip 555/1160 yılında vefat eden Muktefi-Billâh, 555/1160 yılında halife olup 566/1171 yılında vefat eden Müstencid-Billâh, hicri 566/1171 yılında hilafet makamına yükselip 575/1180 yılında vefat eden Müstazî-Biemrillâh ve son olarak da 575/1180 yılında hilafet tacını giyip 622/1225 yılında vefat eden Nâsır-Lidînillâh. Bu dönem sosyal, ilmi ve iktisadi alanda derin izler bırakan birçok siyasî olaya şahitlik etmiştir ki bunlardan bir tanesi Mısır'da hüküm süren Fâtımî Devleti'nin (359/909-567/1171) yıkılışıdır. Fâtımî Devleti, bu devletin ilk halifesi olan el-Muiz-Lidînillâh (ö. 365/975) ile başlamış 208 sene hüküm sürerek son halife Âdîd-Lidînillâh'ın (ö. 567/1171) vefatıyla son bulmuştur. Bu sıralarda İbn Kudâme hayatının 26 senesini gerede bırakmıştır.³

İbn Kudâme'nin şahit olduğu başka bir olay da haçlı seferleridir. İbn Kudâme bu savaşların son dönemine denk gelmiştir. Haçlı seferleri döneminde Selâhaddîn-i Eyyûbî (ö. 589/1193), haçlıların 92 yıl işgal ettiği Kudüs'ü özgürlüğüne kavuşturmuştur (583/1187). Bu dönem siyasî açıdan hâdiselerle dolu bir dönemdir. Abbasilerin son dönemi olduğu için devlet hayli zayıf bir vaziyettedir. Her şehirde birer emir veya halife hüküm sürmektedir. Kısacası Abbasiler çöküş ve yıkılış merhalesinde olup, devlet adeta can çekişir vaziyettedir. Devlet çökmek üzere olsa da yıkılışına Selâhaddîn-i Eyyûbî, İbn Hübeyre (ö. 560/1165) gibi bazı emirler veya halifeler mani olmuştur. İbn Hübeyre Hanbelî âlimi olup âdil ve muttakî bir

³ Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, 1/96.

Abbasi veziridir. Resmi görevinin yanı sıra ilimle de meşgul olmuş, birçok âlime hocalık etmiştir. Mücadele süresince birçok düşmana diz çöktürerek hilafetin yıkılmasına mani olmuştur. İbn Hübeyre, Abbasi halifeleri Muktefî-Billâh ve Müstencid-Billâh'ın hilafet devrinde, 544/1150-560/1165 yılları arasında vezirlik yapmıştır. Muktefî-Billâh, “*Abbasi hilafetinde hiç kimse ona benzer vezirlikte bulunmadı*” diyerek kendisinden övgüyle söz etmiştir. Müstencid-Billâh da İbn Hübeyre'nin adalet, takva, âlimlere değer verme ve hilafete uygun kişiyi görevlendirme gibi hususlarda üstünlüğü karşısında hayrete düşmüş, hatta kendisine özel olarak şiirler yazmıştır. İbn Hübeyre vezirlik vazifesini yürütürken insan yetiştirmekten ve sonraki nesillere eserler bırakmaktan da geri durmamıştır. Pek çok âlim yetiştirmekle beraber bir o kadar da eser bırakmış, medreseler ve minberler inşa ettirmiş, adaleti yayıp zulmü ortadan kaldırmıştır.⁴

İbn Kudâme, 561/1166 yılında (İbn Hübeyre'nin vefatından bir yıl sonra) yirmi yaşındayken Bağdat'a gelmiştir. Bağdat'a gelişiyle halk arasında İbn Hübeyre'nin ilmi, adaleti ve faziletinden bahseden sözlerin dolaştığına şahit olmuştur. Gençliğinin baharında olan İbn Kudâme, İbn Hübeyre'nin halkın zihninde bırakmış olduğu güzel izlerden etkilenerek ilim yolundaki gayretini artırmıştır. Ayrıca İslam dünyasında vuku bulmuş olan parçalanma, siyasi zaaf, emirliklerin kendileri arasında olan çatışma, haçlılar yüzünden Müslümanların başına gelenler ile Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin zaferi İbn Kudâme'nin hayatında derin izler bırakmış, kendisini daha fazla çalışma ve gayret sarf etme hususunda motive etmiştir.⁵

B. İLMİ DURUM

Fıkıh tarihini geniş çaplı bir biçimde ele alan el-Hacvî (ö. 1956), fıkıh tarihini dört ana döneme ayırmıştır. Birinci dönem fıkıhın neş'et/çocukluk dönemidir ki Peygamberimizin (s.a.v.) yaşayıp hayatta olduğu süre zarfını içine alır. İkinci dönem fıkıhın içtihat/gençlik dönemi olup dört halife ile II/VIII. yüzyıl arasındaki süreci kapsar. Üçüncü dönem fıkıhın orta yaş dönemidir ve III/IX- IV/X. asırları kapsar. Son olarak dördüncü dönem ise fıkıhın olgunluk dönemidir. Bu dönem V/XI. yüzyıldan günümüze kadarki süreci ihtiva etmektedir.⁶

İbn Kudâme'nin hayatını içine alan ve bu sebeple konumuzu ilgilendiren dönem ise, fıkıhın son dönemi (olgunluk dönemi) dir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu dönem Abbasi

⁴ Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, 1/97.

⁵ Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, 1/98.

⁶ Hacvî, *el-Fikru's-sâmi fi târihi'l-fikhi'l-İslâmî*, 1/2.

hilafetinin (132/750-656/1258) son yıllarını kapsar. Geride bırakılan dört asırda fıkıh kemal derecesine ulaştığı için, V/XI. asırdan itibaren günümüze kadarki sürece “fıkıhın olgunluk dönemi” denilmiştir.

Taklitçi ruh ve anlayışı, olumsuz tartışma ve münazaralar ile mezhebî taassup bu dönemin karakteristik bazı unsurlarıdır. Bu münazaralar, mezhep taassubu ve taklitçilik şunlara neden olmuştur: İlk olarak, mezhep hükümlerinin usul ve dayanaklarını tespit eden eserler yazılmıştır ki bu da *Tahrîc* adlı yeni bir usulün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İkinci olarak, tercih amacına yönelik eserler yazılmıştır. Bu eserlerde bir mezhebe bağlı olan imamların görüşleri hiyerarşi ve güçlülük açısından dikkate alınmıştır. Üçüncü olarak ise mezhep savunmasına yönelik eserler yazılmıştır. Bu eserlerden maksat, mezheplerin farklı hükümlerini bir araya getirip karşılaştırarak bir neticeye varmaktır. Fıkıhta meydana gelen bu bilim dalına *Hilâf* denmektedir.⁷

Abbasi hilafetinin son iki yüzyılı (447/1055-656/1258) Hanbeli mezhebinin altın çağı olarak tarihe geçmiştir. Hanbeli mezhep âlimleri inanç alanında mezhebin geleneksel tavrını muhafaza ederken fıkıh ve fıkıh usulü konusunda bir kısım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Hanbelilerin yoğunlaştığı yer Şâm ile Bağdat olmuştur. Hanbeli mezhebi, vezir Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre gibi bazı yetkililer ile Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66) gibi büyük tasavvuf âlimlerinin himayesinde pek çok ilmîmerkezlere sahip olmak suretiyle büyümüştür.⁸

Filistin'in Nablus şehrine bağlı Cemmâil beldesindeki Kudâme ailesi, V/XI. yüzyıldan X/XVI. yüzyıla kadar özellikle Hanbelî tarihine damgasını vurmuştur. Kudâme ailesinin başında Dımaşk'ta tahsilde bulunmuş olan İbn Kudâme (ö. 620/1223) yer almaktadır. Kudâme ailesi, 551/1156 yılında Dımaşk'a hicret etmek suretiyle burada mescid ve ilmî merkezleriyle meşhur Sâlihiyye adlı mahallesini kurmuşlardır. Abbâsî hilâfetinin son iki asrına denk gelen süreç içerisinde bu hanedandan Abdülganî b. Abdülvâhid el-Cemmâîlî, Ebü Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme, Ebü'l-Hasan Şerefeddin Ahmed b. Ubeydullah b. Ahmed b. Kudâme, Muvaffakuddin İbn Kudâme ve Ebü'l-Abbas Seyfeddin Ahmed b. Îsâ b. Abdullah gibi ilim adamları yetişmiştir. Bunlardan bilhassa Abdülganî el-Cemmâîlî ile Muvaffakuddin İbn Kudâme yazmış olduğu kitaplar ve verdikleri mücadeleler yönünden Hanbelî tarihinde dikkate değer bir yere sahiptir. İbn Kudâme Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî'den tahsilde bulunmuş ve onun tasavvufî nazariyesini sürdürmeye çalışmıştır.

⁷ Karaman, Hayreddin, “Fıkıh”, *DİA*, 13/8-9.

⁸ Koca, Ferhat, “Hanbelî Mezhebi”, *DİA*, 15/528.

Dımaşk'a dönünce de Hanbelî mezhebinin imamı olmuştur. Hatta İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) göre Şam'a, Evzâî (ö. 157/774) sonrası İbn Kudâme'den daha fakih bir âlim gelmemiştir. Haçlılarla gerçekleşen mücadelelere fiilen katılımda bulunan İbn Kudâme, Dımaşk'taki eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanı sıra kitaplarıyla da Hanbelî literatürüne büyük katkılar sağlamıştır.⁹

II. İBN KUDÂME'NİN HAYATI

Hayatı hakkında bilgi vermeye geçmeden önce İbn Kudâme'nin hayatı ile ilgili talebelerinden Ziyâeddin el-Makdisî'nin bir kitap telif ettiğini belirtmek gerekir. Birçok tarih bilgini onun şahsiyeti ile alakalı bilgileri sonraki nesillere aktarmak adına bu kitaptan nakletmiştir.¹⁰

A. DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Müellifin tam adı Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme b. Mikdâm b. Nasr el-Makdisî el-Cemâ'îlî ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî'dir. İbn Kudâme, 541 yılının Şâban (Ocak 1147) ayında Filistin'de Kudüs'ün kuzeyine düşen Nablus'a bağlı olan Cemmâ'îl isimli bir köyde dünyaya gözlerini açmıştır. Kendisi, birçok ilim erbabının yetişmesine vesile olan Kudâme Ailesi'ne mensuptur. Hanbelî mezhebinin fakihî olmakla birlikte usul ve edebiyat âlimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. İlmî kişiliği inkâr olunmaz bu âlim, yaşadığı dönemde Hanbelîlerin şeyhi ve imamı olarak bilinmektedir. İbn Kudâme daha on yaşlarında iken yaşadığı bölgeye hâkim olan Haçlılar'ın su-i muamelesi sebebiyle ailesiyle birlikte 551/1156 yılında Dımaşk'a hicret etmeye mecbur kalmıştır. Hicretten sora Dımaşk'ta büyüüp yetişmiş, Kur'an okumayı öğrenmiş ve hafız olmuştur. Ayrıca Hırakî'nin (ö. 334/946) *el-Muhtasar fi'l-fikh* isimli eseri başta olmak üzere mezhep fikhına dair birçok metni ezberlemiştir.¹¹

İbn Kudâme ilim tahsiline başlarken ilk eğitimini, babası başta olmak üzere Ebu'l-Mekârim İbn Hilâl (ö. 565/1170) gibi hocalardan almıştır. Babasının bu dünyadan göç etmesinden sonra ağabeyi Ebu Ömer Muhammed'in (ö. 607/1211) himayesi altında yetişip kendisinden ders almıştır. Farklı ilim dallarında birçok eser telif ettiği gibi edebiyat ve şiirle

⁹ Koca, Ferhat, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, 15/529.

¹⁰ Zehebî, 22/167.

¹¹ Zühaylî, Muhammed, *Merci'u'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 450-451.

de ilgilenmiştir. O, yazmış olduğu bir şiirde sarf ettiği “Muvaffak” redifinden ötürü halk arasında Muvaffakuddîn lakabıyla şöhret bulmuştur.¹²

561/1166 veya 563/1168 yılında ilim tahsil etme amacıyla teyzesinin oğlu Hafız Abdulğânî ile Bağdat’a gitmiştir. Burada birçok âlimin derslerine katılıp ilim tahsilinde bulunmuş, 24 yaşlarındayken tekrar Dımaşk’a dönmüştür. 571/1176 yılında hacetmek amacıyla Mekke’ye gitmiş, ardından Bağdat’ı ziyaret etmiştir. Daha sonra tekrar Dımaşk’a dönmüş ve hayatının sonuna kadar burada ikamet etmiştir.¹³

B. HOCALARI

İbn Kudâme Bağdat’a gittiğinde meşhur tasavvuf âlimi Abdulkâdir-i Geylânî’den tasavvuf hırkası giyerek ona intisapta bulunmuştur. Fakat şeyhi Geylânî’den sadece kırk gün istifade edebilmiştir. Çünkü İbn Kudâme’nin Bağdat’a gidişinden kırk gün sonra şeyhi vefat etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra İbn Kudâme, onun tasavvufî anlayışını sürdürerek hayatını onun tarikatı üzerine devam ettirmiştir.¹⁴

O, Geylânî’den tasavvuf hırkasını giymekle beraber Bağdat’ta ikamet ettiği dört yıllık süre zarfında başta Ebü’l-Feth İbnü’l-Mennî (ö. 583/1187) olmak üzere beldenin önde gelen birçok âliminden ilim tahsilinde bulunmuştur. İbnü’l-Mennî’den mezhebin fıkıh, hilâf ve usul ilimlerini öğrenmiştir. İlim tahsilinde çaba sarf eden İbn Kudâme, 565/1169 yılında Musul yolunu tutmuştur. O, Musul’da kaldığı süre zarfında oranın meşhur âlimlerinden olan Ebü’l-Fazl Abdullah b. Ahmed b. Muhammed et-Tûsî’nin (ö. 578/1183) ders halkasına katılmıştır. Ardından Dımaşk’a dönmüş, ancak burada yaklaşık bir buçuk yıl kalmıştır. Daha sonra ikinci kez Bağdat’a gitmek suretiyle (567/1171) tahsiline kaldığı yerden devam etmiştir. 573/1178 veya 574/1179 yılında hac farızasını yerine getirmek için Mekke’ye gitmiş, hacdan sonra Mekke’de meşhur Hanbelî âlimi Mübârek b. Ali b. Hüseyin et-Tabbâh’tan (ö. 575/1180) ders almıştır. Hac’dan döndükten sonra -bir yıl daha kalmak suretiyle- Bağdat’ta öğrenimini sürdürmüştür. Bu süreçte Dımaşk’a dönmeye niyet eden İbn Kudâme’ye hocası İbnü’l-Mennî, Bağdat’ın kendisine ihtiyacı olduğunu söyleyerek kendisini dönmekten alıkoymuştur. Bağdat âlimler dolu bir belde olmasına rağmen İbnü’l-Mennî, İbn Kudâme’nin gitmesine mani olmaya çalışmıştır. Bu da İbn Kudâme’nin ilim tahsili esnasında bile ne kadar güzide bir insan olduğunu göstermektedir. Saymış olduğumuz şahsiyetlere ek olarak İbn Kudâme’nin

¹² Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 538.

¹³ Zühaylî, Muhammed, *Merci’u’l-‘ulûmi’l-İslâmiyye*, s. 450-451.

¹⁴ Bakrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 65-66.

ders aldığı başka âlimler de vardır ki onlardan bir kısmının isimlerini burada zikredeceğiz: Esed b. Muneccâ b. Berekât (ö. 606/1209), Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200), İbnü'l-Haşşâb (ö. 567/1172), Ebû Ali er-Rahbî (ö. 567/1172), İbnü't-Tâc (ö. 563/1168), Ebû Mansûr İbnü'd-Dâmegânî (ö. 589/1193), Ebû'l-Îz b. Ebî Harb (ö. 583/1188), Ebû Muhammed el-Mevsîlî (ö. 567/1172), İbn Ebû Asrûn (ö. 585/1189), Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Abdurrahman es-Sülemî (ö. 576/1181), Ebü'l-Mekârim Abdullah b. Muhammed el-Ezdî (565/1170) vs.¹⁵

575/1179 yılında İbn Kudâme, Bağdat'ı terk ederek Dımaşk'ın yollarını tutmuştur. Hayatının sonuna kadar burada kalarak ilmî faaliyetlerine devam etmiştir. Kudüs'ün esaretini sonlandırmak amacıyla Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin 583/1187 yılında Haçlılar'a karşı tertip ettiği sefere iştirak etmesi haricinde Dımaşk'tan dışarı çıkmamıştır. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bu harpte İbn Kudâme'ye ve ağabeyi Ebû Ömer Muhammed'e özel bir çadır tahsis ettiği bilinmektedir. Bu durum da Eyyûbî'nin ilme ve ilim erbabına ne kadar çok saygı duyduğunu ve önem verdiğini gösterir. İbn Kudâme, Eyyûbî sultanlarından olan el-Melikü'l-Muazzam Şerefüddîn ile samimi ilişkiler kurmaya çalışmıştır ki, 617/1220 yılında Dımaşk Emeviyye Camii'nde Hanbelîler için bir kürsünün kurulması bu ilişkinin olumlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Kudâme Dımaşk'ta yerleşik bir hayata geçtikten sonra uzun zaman Emeviyye ve Kâsiyûn camilerinde ders halkaları kurmuştur. O, talebe yetiştirme ve kitap telif etme faaliyetlerinin yanı sıra, ağabeyi Ebû Ömer vefat ettikten sonra el-Câmiu'l-Muzafferî isimli camide imamlık ve hatiplik vazifesini yerine getirmiştir. Adı geçen camide Cuma günleri âlimler tarafından ilmî münazaralar tertip edilmiştir. İbn Kudâme de birçok fıkıh âliminin iştirak ettiği münazaralara katılmış ve fikir alışverişinde bulunmuştur.¹⁶

C. ÖĞRENCİLERİ

Birçok kişi İbn Kudâme'nin dizinin dibinde tahsil görüp yetişmiştir. Talebelerinin tamamını zikretmek mümkün olmamakla birlikte onlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz: Şeyh Şemseddin b. Ebî Ömer,¹⁷ kızı yönünden torunu olan Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed el-Makdisî. Ayrıca Ebû Muhammed Safıyyüddin İshak b. İbrâhim eş-Şakrâvî, Ebû Muhammed Şerefeddin Hasan b. Abdullah el-Makdisî, Ebü's-Safâ Halîl b. Ebû Bekir el-Merâgî, Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Muhammed Bahâeddin Abdurrahmân b. İbrâhim el-

¹⁵ Hocalarının daha geniş bir listesi ile ilgili bkz: İsbâtü sıfati'l-'ulûv [nşr. Bedr b. Abdullah Bedr], neşredenin girişi, s. 10-16; Zehebî, 22/166.

¹⁶ Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/139.

¹⁷ Ba'li, *Telhîsu Ravzati'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, 1/4.

Makdisî, Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Rezîn el-Havrânî, Ebû Süleyman Abdurrahmân b. Abdülganî el-Makdisî, Ebû Zekeriyâ İbnü's-Sayrafi, *el-Mukni*' ile *el-Muğni*'yi şerh eden yeğeni Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sa'dî ve Ebû Bekir İbnü'l-İmâd el-Makdisî gibi âlimlerin İbn Kudâme'den ders aldığını tabakât eserleri bizlere bildirmektedir.¹⁸

D. AHLÂKÎ FAZİLETLERİ VE BAZI GÖRÜŞLERİ

İbn Kudâme'nin ahlâkî faziletleri ve kerametleri hakkında tabakat kitaplarının bize ulaştırdığı çok sayıda nakiller mevcuttur.¹⁹ İbn Kudâme, takvâ ve zühd sahibi olmasının yanında, Peygamber Efendimiz'in sünnetine bağlılığı, bid'at ve hurafenin her türlüsüne karşı sergilediği mücadeleci tavırla da bilinmektedir. Selef'in inanç anlayışını savunduğu gibi, Hanbelî mezhebinin fikhî doktrinini gelecek nesillerin istifadesine sunmak adına kitap yazma ve talebe yetiştirme hususunda da gayret sarf etmiştir. Ders meclislerinde meseleleri münakaşa ederek Hanbelî mezhebinin hukukî geleneği ve öğretisinin teşekkülüne yardımcı olmuştur. Sarf ettiği bu çabalar sonucunda Ebû Muhammed el-Berbehârî, Şerîf Ebû Ca'fer el-Hâşimî, Hâce Abdullah-ı Herevî ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi bireysel ve toplumsal olarak tasavvufî ve mücadeleci ruhla bilinen, hicrî yedinci asrın müteşekkil Selefî-Hanbelî kültürünün zincirinden bir halka olarak karşımıza çıkmaktadır. Hicrî sekizinci asırda İslâm camiasında tartışmaları beraberinde getiren farklı görüş ve fikirlere sahip olan İbn Teymiyye ile İbn Kudâme'nin tasavvufî mevzulardaki görüş ayrılıkları sarf-ı nazar edilirse, her iki zatın fikhî anlayış ve mücadeleci tavır bakımından birbirine benzediğini görebiliriz.²⁰

İbn Kudâme fıkıh, hilâf, hadis, kelâm, ferâiz, ensâb, Arap dili ve edebiyatı, hesap ve astronomi gibi alanlarda yetişip öne çıkmış ve münazara kabiliyetine sahip bir âlimdir. Birçok ilim dalında yetkinlik derecesine ulaşmasına rağmen sadece kelâm ve fıkıh alanlarında şöhreti haiz olmuştur. İbn Kudâme, eser telifi açısından Hanbelî mezhebinin literatür sınırlarını genişleten önemli âlimlerden sayılmaktadır. Yaşadığı dönemin âlimlerinden biri olan Ebû Bekir Muhammed b. Meâlî b. Ganîme, İbn Kudâme hakkında şu ifadeleri sarfetmiştir: “Zamanımızda Muvaffak dışında ictihad mertebesine ulaşmış birini bilmiyorum. Takıyyüddin İbn Teymiyye de: “Dımaşk'a Evzâî sonrası İbn Kudâme'den daha fakih bir âlim adım atmadı”

¹⁸ Öğrencilerinin listesi ile ilgili bkz. İsbâtü sıfati'l-'ulüv [nşr. Bedr b. Abdullah Bedr], neşredenin girişi, s. 16-21; Zehebî, 22/167, İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*, Muhakkik'in Mukaddimesi, s. 26.

¹⁹ Ebû Şâme, *Terâcimü ricâli'l-karneyi's-sâdis ve's-sâbi*, s. 212; İbn Receb, 3/284, Koca, Ferhat, “İbn Kudâme Muvaffakuddîn”, *DİA*, 20/139.

²⁰ Koca, Ferhat, “İbn Kudâme Muvaffakuddîn”, *DİA*, 20/139-140.

diyerek İbn Kudâme'yi medhetmiştir. İbn Kudâme'nin yaşadığı dönemde ilim sahibi pek çok zât Kudâme'den övgü dolu sözlerle bahsetmiştir.²¹

İbn Kudâme, mezhebi açıdan İmam Ahmed b. Hanbel'e müntesip olsada, geriye bırakmış olduğu eserlerde mezhebî taassuptan uzak durmaya özen göstererek objektif bir tavır sergilemiştir. Mezhepte yerleşmiş olan görüşle kendi görüşü çatıştığı takdirde, kendi görüşünü tercih etme yoluna gitmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki İbn Kudâme'nin ortaya koyduğu görüşler mezhep sistematigi içerisinde tercih edilebilir bir kabiliyet taşımaktadır.²²

İbn Kudâme müteahhir devrin âlimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak haiz olduğu bu özelliğiyle birlikte dönemin fikri değişiminden etkilenmemiştir. Düşünce ve inanç alanında tutucu bir tavır sergilemiştir. Bu sebeple inanç meselelerini kavramak adına akla önem veren ve yerine göre te'vil yoluna giden âlimleri araştırmadan suçlayıcı bir üslupla tenkit etmiştir. İbn Kudâme, inanç meselelerinde selefın ortaya koymuş olduğu görüşlere esas bulabilmek adına şu mevzular üzerinde ısrarla durmaya çalışmıştır: Aklın Allah'ın sıfatları ve onların keyfiyetini kavramaya kadir olmaması, Allah'ın zâtıyla arşın üzerinde olması, lafız kullanmak suretiyle konuşması. Ona göre "kıyâsü'l-gâib ale's-şâhid" denilen istidlâl metodunu kullanarak Allah'ın sıfatlarını delillendirmeye kalkışmak, insanı, Allah'ı mahlûklara benzetme yoluna götürür. Ehl-i Kelâm, Allah'ı yaratıklara benzetmesin diye bu metodu ortaya koymuştur. Ancak bu metodu kullanırken farkında olmadan kaçındığı şeyin girdabına düşmüştür. Teşbihden uzak durmak için te'vilde bulunmaya gerek yoktur. Bunun için mahlûka nispet edilen isim ve sıfatların yaratıcıya nispeten kullanıldığında anlam değişikliğine neden olacağını bilmek yeterlidir.²³

E. VEFATI

İbn Kudâme, Ramazan Bayramı'nın ilk gününde 1 Şevval 620 (28 Ekim 1223) tarihinde Dımaşk'ta fâni dünyadan göç etmiş, el-Câmiu'l-Muzafferî'nin arkasındaki Kâsiyûn Mezarlığı'na defnedilmiştir. Cenazesindeki izdiham sebebiyle dağın eteğindeki yollar insanlarla dolmuştur. Ebû'l-Muzaffer Sıbt İbnü'l-Cevzî, Bağdat Kâtibi İsmail b. Hammad'ın şöyle dediğini nakleder: "Bayram gecesinde rüyamda Dımaşk Camii'nden Hz. Osman'ın

²¹ Zehebî, 22/169; İbn Receb, 3/284-285, Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/139-140; İbn Kudâme, *İsbâtü sıfati'l-`ulüv* [nşr. Bedr b. Abdullah Bedr], neşredenin girişi, s. 21-23.

²² Hanbelî mezhebindeki yerleşik görüşlere aykırı bazı içtihatları ile ilgili bkz. Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhu'l-usûliyye*, 1/88-92, Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/140.

²³ Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/140.

mushafının semaya yükseldiğini gördüm ve bunun ardından üstüme şiddetli bir üzüntü çöktü, bayram günü de İbn Kudâme vefat etti.²⁴

III. İBN KUDÂME’NİN ESERLERİ

İbn Kudâme farklı ilim dallarında birçok eser bırakmıştır. Bilhassa fıkıh alanında kaleme aldığı eserler zikredilmeye değerdir.

Hâfız İbn Receb, *Tabakâtu’l-Hanâbile* adlı eserinde der ki: “Hanbelî mezhebinde İbn Kudâme’ye ait birçok güzel eser mevcuttur. Bunlar usûl ve fûrû, hadîs, dil, tasavvuf gibi alanlara aittir. Usûliddîn (Kelâm) dalında yazdığı eserleri ise son derece güzeldir. Ekseriyetle hadisçilerin metoduyla yazılmış hadisler ve senetlere yer verilmiştir.²⁵

İbn Kudâme’nin eserlerini fıkıh, fıkıh usulü, kelâm, hadîs ve diğer alanlar şeklinde tasnif ederek takdim etmeye çalışacağız.

A. FIKIH ve FIKIH USÛLÜ İLE İLGİLİ ESERLERİ

1. *el-Muğnî*

Ebü’l-Kâsım el-Hırakî’nin *el-Muhtasar*’ı Hanbelî hukuk literatüründe bir el kitabı mahiyetindedir. Bu kitap üzerine pek çok şerh kaleme alınmıştır ki bunların en önemlisi ve şöhret derecesine ulaşanı, İbn Kudâme’nin yazmış olduğu *el-Muğnî* isimli eserdir. Eser hakkında ilgili bölümde detaylı bilgi sunulacaktır.

2. *el-‘Umde*

el-‘Umde fi’l-fikhi’l-Hanbelî, *‘Umdetü’l-fikh ‘alâ mezhebi’l-İmâm Ahmed* isimleriyle de neşredilen eser,²⁶ mübtedî düzeyindeki fıkıh talebeleri için bir ders kitabı mahiyetindedir.

²⁴ İbn Receb, 3/284-297.

²⁵ İbn Receb, 3/291.

²⁶ Nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Beyrut 1409/1988; Nşr. Abdullah b. Sefer el-Gâmidî - Muhammed b. Dügaylîb el-Uteybî, Tâif 1409/1989, 1416/1995; Beyrut 1406/1986; Nşr. Senâ Halîl el-Hevvârî - Eymân Muhammed Enver Zehrâ, Dımaşk 1990.

Eser, görüşlerin ihtilafına veya karşılaştırılmasına yer vermeden, delillerin detayına girmeksizin mezhep içerisinde tercih edilen görüşü ihtiva etmektedir.²⁷

Söz konusu olan eseri müellifin talebesi Ebû Muhammed Bahâeddin Abdurrahman b. İbrâhim el-Makdisî (ö. 624/1227) *el-'Udde şerhu'l-'Umde* (Kahire 1960; nşr. Muhibbüddin el-Hatîb, Beyrut, ts.; nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî, Beyrut 1416/1995) ismiyle şerh ederken, Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de eser üzerine *Şerhu'l-'Umde fi'l-fikh* (nşr. Suûd b. Sâlih el-Utayşân, I, Riyad 1413/1993; nşr. Sâlih b. Muhammed el-Hasan, II-III, Riyad 1413/1993) adlı bir şerh yazmıştır. Buna ek olarak eser üzerine yazılan başka şerhler de vardır. Bunlardan bir tanesi Abdülmü'min b. Abdülhak el-Katî'nin (ö. 739/1338) *Şerhu'l-'Umde* isimli şerhidir. Hanbelî mezhebi literatüründe önemli bir yere sahip olan bu eser, üzerine yazılmış olan çeşitli şerhlerle beraber yabancı dillere de tercüme edilmiştir. Bu tercümelere biri Henri Laoust'un Fransızca'ya yapmış olduğu tercümedir.²⁸ Söz konusu eseri Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm da not ve hâşiyeler ilave ederek *'Umdetü'l-fikh şerh ve ta'lik*²⁹ ismiyle neşretmiştir.³⁰

3. *el-Mukni' fi'l-fikh*

el-Mukni',³¹ daha çok mezhep içerisinde tercih edilen görüşleri toplayarak yazılan ders kitabı mahiyetinde bir eserdir. Ders kitabı olma vasfına sahip olması ve mezhep içerisinde tercih edilen görüşleri ihtiva etmesi Hanbelî fakihlerin ilgisini çekmiştir. Âlimlerin bu ilgisi neticesinde eser üzerine pek çok şerh ve haşiye kaleme alınmış, birçok ihtisar çalışması yapılmıştır. Şerhlerden bir kısmını şöyle zikredebiliriz: Ebü'l-Ferec İbn Kudâme (ö. 682/1283) *eş-Şerhu'l-kebir*, Şemsüddîn Muhammed b. Ebü'l-Feth el-Ba'lı (ö. 709/1309) *el-Mutli' 'alâ ebvâbi'l-Mukni'*, Burhânüddîn İbn Muflih (ö. 884/1479) *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'* (Ansiklopedik tarzla kaleme alınmış olan bu eser sekiz cilt olup *el-Mukni'*'nin en hacimli şerhidir.) Ali b. Süleyman el-Merdâvî (ö. 885/1480) *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih*

²⁷ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 540, Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/140.

²⁸ Henri Laoust, *Le précis de droit d'Ibn Qudâma*, Beyrut 1950.

²⁹ Kahire 1379.

³⁰ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 540-541, Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/140.

³¹ I-II, Kahire 1322-1323; I-III, 1341/1941, 1382/1962; I-IV, 1400/1980; I-III, Riyad 1400/1980, 1982; Katar 1393.

mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-imâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel. Merdâvî yazmış olduğu bu eseri daha sonra *et-Tenkîhu'l-Müşbi' fî tahrîri'l-Mukni'* ismiyle muhtasar hale getirmiştir.³²

4. *el-Kâfî*

el-Kâfî fî fikhi'l-Îmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel, yazarın *el-Muknî'* ve *el-Umde* eserlerini ihtiva eder nitelikte yazılmıştır. *el-Kâfî* kapsadığı bu iki muhtasar sebebiyle Hanbelî mezhep literatürünün en geniş metin kitabı sayılmaktadır. Eserin en önemli özelliklerinden birisi görüşleri delillendirerek aktarmasıdır.³³ Müellif'in talebesi olan Ziyâeddin el-Makdisî (ö. 643/1245) *el-Kâfî*'nin ihtiva ettiği tüm hadisleri istihrâç etmiştir. Eser üzerine *Zevâ'idü'l-Kâfî ve'l-Muharrer 'ale'l-Mukni'* isimli³⁴ başka bir çalışma da Abdurrahman b. Mahmûd b. Ubeydân el-Ba'î (ö. 734/1334) tarafından yapılmıştır.³⁵

5. *'Umdetü'l-'azîm*³⁶

Eserin tam adı *'Umdetü'l-'azîm fî telhîsi'l-mesâ'ili'l-hâriciyye 'an Muhtasarı Ebi'l-Kâsım'* dır (*'Umdetü'l-hâzim fî'l-mesâ'ili'z-zevâ'id 'an Muhtasarı Ebi'l-Kâsım, el-Hâdî*).³⁷ Bu eser fıkıh alanında yazılmış mutemet kitaplardan biridir. Eser âlimler arasında ilgi odağı haline gelmiştir. Hanbelî mezhebinin önemli âlimlerinden Merdâvî (ö. 885/1480) söz konusu eserden *el-Însâf* adlı eserinde birçok nakilde bulunmuştur. İbn Kudâme bu eseri daha çok Ebi'l Hattâb Mahfûz'un (ö. 510/1116) *el-Hidâye* adlı eserinin muhtasarı olarak kaleme almıştır. Müellif bu muhtasarı yazmakla, Hırakî'nin (ö. 334/946) *el-Muhtasar* isimli kitabında mevcut olmayan meseleleri *el-Hidâye*'den toplamayı amaçlamaktadır.³⁸

6. *Zevâidü'l-kâfî ale'l-Hırakî*

Zevâidü'l-kâfî ale'l-Hırakî adından da anlaşılacağı üzere Hırakî'nin *el-Muhtasar* adlı esere bazı eklemeler yaparak ortaya koyduğu bir eserdir. Söz konusu eser, Cemâleddîn Ebû

³² Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 539.

³³ Nşr. M. Züheyr eş-Şâvîş, I-IV, Dımaşk 1382; Beyrut 1399/1979, 1402/1982.

³⁴ Dımaşk 1379; Riyad 1401.

³⁵ Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğnî Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 10, Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 541.

³⁶ Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/140.

³⁷ Nşr. Ali b. Abdullah b. Kâsım Âl-i Sâni, Beyrut, ts.

³⁸ İbn Kudâme, *'Umdetü'l-hâzim*, tahkik edenin mukaddimesi, s.5-6.

Zekeriyyâ Yahyâ b. Yûsuf es-Sarsarî (ö. 656/1258) tarafından *Vâsıtâtü'l-ikdi's-semîn ve Umdetü'l-hâfizi'l-emîn* ismiyle nazme dökülmüştür.³⁹

7. *Ravzatü'n-nâzır*

Eserin tam adı *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usûli'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed'* dir.⁴⁰ Hanbelî mezhebinin en önemli fıkıh usulü kitaplarından sayılmaktadır. Eğitim kitabı olması sebebiyle âlimler tarafından çok rağbet görmüş bir eserdir. Âlimlerin bu ilgisinden dolayı eser, çok sayıda şerh, haşiye ve ihtisar çalışmalarına konu edinmiştir. Hanbelî Fıkıh usulü literatüründe bu eserin bir zirve niteliği taşıdığı hususunda âlimler arasında ihtilaf yoktur. Son dönem Hanbelî âlimlerinden olan Abdülkadir İbn Bedrân *Ravzatü'n-nâzır*'dan bahsederek şu ifadeleri kullanarak eserin önemini dile getirmiştir: “Onun usûl kitapları arasındaki yeri, fûrû kitapları arasında *el-Mukni*'nin yeri gibidir”.⁴¹

Müellif bu kitabını kaleme alırken Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ* adlı eserini esas almıştır. Her iki eser mukaddimleri açısından birbirine çok benzemektedir. Çüki her iki eserin mukaddimesinde de mantık ilminden bahsedilmektedir. Bu benzerlikler, İbn Kudâme'nin Gazzâlî'den fıkıh usûlü konusunda ciddi bir şekilde etkilendiğinin göstergesidir. Diğer taraftan *Ravzatü'n-nâzır*'daki sözcüklerin ve meselelerin yazılışında takip edilen yönetime bakıldığında, eser için *el-Mustasfâ*'nın kaynak olarak esas alındığı görülmektedir. *Ravzatü'n-nâzır*'ın bu ve benzeri vasıfları açıkça gösteriyor ki Şâfiî kelamcılarının usûl yönteminden Hanbelî mezhebi de etkilenmiştir. İbn Kudâme bu kitabı kaleme alırken *el-Mustasfâ*'yı kaynak olarak kullansa da tasnif olarak *Mustasfâ*'dan farklılık arz eden bir yöntem kullanmıştır. Ele aldığı konularla da geçmişteki Hanbelî literatürünü ciddi bir şekilde tenkide tabi tutmuştur. Kaynakların bir kısmı *Ravzatü'n-nâzır*'ın *el-Mustasfâ*'nin özeti mahiyetinde bir eser olduğunu nakleder. Ancak İbn Kudâme kitabında *el-Mustasfâ*'dan söz etmiş değildir. Ve buna ek olarak İbn Kudâme, pek çok yerde Gazzâlî'ye muhalafat ederek farklı görüşler serd etmiştir. Bu durum da *Ravzatü'n-nâzır*'ın özet nitelikli bir eser olmadığını gösterir.⁴²

Ravzatü'n-nâzır, Hanbelî fıkıh usulü alanında önemli bir eser olarak ders halkalarında bulunan âlimlerin de yoğun ilgisini çekmiştir. Sonraki müelliflere fıkıh usulü alanında kaynaklık eden bir eser olarak birçok çalışmaya temel teşkil etmiştir. Bu bağlamda *Ravzatü'n-nâzır* üzerine yapılmış çalışmaları kısa bir şekilde açıklamak istiyoruz.

³⁹ Koca, Ferhat, “İbn Kudâme Muvaffakuddîn”, *DİA*, 20/140.

⁴⁰ Nşr. Abdülkerîm b. Ali b. Muhammed en-Nemle, I-III, Riyad 1414/1993.

⁴¹ İbn Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, s. 464.

⁴² Koca, Ferhat, “Ravzatü'n-Nâzır”, *DİA*, 34/476.

Ravzatü'n-nâzır üzerine yapılan çalışmaların ilki Muhammed b. Ebü'l-Feth el-Ba'lı'nın (ö. 709/1309) yazmış olduğu *Telhîsu Ravzati'n-nâzır*'dır⁴³. Bu çalışma ihtisar mahiyetinde olduğu gibi sıralama ve mukaddimesi de olduğu gibi korunmuştur.⁴⁴ İkinci çalışma ise, Necmeddin et-Tûfî'nin (ö. 716/1316) kaleme almış olduğu *el-Bülbül fi usûli'l-fikh* isimli bir ihtisar çalışmasıdır.⁴⁵ Tûfî bu eseri *Ravzatü'n-nâzır*'ın mantık mukaddimesini ihtiva etmeyecek şekilde yazmıştır. Ayrıca Tûfî, eserine mukaddimeyi almadığı gibi esere bazı ilavelerde de bulunmuştur.⁴⁶

Üçüncü çalışma Abdülkâdir Bedrân ed-Dımaşkî'nin (ö. 1346/1927) yazdığı *Nüzhetü'l-hâtiri'l-âtır*'dır.⁴⁷ Dımaşkî *Ravzatü'n-nâzır*'a birçok haşiye ve not ilavesinde bulunmuştur. Yapmış olduğu bu ilaveler sonucunda kitabı çok geniş bir muhtevaya ulaşmıştır. Bu muhtevadan dolayı eser muhtasar olmaktan ziyade şerh mahiyetine dönüşmüştür. Dördüncü çalışma ise, Muhammed Emîn b. Muhtâr eş-Şinkîfî'nin (ö. 1441/2019) *Müzekkire fi usûli'l-fikh* isimli eseridir.⁴⁸ Şinkîfî kitabına *Ravzatü'n-nâzır*'ın mukaddimesini almadığı gibi bölümlerinden bazılarını da sarfi nazar etmiştir.⁴⁹

Zikredilen eserler dışında *Ravzatü'n-nâzır* üzerine başka şerhlerde yazılmıştır. Bunlardan Abdülkâdir b. Şeybe el-Hamd'in *İmtâ'u'l-ukûl bi-Ravzati'l-usûl*'ü⁵⁰, Abdülkerîm b. Ali en-Nemle'nin *İthâfü zev'i'l-besâ'ir bi-şerhi Ravzati'n-nâzır fi usûli'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*'i⁵¹, Muhammed Sıdkî b. Ahmed el-Burnû'nun *Kitâbü Keşfi's-sâtir şerhu gavâmizi Ravzati'n-nâzır*'i⁵² ve Ali b. Sa'd ed-Düveyhî'nin *Fethu'l-veliyi'n-nâsır bi-şerhi mâ teyessera min Ravzati'n-nâzır*'i⁵³ zikre değerdir.⁵⁴

Fıkıh ile ilgili şu eserler de kaynaklarda kendisine nispet edilir:

1. *el-İnsâf fi şerhi'l-Mukni*'. Hanbelî Mezhebinin furuuyla ilgili bir kitaptır. Eser ilk defa 1956 yılında Kahire'de Muhammed Hâmid el-Fıkî'nin tahkikiyle yayımlanmıştır.
2. *Usûlu'l-fikh ve'l-ihtilâfu fih / Kavâ'idü'l-usûl*. Eser Dımaşk'ta tarihsiz olarak yayımlanmıştır.

⁴³ Mekke, Câmîatü Ümmi'l-kurâ merkezü'l-bahsi'l-ilmî, Usûlü'l-fikh, Nşr.: 66, fotokopi nüsha.

⁴⁴ Ba'lı, *Telhîsu Ravzati'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır*, 1/6.

⁴⁵ Riyad 1383.

⁴⁶ Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, 1/100, Koca, Ferhat, "Ravzatü'n-Nâzır", *DİA*, 34/477.

⁴⁷ I-II, Kahire 1342; Beyrut, ts.; Riyad, ts.

⁴⁸ Medine 1391; Kahire 1409/1989.

⁴⁹ İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır*, Muhakkik'in Mukaddimesi, s. 20.

⁵⁰ Riyad 1389.

⁵¹ Riyad 1996.

⁵² Beyrut 2002.

⁵³ Riyad 2005.

⁵⁴ Koca, Ferhat, "Ravzatü'n-Nâzır", *DİA*, 34/477; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır*, Tahkik Edenin Mukaddimesi, s. 20.

3. *Mukaddime fi'l-ferâ'iz.*
4. *Zemmü'l-mütevesvisîn.*⁵⁵ Bu kitap *Zemmü'l-müvesvisîn ve't-tahzîr mine'l-vesvese* ismiyle de anılmıştır.⁵⁶
5. *Şerhu'l-Mukni' / eş-Şâfi fi şerhi'l-mukni'.* Bu eser *Şerhü'l-Kebîr* ismiyle meşhur olmuştur.⁵⁷
6. *Fetâvâ ve mesâ'ilü mensûre.*
7. *Menâsikü'l-hac.*

B. HADİS İLE İLGİLİ ESERLERİ

1. *Kun'atü'l-erîb fi tefsîri'l-ğarîb min hadîsi Rasûlillâh ve's-sahâbe ve't-tâbi'in (el-Muhtasar fi garîbi'l-hadîs).* Bu eser Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Ğarîbü'l-hadîs* isimli kitabının ihtisarı konumundadır.⁵⁸
2. *Muhtasaru İleli'l-hadîs.*⁵⁹ Ebû Bekir el-Hallâl'ın (ö. 311/923) *el-İlel* isimli kitabının muhtasarıdır.⁶⁰ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (ö. 1420/1999), *Dâru'l-kütübi'z-Zâhiriyye*'deki⁶¹ *el-Müntehab mine'l-ehâdîs* isimli kitabın bu eserden ibaret olması muhtemeldir demiştir.⁶²
3. *Bülğatü't-tâlibi'l-hasîs min sahîhi 'avâli'l-hadîs.*
4. *Meşyaha.*
5. *Risâle fi'l-i'tisâm bi's-sünne.*

C. KELAM İLE İLGİLİ ESERLERİ⁶³

1. *Lüm'atü'l-i'tikâd el-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd.*⁶⁴

⁵⁵ Nşr. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tarîkî, Riyad 1411/1990; Nşr.: Muhammed Hâlid Harse, 1411/1990; Kahire 1350, 1372/1953 [Lüm'atü'l-i'tikâd ile birlikte]; Beyrut, ts.; Nşr. Ebü'l-Eşbâl ez-Züheyrî - Hasan b. Emîn Âl-i Mendûh, Kahire 1407/1987.

⁵⁶ Zühaylî, Muhammed, *Merci'u'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 451.

⁵⁷ Dımaşk 1341/1923.

⁵⁸ Ahmed Sâlis Ktp., İbn Kudâme, *el-Muhtasar fi garîbi'l-hadîs*, Nşr.: Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyâd, 1406/1986.

⁵⁹ Ba'lî, *Telhîsu Ravzati'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, 1/3-4.

⁶⁰ İbn Kudâme, *Muhtasaru İleli'l-hadîs*, s. 30.

⁶¹ Hadîs, nşr.: 348.

⁶² Elbânî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye*, s. 141.

⁶³ Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, 1/98; İbn Kudâme, *el-Muğni*, Muhakkik'in Mukaddimesi, s. 4; Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adli Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 15.

2. *İsbâtü sıfâti 'l-uliüvv (Mes'eletü 'l-ulv).*
3. *Münâzara fî 'l-Kurâni 'l-azîm.*⁶⁵
4. *el-Burhân fî beyâni 'l-Kur'ân (el-Burhan fî mes'eleti 'l-Kurân).*⁶⁶
5. *Zemmü 't-te'vil.*
6. *Tahrîmü 'n-nazar fî kütübi ehli 'l-keâm.*⁶⁷
7. *el-Akîde fî ilmi 't-tevhîd.*
8. *Risâletü 't-tenzîh.*
9. *Risâle ile 'ş-Şeyh Fahreddîn İbn Teymiyye fî tahlîdi ehli 'l-bid'a fî 'n-nâr.*
10. *es-Sırâtu 'l-Müstakîm fî isbâti 'l-harfi 'l-kadîm.*
11. *Mes'eletü 'l-'ulv.*⁶⁸
12. *Kitâbü 'l-Kader.*
13. *Cevâbü mes'ele veredet min sarhad fî 'l-Kur'ân.*
14. *'Akîdetü 'l-İmam Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Hanbelî / Kitabu 'l-'Akîde fî 'ilmi 't-tevhîd.*⁶⁹

D. ZÜHD ve FEZÂİL İLE İLGİLİ ESERLERİ

1. *Kitâbü 't-Tevvâbîn (Kitâbü 't-Tevbe).*⁷⁰
2. *Kitâbü 'l-Mütehâbbîne fî 'llâh.*⁷¹
3. *er-Rikka ve 'l-bükâ'.*⁷²
4. *ez-Zühd.*
5. *eş-Şâfi.*
6. *Tuhfetü 'l-ahbâb fî beyâni hükmi 'l-eznâb.*⁷³

⁶⁴ 1338/1919; Abdülkâdir el-Arnaût, Riyâd, 1408/1982.

⁶⁵ Riyâd 1989.

⁶⁶ Riyâd 1407.

⁶⁷ İngilizce tercümesi ile nşr. George Makdisî, *Ibn Qudâma's Censure of Speculative Theology*, Nolfork, 1985.

⁶⁸ Zühaylî, Muhammed, *Merci 'u 'l-'ulûmi 'l-İslâmiyye*, s. 451.

⁶⁹ Kahire 1329/1911, 1411/1991.

⁷⁰ Nşr. George Makdisî, *Kitâb at-Tauwâbîn: "Le livre des pénitents" de Muwaffaq ad-Dîn İbn Qudâma al-Maqdisî*, Damas 1961; Nşr. Abdülkâdir el-Arnaût, Beyrut 1394/1974; Nşr. Hâlid Abdüllatîf es-Seb' el-Alemî, Beyrut 1410/1990; Nşr. Alâ Abdülvehhâb Muhammed, Kahire 1414/1993.

⁷¹ Nşr. Hayrullah eş-Şerîf, Dimaşk 1991; Nşr. Mecdî es-Seyyid İbrâhim, Kahire 1987.

⁷² Nşr. Mûs'ad Abdülhamîd Muhammed es-Sa'denî, Beyrut 1414/1994.

7. *Fezâ'ilü 'Aşûrâ'*.
8. *Fezâ'ilü'l-'aşr.*
9. *Minhâcü'l-kâsîdîn fî fazli'l-hulefâ'i'r-râşidîn.*⁷⁴ Bu eser ayrıca *Fezâ'ilü'l-hulefâ'i'l-erba'a ve tertîbühüm fî'l-fazl ve fazlü hâzihi'l-ümme 'alâ gayrihâ* ismiyle de zikredilmektedir.⁷⁵
10. *Zemmü mâ 'aleyhi mu'âni't-tasavvuf mine'l-ginâ ve'r-raks.*⁷⁶ *Fütyâ fî zemmi's-şebbâbe ve'r-raks ve's-semâ'*⁷⁷ ve *Zemmü mâ 'aleyhi müdde'u't-tasavvuf* ismiyle de yayımlanmıştır.⁷⁸

E. DİL ve ENSÂB İLE İLGİLİ ESERLERİ

1. *et-Tebyîn fî ensâbi'l-Kureşiyîn.*⁷⁹
2. *el-İstibşâr fî nesebi's-sahâbe mine'l-ensâr.*⁸⁰
3. *Kün'etü'l-Edîb fî'l-Garîb* (dil ile ilgili yazılmış bir eserdir).

F. DİĞER ESERLERİ

Zikrettiğimiz kitaplar dışında kaynaklarda İbn Kudâme'ye nispet edilen başka eserler de vardır:

1. *el-Fevâ'id*, İkinci cüzü Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır.⁸¹
2. *Kadâyâ 'Alî.*
3. *Sıfatü'l-felâk.*
4. *el-Vasıyye.*⁸²
5. *el-Münâzara elletî cerat beyne İbn Kudâme ve beyne Kâdî Dımaşk Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Eş'arî / Risâle havle münâkaşetin müteallikatin bi'l-Kur'ân.*⁸³

⁷³ Brockelmann, GAL Suppl., I, 689.

⁷⁴ Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 1274; Brockelmann, GAL, I, 503-504; Suppl., I, 689.

⁷⁵ Süleymaniye Ktp., Fâtih, nşr. 4445/1.

⁷⁶ Riyâd 1360/1941.

⁷⁷ Nşr. Muhammed b. Ömer b. Abdurrahman b. Akîl, Kahire 1976.

⁷⁸ Nşr. Züheyr eş-Şâviş, Beyrut-Dımaşk 1404/1984; Nşr. Hâmid el-Fikî, Defâ'inü'l-künûz içerisinde, 1349.

⁷⁹ Nşr. Muhammed Nâyif ed-Düleymî, Bağdad 1402/1982; Beyrut 1408/1988.

⁸⁰ Nşr. Ali Nüveyhiz, Beyrut 1392/1972.

⁸¹ Mecmû', nşr. 7.

⁸² Tokat Zille Ktp.; Nşr. Ümmü Ali bint Mahrûs el-Aselî, İsmâiliye 1411/1990.

⁸³ Muradiye ktp.; Riyâd 1410/1989.

İbn Kudâme'nin bir şiirde Muvaffak redifini zikretmesi sebebiyle halk arasında Muvaffakuddîn lakabıyla meşhur olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu lakap onun fıkıh, hadis, kelam, dil bilgisi vs. alanlarda yetkin bir âlim olmakla beraber şair olduğunu da göstermektedir. O, birçok alanda kitap yazdığı gibi, irşad ve hikmet dolu şiirler de kaleme almıştır.⁸⁴

IV. el-MUĞNÎ

Daha önce belirttiğimiz gibi Ebu'l-Kâsım el-Hırakî'nin (ö. 334/946) *el-Muhtasar*'ı Hanbelî hukuk literatüründe el kitabı mahiyetindedir. İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eseri ise, zikrettiğimiz bu muhtasarın en muteber ve şöhret derecesine ulaşmış şerhlerindedir.⁸⁵ Çalışmamız, *el-Muğnî*'de yer alan atıfları inceleyeceği için öncelikle bu eser hakkında bilgi vermek istiyoruz. Ancak *el-Muğnî* ile ilgili bilgi vermeye geçmeden önce bu eserin şerhine konu olan Ebu'l-Kâsım el-Hırakî ve onun *el-Muhtasar*'ı üzerine bilgi vermenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

A. el-MUHTASAR METNİ VE MÜELLİFİ EBU'L-KÂSİM el-HIRAKÎ

Hanbelî mezhebinin kuruluşunu ve tarihçesini dört ana bölümde incelemek mümkündür. Bunlar; mezhebin kurucusu İmam Ahmed b. Hanbel Dönemi, Tedvîn Dönemi, Gelişme Dönemi ve Yeni Dönem'dir.⁸⁶ Hırakî'nin hangi senede doğduğuyla ilgili tabakât kitaplarında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, yetişip teliflerde ve ilmi faaliyetlerde bulunduğu dönem tedvin dönemidir.

Hırakî, babası Ebû Ali el-Hırakî hırka ticareti yaptığı için bu lakabı almıştır. Hayatının çoğunu Bağdat'ta geçiren Hırakî, orda yetişip Hanbelî fukahasının ileri gelen âlimlerden olmuştur. O, tahsili sırasında başta babası olmak üzere çok sayıda ilim adamının ders halkalarında bulunmuştur. Hocaları arasında şu isimleri zikredebiliriz: Ebû Bekir el-Merrûzî (ö. 275/888), Harb b. İsmâil el-Kirmânî (ö. 280/893), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) oğulları Sâlih (ö. 266/880) ile Abdullah (ö. 290/903). Öğrencileri arasında ise, Ebu'l-Hasan Abdülazîz b. Hâris et-Temîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Osman es-Saffâr, İbn Batta el-

⁸⁴ Bazı beyitleri için bkz.: Zehebî, 22/100-101; İbn Receb, 3/295-296; Ebû Şâme, *Terâcimü ricâli'l-karnevi's-sâdis ve's-sâbi'*, 5/213-214; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 7/181-182.

⁸⁵ İbn Receb, 3/292; Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Âlimleri ve diğ. Mezheplerin Meşhurları*, s. 540.

⁸⁶ Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğnî Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 20.

Ukberî, Ebü'l-Hüseyin İbn Sem'ûn ve Ebû Bekir Hasan b. Yahyâ el-Mukrî gibi Hanbelî mezhebinin önde gelen âlimleri sayılabilir.⁸⁷

Hırakî'nin yaşadığı dönemde Büveyhîler Bağdat'a hâkim olmuşlardır. Büveyhîlerin etkisiyle de mezhebi açıdan Râfizîlik ve Mu'tezilîlik hâkimiyet kurmuştur. Cuma hutbelerinde sahabeye dil uzatıldığı gibi Hanbelî mezhebine mensup âlimler de Bağdat'tan sürgün edilmiştir. Hırakî de artık Bağdat'ta kalmanın kendisine zorluk çıkaracağını anladığı için Hanbelî mezhebinin daha yeni yeni yayılmaya başladığı Şam'a gitmiştir. Hayatının sonuna kadar Şam'da ikamet ederek ilmî faaliyetlerine devam etmiştir.⁸⁸

Hırakî, Şam'a geldikten kısa bir süre sonra 334/946 yılında dünyadan göç etmiş ve Şam'da Bâbüssağır Kabristanı'nda Cerrâh Camii karşısına (şehidlerin mezarları yakınına) defnedilmiştir. Henüz Hanbelî mezhebinin Şam'da yeni yeni yayılmaya başladığı bu devirde mühim bir ziyaretgâh şeklini alan mezarı, İbn Kesîr (ö. 774/1373) zamanında hâlâ varlığını devam ettirmiştir.⁸⁹

Hırakî, tedvîn döneminde yazmış olduğu eserleriyle Hanbelî mezhebi literatürünün oluşumuna büyük katkı sağlayan âlimlerden biridir. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) Hırakî'nin eserleriyle ilgili şunları söylemiştir: Hırakî birçok eser telif etmiş ancak onlardan sadece *el-Muhtasar* isimli eser halk arasında yayılmıştır. Çünkü Şam tarafına seyahat ederken eserlerini bir dostuna emanet bırakmış, kitapların olduğu bu ev yanmış ve eserlerden bir tek *el-Muhtasar* sağlam ele geçirilmiştir.⁹⁰

Hırakî, Ebu Bekir el-Hallal'ın (ö. 311/923) *Kitâbu'l-Cami*'ini ihtisar ettiği *el-Muhtasar*'da 2300 meseleyi kaleme almıştır. Bu meselelerin tamamı İmam Ahmed b. Hanbel'e ait değildir. Çünkü Hırakî meselelerin bir kısmında İmam Ahmed'in görüşlerine dayanıp tercihlerde bulunmuştur. Hırakî eserinde bu durumu izaha kavuşturmadığı için bazı âlimler tarafından eleştirilmiştir. Çünkü durumu izah etmediği için meselelerin tamamını İmam Ahmed'e nispet etmiş sayılmıştır.⁹¹ *el-Muhtasar* Hanbelî mezhebinin en meşhur muhtasarı ve el kitabı olduğu için âlimlerin rağbetini celbederek yaklaşık 300 şerhe konu olmuştur. Eser birçok şerhe konu olmakla birlikte bazı âlimler tarafından üzerine haşiyeler de

⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, Tahkik Edenin Mukaddimesi, s. 15.

⁸⁸ Koca, Ferhat, *Hanbelî Mezhebi*, s. 58.

⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/214.

⁹⁰ Özen, Şükrü, "Hırakî", *DİA*, 17/322; İbn Kudâme, *el-Muğni*, Tahkik Edenin Mukaddimesi, s. 15.

⁹¹ Keskiöglü, Osman *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, s. 157; Özen, Şükrü, "Hırakî", *DİA*, 17/322.

kaleme alınmıştır. Ayrıca bazı âlimler tarafından manzum hale getirilmiştir.⁹² Bu şerhlerden bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır ki onları şöyle zikredebiliriz:⁹³

Muvaffakuddîn İbn Kudâme'nin (ö. 541/620) *el-Muğni*'si.⁹⁴ *el-Muhtasar*'ın en kapsamlı ve meşhur şerhidir.

Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) *Şerhu Muhtasari'l-Hiraki*⁹⁵ isimli şerhi.⁹⁶

İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin (ö. 471/1079) *el-Mukni ' fi şerhi Muhtasari'l-Hiraki*'si.⁹⁷

Ebû Tâlib Abdurrahman b. Ömer ed-Darîr'in (ö. 684/1286) *el-Vâzih fi şerhi Muhtasari Ebi'l-Kâsım el-Hiraki*'si.

Şemseddin ez-Zerkeşî'nin (ö. 772/1370) *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hiraki*'si.⁹⁸

el-Muhtasar üzerine kaleme alınmış başka şerhler için bk. İbnü'l-Bennâ, neşredenin mukaddimesi, 1/64-74.

B. el-MUĞNÎ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Yukarıda zikrettiğimiz üzere *el-Muğni*, İbn Kudâme'nin fıkıh eserlerinin en meşhuru olup Hirakî'nin *el-Muhtasar*'ının şerhidir. İbn Kudâme bu şerhte Hanbelî mezhebine ait farklı görüşlerin yanı sıra, diğer mezheplerin imam ve müçtehitlerine ait olan içtihatları da geniş bir şekilde ele almış ve bu imam ve müçtehitler arasında tercih yoluna gitmiştir. Bir fıkıh ansiklopedisi mahiyetindeki eser, genel olarak İslâm fıkıh âlimleri için önemli bir kaynak vazifesi görmüştür. Şâfiî fakihlerinden İzzüddîn b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) da kitabın bu özelliğine vurgu yapmıştır.⁹⁹

İbn Kudâme kitabında mevzuları genel olarak ibadât, muamelât, münakehât ve ukubat sıralamasına uygun bir şekilde tertip etmiştir. Bazı mevzuları zaman zaman yerinde ele almadığı da olmuştur. Eserden yararlanmayı kolaylaştırmak amacıyla olsa gerek, mevzuları kitap, bab, mes'ele ve fasıllara ayırarak ele almıştır. Fakat bunları yaparken de düzenli bir sıralama gözetmemiştir.

⁹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, Tahkik Edenin Mukaddimesi, s. 15.

⁹³ Özen, Şükrü, "Hirakî", *DİA*, 17/323.

⁹⁴ nşr. M. Reşid Rızâ, Kahire 1367/1947; nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-IX, Kahire 1406/1986, 1412/1992.

⁹⁵ Nşr. Suûd Abdullâh er-Ravaî, Mekke 1407/1986.

⁹⁶ Koca, Ferhat, *Hanbelî Mezhebi*, s. 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/214.

⁹⁷ Nşr. Abdülazîz b. Süleyman el-Baîmî, I-IV, Riyad 1414/1993.

⁹⁸ Nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn, I-VII, Riyad 1413/1993.

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/100; İbn Receb, 3/292.

İbn Kudâme, Hırakî'ye ait olan *el-Muhtasar*'ın cümlelerini 'mes'ele' başlığı altında olduğu gibi naklederek açıklamış ve 'fasıl' başlıkları altında Hırakî'nin ele aldığı mevzularla ilintili tâlî mevzuları izah etme yoluna gitmiştir. Konu ile ilgili görüş ve delilleri ele almaya genellikle Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/856) görüşlerinden başlamıştır. Daha sonra sıralamayı dikkate almaksızın içinde bulunduğu dönemde ve daha öncesinde yaşayan Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), İbn Mes'ûd (ö. 32/652), Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Abbas (ö. 68/687), İbn Ömer (ö. 73/692), Nehaî (ö. 96/714), Hammâd (ö. 120/738), Ebu Hanife (ö. 150/767), Ebu Sevr (ö. 161/778), Mâlik (ö. 179/796), Şafî (ö. 204/820), İbnu'l-Munzir (ö. 318/930) gibi konu ile alakalı görüş beyan eden müçtehit âlimlerin görüşlerini zikretmiştir.¹⁰⁰

Bazı mevzularda âlimlerin görüş ve delillerini zikrettikten sonra *ve lenâ*¹⁰¹ diyerek Hanbelî mezhebinde *müftâ bih* olan görüşü delilleriyle izah etmeye çalışmış, nâdiren de olsa *indî*¹⁰² diyerek bazı yerlerde de kendi görüşünü ifade etmiştir. Yine bazı mevzularda Ahmed b. Hanbel'den nakledilen görüşler arasında tercihlerde bulunmuş,¹⁰³ Hanbelî mezhebinin ileri gelen ulemasından Ebu Bekir el-Esrem (ö. 261/874-75) Hallâl (ö. 311/923), Hırakî (ö. 334/945) ve Ebu'l-Hattâb (ö. 510/1116) gibi şahsiyetlerin görüşleri arasındaki tercihlerini dikkate almıştır.¹⁰⁴ İbn Kudâme bazen de birbiriyle çatışan görüşlerin çatışmaya sebep olan sebeplerini zikretmekle yetinip söz konusu olan görüşlerin sahiplerine değinmemiş, "kimisi şöyle kimisi böyle der" gibi bir üslupla meseleyi aktarmıştır.¹⁰⁵

el-Muğni'de *bu görüşü "cemaat" rivâyet etti* ifadesinden kasıt, Ebu Tâlib b. İbn Kudâme el-Humeyd (ö. 244/858), Hanbel b. İshak b. Hanbel (ö. 263/876), Salih b. Ahmed b. Hanbel, Abdülmelik b. Abdulhamid b. Meymûn (ö. 274/887), Harb b. İsmâil (ö. 280/893), İbrahim b. İshak el-Harbî (ö. 285/898) ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 290/903) oluşturduğu gruptur.¹⁰⁶

Birçok rivayette bulunmuş ve nakilleri hamletme noktasında kitapta pek çok yerde bahsi geçen *Tabakâtu'l-Hanâbile* adlı eserin müellifi Ebu Ya'lâ el-Ferrâ'dan (ö. 458/1066) *Kâdî* lakabıyla söz etmektedir.¹⁰⁷ Bazı mevzularda İmam Ahmed'in rucu' etmiş olduğu

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, Muhakkik'in Mukaddimesi, s. 8; Aynı Eser, 2/9-10.

¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/133.

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/119.

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/415.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/359-370.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/123.

¹⁰⁶ Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 23.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/5.

görüşleri belirtmiş,¹⁰⁸ mezhebin râvisi dirâyet sahibi fakihlerin farklı nakilleri cem' etme şekillerini zikretmiştir.¹⁰⁹

İbn Kudâme mezhep içi ve mezhepler arası görüş ayrılıklarını ele aldığı bu kapsamlı eserinde, kendi mezhebinin delillerinin daha güçlü oluşunu taassuptan kaçınarak ispatlamaya çalışırken, kırıcı ve hakaret edici bir üslup kullanmaktansa nezâket dairesinde ilmî bir üslup kullanmayı tercih etmiştir.¹¹⁰

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini tespit ederken İmam Ahmed'in *el-Müsned*'inden, İshak'ın *el-Mücerred*'inden ve Kâdî Ebu Ya'lâ el-Ferrâ'nın *Tabakâtu'l-Hanâbile* adlı eserinden zaman zaman yararlanmıştı. Diğer mezhep imamlarının ve Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778) Ebu Sevr (ö. 240/854), Ebu'l-Leys (ö. 373/983), gibi müçtehit âlimlerin görüşlerini kaynak belirtmeksizin zikretmiştir. Ayrıca İbn Kudâme *fasl* başlıkları altında meseleleri açıklığa kavuştururken delil niteliğinde kullanmış olduğu hadisleri Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinden, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden, İmam Malik'in *Muvatta*'ından, Tirmîzî, Nesâî, Ebu Davud ve İbn Mace'nin *Sünen*'lerinden nakletmeye çalışmıştır. Bazen kaynak belirtmeksizin direkt olarak sahabeden veya Esrem, Hallâl gibi mezhep nâkillerinin rivayetiyle hadis naklettiği de olmuştur.¹¹¹

Son olarak *el-Muğni*'nin Hanbelî literatüründeki yerini şöyle izah edebiliriz: *el-Muğni*, Hanbelî mezhebine ait günümüze kadar gelen en kapsamlı kitaplardan biridir. Bu kitap, Hanbelî mezhebinin talimini yürüten talebe ve hocalara kaynaklık teşkil etmektedir. Bir fıkıh ansiklopedisi mahiyetindeki bu eser fakihler tarafından mühim bir kaynak olarak kabul görmüştür. İbn Kudâme bu kitapta Hanbelî mezhebine ait farklı görüşlerin yanı sıra diğer mezhep imamlarının ve müçtehit âlimlerin de içtihatlarını geniş bir biçimde toparlamış ve aralarında tercihler yapmıştır. İbn Kudâme'nin sadece Hanbelî mezhebine ait görüşlerle yetinmeyerek sahabe, tabiin ve diğer mezhep imamlarının ve müçtehitlerinin görüş ve delillerini zikretmesi, *el-Muğni* eserini diğer eserlerden farklı kılan bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹²

el-Muğni'nin en önemli özelliklerden bir tanesi de şudur: fûrû' fıkıh sistemi ve disiplini içerisinde ele alınmış olsa da görüşlerin ve görüş ayrılıklarının kaynağını belirtmesi, ilgili olduğu usûlî kaideyi ve ihtilafı vermesi bakımından çok yönlü bir kitaptır. *el-Muğni*'de

¹⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/340.

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/422.

¹¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/9.

¹¹¹ Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 24.

¹¹² İbn Recep, 3/294; Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, 1/92; Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, s. 24; Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/140.

usûl, furû' ve hîlâfiyâtın iç içe girmiş olduğu müşahede edilmektedir. Usûl için şöyle örnek verebiliriz:

Birinci örnek: İbn Kudâme ulaştığı hükmü ifade eden bir ayet varsa onu zikreder. Mesela her türlü doğal suyla temizliğin mübah olduğu hükmünü ifade ederken Kur'an'dan delil getirir. Şöyle ki cenab-i Allah Enfâl suresinin 11. Ayetinde şöyle buyuruyor: “sizi temizlemek için üzerinize gökten su indirdi.” Furkân suresinin 48. ayetinde şöyle buyuruyor: “biz gökten tertemiz su indirdik.”¹¹³

İkinci örnek: İbn Kudâme ulaştığı hüküm ile ilgili sünneten delil varsa, onu aktarmaya çalışır. Mesela suyun temizleyici ve temiz oluşuyla ilgili ayetlerden delil getirdikten sonra şu hadis-i şerifleri zikreder:¹¹⁴ “su temiz olup onu herhangi bir şey pis hale getirmez.”¹¹⁵ “su iki kulle oldu mu onu hiçbir şey necis hale getirmez.”¹¹⁶

Üçüncü örnek: İbn Kudâme bir meseleyle ilgili ulaştığı hükmü aktarırken, eğer söz konusu olan hükümle ilgili İcma varsa, “bu konuda ihtilaf yoktur”¹¹⁷ veya “bu konuda ehl-i ilim icma etmiştir”¹¹⁸ gibi benzer ifadeler kullanır.

el-Muğni'nin birçok defa neşri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bir kısmını şöyle zikredebiliriz:¹¹⁹

1. Nşr. M. Reşîd Rızâ, *eş-Şerhu'l-kebîr* ile birlikte, I-XII, Kahire 1341-1348.
2. Buna iki indeks cildi ilâvesi ile, I-XIV, Beyrut 1392/1972, 1982.
3. Nşr. M. Reşîd Rızâ, *eş-Şerhu'l-kebîr* olmaksızın, I-IX, Kahire 1367.
4. Nşr. Tâhâ ez-Zeynî - Mahmûd Abdülvehhâb Fâyid - Abdülkâdir Ahmed Atâ, I-IX, Kahire 1388-1390/1968-1970.
5. Nşr. M. Sâlim Muhaysin – Şa‘bân M. İsmâil, I-IX, Riyad, ts.
6. Nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, I-XV, Kahire 1406-1411/1986-1991 (İlk cildinde İbn Kudâme ile alakalı doyurucu malumat/bilgi bulunmaktadır).

¹¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/9.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/24.

¹¹⁵ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 33.

¹¹⁶ İbn Mâce, “Taharet”, 75.

¹¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/10.

¹¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/20.

¹¹⁹ Koca, Ferhat, “İbn Kudâme Muvaffakuddîn”, *DİA*, 20/140; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 540.

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ HANİFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ

Çalışmamızın ikinci bölümünde İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* isimli eserinde Ebû Hanife'ye nispet edilen görüşlerin değerlendirilmesi yer alacaktır. Mevcut olan her başlık altında görüşleri değerlendirirken meselelerde *el-Muğnî*'nin sıralaması takip edilecektir. Görüş doğruysa doğru, hatalı ise hatalı olarak belirtilecektir. Ayrıca görüşleri değerlendirirken tasnif olarak *el-Muğnî* esas alınmayacaktır. Çünkü eserde kullanılmış başlıklar konusunda, meselelerin gerektirdiği düzen gözetilmemiştir. Başlıklar ile meseleler arasında uyum ve düzen sağlanması ve akademik bir çalışmaya daha uygun düşmesi açısından başlıkları kendi tasarruflarımızla uygulamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Benzer meseleleri ayrı, tekil kalmış meseleleri ise ayrı başlık altında toplamaya özen gösterdik.

Sistem olarak İmam Ebu Hanife'nin *el-Muğnî*'deki görüşü olduğu gibi verilmiş, daha sonra da tahkiki için başvurduğumuz bu görüşlerin Hanefî kaynaklardaki yeri, isabetli olup olmadığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak gerek duyulduğu yerde eklenilmesi gereken görüşlere de yer vermeye çalışılmıştır. Bütün fıkıh kitaplarının ilk konusunu taharet/temizlik teşkil etmesi sebebiyle, biz de bu sıralamaya uyarak çalışmamıza taharettten başlayacağız.

I. TAHARET

Taharet kavramı, mutlak olarak ister maddi (gözle görülebilen) olsun ister manevi (gözle görülemeyen) olsun her türlü temizliği kapsamaktadır. Bu sebeple biz bu başlık altında taharet kavramında sözlük anlamları açısından farkı gözetmeksizin (ayrı ayrı başlıklar kullanmadan) hem maddi hem de manevi temizlik hususunda Ebu Hanife'ye nispet edilen görüşleri ele alacağız.

A. NECASETTEN TAHARET

- İmam Ebu Hanife'ye göre sirke, gülsuyu vb. görünen necasetin görünüşünü ve izini gideren temiz olan her sıvıyla necasetin izale edilmesi caizdir.¹²⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre yolculukta olan kimsenin yanında hem temiz hem de pis su kapları bulursa, ancak temiz su kaplarıyla pis su kapları birbirine karışık olup kişi şüpheye düşse, bakılır; eğer temiz su kapları sayı olarak pis su kaplarından fazlaysa, kişi düşünür ve zann-ı galibe göre amel eder. Çünkü temiz su kaplarının pis su kaplarına göre fazla olması, kişinin isabet etme ihtimalini yükseltir. Temiz su kaplarıyla pis su kapları sayı olarak eşitse veyahut pis su kapları sayı olarak daha fazlaysa, düşünerek birini seçmesi caiz olmaz.¹²¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre kurbağanın suda ölmesi suyu ifsâd etmez.¹²²

- İmam Ebu Hanife'ye göre domuz ve insan derisi hariç her cilt/deri tabaklanmak suretiyle temiz hale gelir.¹²³

- İmam Ebu Hanife'ye göre köpeğin derisi tabaklanmakla temizlenir.¹²⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre eti yemeyen hayvanların derisi hayvanın boğazlanmasıyla temiz hale gelir.¹²⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre ölmüş bir hayvanın kemikleri temizdir.¹²⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre ölmüş bir hayvanın sütü ile karnından çıkarılan peynir mayası temizdir.¹²⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre ölmüş bir tavuktan çıkmış olan yumurta temiz olup yenmesi caizdir.¹²⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre kömür ile istinca yapmak caizdir.¹²⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre kemik ve tezekle istinca yapmak mübahtır.¹³⁰

¹²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/9; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/35.

¹²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/45; Şeybânî, *el-Asl*, 2/224.

¹²² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/34; Şeybânî, *el-Asl*, 1/26.

¹²³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/49; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/202.

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/50; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/202.

¹²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/52; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/255.

¹²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/54; Tahâvî, *el-Muhtasar*, s. 17.

¹²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/55; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/27.

¹²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/55; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/28.

¹²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/116; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/553.

¹³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/116; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/37.

- İmam Ebu Hanife'ye göre istinca yapan kimse taş kullanmadan su kullanacak olursa ve bu su mestine sıçrarsa, mest necis hale gelir. Çünkü kendisiyle necaset izale edilen bu su, necis hükmündedir.¹³¹ Eğer bu su mest veyahut elbiseye dirhem miktarınca isabet ederse, namaza mani olur.¹³²

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdest almadan önce istinca yapmak vacip değil sünnettir.¹³³

- İmam Ebu Hanife'ye göre istinca yapan kişi kıbleye doğru oturmadığı gibi, kıbleye sırt çevirerek de oturamaz. Alanın açık veyahut kapalı olması bu hükmün değişiminde etkili değildir.¹³⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre necaset hangi türden olursa olsun az olduğu sürece kendisiyle namaz kılmak caizdir. Çünkü necasetten tamamen korunmanın imkânı yoktur.¹³⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre balgam temizdir, elbiseye bulaştığı takdirde namaz kılmaya mani teşkil etmez.¹³⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre pislik açısından erkek çocuğun idrarıyla kız çocuğun idrarı eşittir. Her ikisi de necisdir, diğer idrarlar gibi yıkanmakla temizlenir. Çünkü necaset açısından erkeklik veya dişilik hükmün değişmesine sebep olmaz. İdrar elbiseye bulaştığı takdirde de namaza mani olur.¹³⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre idrarlı olan bir yere su serpilirse bu yerin temiz hale gelmesi için serpilene suyun tamamen kurumaması gerekmektedir. Çünkü yerde olan necaset serpilene suya karışmıştır.¹³⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre necis olan bir yere (toprağa) güneş vurur da necasetin eseri ortadan kalkarsa yer temiz hale gelir ve üzerinde namaz kılmak caiz olur.¹³⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre necis olan bir elbise kendisiyle yıkanmış olan suyu necis hale getirir. Çünkü bu su azdır ve necasete isabet etmek suretiyle necis bir duruma düşmüştür.¹⁴⁰

¹³¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/119; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/553.

¹³² Serahsî, *el-Mebsût*, 1/46.

¹³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/111; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/36.

¹³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/120; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/554.

¹³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/58; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/31.

¹³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/66; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/52.

¹³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/68; Gaznevî, *el-Hâvi'l-Kudsî*, 1/103.

¹³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/70; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/441.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/72; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 1/236.

- İmam Ebu Hanife'ye göre eti yenen hayvanların idrarı temizdir ve bu idrar elbiseye bulaştığı takdirde kendisiyle namaz kılmak caizdir.¹⁴¹ Bu görüşü mutlak çerçevede düşündüğümüzde hatalı olarak değerlendirmemiz gerekir. Çünkü İmam Ebu Hanife'ye göre eti yenen kara hayvanların idrarı necaset-i hafife olarak değerlendirilir ve bu hayvanlar kuyuya düşerse suyun tamamını kuyudan çıkarmak gerekir. Eti yenen hayvanların idrarı elbiseye isabet eder ve elbisenin dörtte bir miktarını aşarsa o elbise ile namaz kılmak caiz değildir.¹⁴² *el-Muğni'*de Ebu Hanife'ye nispet edilen bu görüş Ebu Hanife'nin değil İmam Muhammed'in görüşüdür. Çünkü ona göre eti yenen kara hayvanların idrarı temiz olup namaza mani teşkil etmez.¹⁴³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin yanında temiz elbise ile necis elbise mevcut olup, hangisinin temiz hangisinin necis olduğu bilinmezse, kişi düşünür ve zann-ı galibe göre amel ederek o elbiselerden biriyle namazını eda eder.¹⁴⁴

B. SULAR

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir adam başka su bulamaz ise, nebîz (kuru üzüm, kuru hurma, arpa ve darı gibi şeylerden edinen bir içecek türü) ile abdest alabilir.¹⁴⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisiyle temiz bir şey (safran gibi) karıştırılarak vasıflarından (tat, renk ve koku) biri değişmiş olan suyla abdest almak caizdir.¹⁴⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre musta'mel su (abdest alan kimsenin uzuvlarından ayrılan su) ile tekrar abdest almak caiz değildir. Çünkü bu su tâhirdir (temiz) ama mutahhir (temizleyici) değildir.¹⁴⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre durgun su kendisine necasetin düşmesiyle pis hale gelir ki bu sudan abdest almak caiz olmaz. Ancak suyun çokluğundan dolayı necasetin ulaşmadığı tarafın var olması durumunda, zann-ı galip oluşuyorsa, işte o zaman necasetin ulaşmadığı taraftan abdest almak caiz olur.¹⁴⁸

¹⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/73; Şeybânî, *el-Asl*, 1/64.

¹⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/66.

¹⁴² Şeybânî, *el-Asl*, 1/56-57; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/53-55.

¹⁴³ Şeybânî, *el-Asl*, 1/56.

¹⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/47; Şeybânî, *el-Asl*, 2/223.

¹⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/10; Şeybânî, *el-Asl*, 1/58.

¹⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/11; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/14.

¹⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/16; Şeybânî, *el-Asl*, 1/20-21; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/15.

¹⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/21; Şeybânî, *el-Asl*, 1/38-39.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kuyuya insan düşüp ölürse, suyu ifsâd eder. Bu durumda suyun tamamını kuyudan çıkarmak icap eder.¹⁴⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre necîs (pis) bir yere/şeye isabet eden su necîs/pis hükmündedir.¹⁵⁰

C. ARTIKLAR

- İmam Ebu Hanife'ye göre köpek ve domuzun artığı pistir.¹⁵¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre köpeğin su içtiği kabın yıkanması konusunda sayı şart değildir, temizliğine dair zann-ı galibin oluşması yeterli gelir.¹⁵²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir adam, eşek veya katırın içtiği sudan başka su bulamazsa, onunla abdest alır ayrıca teyemmüm de yapar.¹⁵³

- İmam Ebu Hanife'ye göre kedinin içtiği suyla abdest almak mekruhtur.¹⁵⁴

D. ABDEST

-İmam Ebu Hanife'den gelen bir rivayete göre abdest alırken sakalın yüz ölçüsünü aşan kısmını yıkamak gerekmez. Çünkü bu sadece farzın mahallini aşmış kıllardan ibarettir. Ondan gelen başka bir rivayette de şöyle ifade edilmiştir: Abdest alırken sık çıkmış olan bir sakalı yıkamak gerekmez. Çünkü Allah yüzü yıkamamızı emretmiştir ve sakal yüz olmayıp sadece kıllardan oluşan bir unsurdur.¹⁵⁵

-İmam Ebu Hanife'den, abdest alırken sakal konusunda nakledilen en meşhur görüş, sakalın dörtte birini yıkamaktır.¹⁵⁶ Bu atıf hatalıdır. İsaletli olan görüş ise, başa kıyasen sakalın dörtte birini mesh etmektir. Çünkü meshte başın tümünü kaplamak şart değildir.¹⁵⁷ Öte yandan İbn Kudâme'nin naklettiği bu görüş, sakalı gür olan kimse ile ilgilidir. Sakalı gür olan kimse sakal altını yıkayamadığı için sakalını yıkamakla mükellef değildir. Bu sebeple

¹⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/34; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/156.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/43; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/16.

¹⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/35; Şeybânî, *el-Asl*, 1/25.

¹⁵² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/40; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/161.

¹⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/36; Şeybânî, *el-Asl*, 1/92, 107.

¹⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/38; Şeybânî, *el-Asl*, 1/22.

¹⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/87; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/80.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/87.

¹⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/80.

sakalın üçte birini ya da dörtte birini mesh etmesi, farziyeti yerine getirmek adına yeterli olur.¹⁵⁸

Ancak İmam Ebu Hanife'den nakledilen en sahih görüşe göre doğru olan, sakalın tamamını yıkamaktır. Çünkü Arapça'da vech kelimesi iki kişinin karşılaştığı durumda gözün isabet ettiği kısımdır. Eğer bu kısımlar sakal ile örtülürse, hüküm olduğu gibi sakala sirayet eder. Bu sebeple nasıl ki sakalsız yüzün yıkanması farz ise, yüz sakal ile örtülü hale gelince de sakalın yıkanması farz olur.¹⁵⁹ Dolayısıyla Ebû Hanîfe'ye göre ya sakalın tamamını yıkamak ya da bir rivayete göre dörtte birini meshetmek gerekir, dörtte birini yıkamak şeklinde bir görüşü yoktur.¹⁶⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdest alan bir kimsenin başının dörtte birini mesh etmesi yeterlidir.¹⁶¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre başın meshini üç kez yahut birden fazla tekrarlamak gerekmez.¹⁶²

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdest alan kimsenin başını yeni bir suyla mesh etmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle başını mesh etmek için tekrardan yeni su almalıdır.¹⁶³

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdestte muvâlât (uzuvları art arda yıkamak) vacip değildir.¹⁶⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre namaz kılan kimseye uyku galebe ederse, namazda olduğu sürece abdesti bozulmaz.¹⁶⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre irtidad abdesti bozmaz. Yani bir kimse abdest alıp sonra da dinden dönmek suretiyle küfre düşerse abdesti bozulmuş olmaz, tekrar İslam'a girerek aynı abdest ile namazını eda edebilir.¹⁶⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre kan yaradan akıp giderse abdesti bozar, yaranın üstünde donup kalırsa abdeste herhangi bir zarar vermez.¹⁶⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazda kahkaha atmak abdesti bozar.¹⁶⁸

¹⁵⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/95-96.

¹⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/80; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/96-97.

¹⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/80.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/93; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/63.

¹⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/94; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/102.

¹⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/96; Şeybânî, *el-Asl*, 1/33.

¹⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/102; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/56.

¹⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/129; Şeybânî, *el-Asl*, 1/44.

¹⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/130; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/116-117.

¹⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/136; Şeybânî, *el-Asl*, 1/49.

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdestli bir kimsenin eşine dokunması veya eşini öpmesi abdestini bozamaz.¹⁶⁹

E. GUSÛL

- İmam Ebu Hanife'ye göre cünüp bir kimse Kur'an'ı mahfazasının askısından tutup taşıyabilir.¹⁷⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre cünüp bir kimsenin, üstüne Kur'an'dan bir ayet yazılmış dirheme el sürmesi caiz değildir.¹⁷¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre cünüp bir kimsenin Kur'an'dan bir harf okuması caizdir, onunla Kur'an okumayı kastedip kastetmemesi hükmü değiştirmez.¹⁷²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimseden, şehvet olmadan hastalık veyahut soğuk nedeniyle meni çıkacak olursa, kendisine gusül gerekmez.¹⁷³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ihtilam yahut cimadan ötürü gusleder sonra da kendisinden meni çıkarsa bakılır: Eğer gusül almadan önce idrarını yaptıysa çıkan meniden dolayı tekrar gusül alması gerekmez. Ancak gusülden önce idrarını yapmadıysa tekrardan gusül alması lazım olur.¹⁷⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre ölü veya hayvanla cimada bulunmak, inzal olmamak şartıyla guslü gerektirmez. Çünkü bunlar maksûd/ilişkide bulunmak için arzulanan bir şey olmadığı gibi, hakkında ne nas vardır, ne de hakkında nas olanın hükmündedir.¹⁷⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre kâfir, iman edip İslam'a girecek olursa kendisine gusül vacip değildir.¹⁷⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre kâfir küfründeyken cünüp olur sonra da İslam'a girerse kendisine gusül vacip değildir. İslam'a girmeden gusülemiş olup olmaması hükmün değişiminde etkili değildir.¹⁷⁷

¹⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/140; Şeybânî, *el-Asl*, 1/45.

¹⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/142; Şeybânî, *el-Asl*, 1/37.

¹⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/109; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/346.

¹⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/110; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/211.

¹⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/106; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152.

¹⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/146; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/67.

¹⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/148; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/67.

¹⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/150; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/305.

¹⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/152; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/90.

¹⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/153; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/90.

- İmam Ebu Hanife'ye göre kâfir gusleder veya abdest alır sonra da İslam'a girerse, yapmış olduğu gusül yahut almış olduğu abdest onu hades (hükmi kirlilik/abdestsizlik) durumundan çıkarır.¹⁷⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir *sâ'* miktarından az suyla gusül, bir *müd* miktarından az suyla abdest almak caiz değildir.¹⁷⁹ Bu atıf hatalıdır. Çünkü zikredilen bu miktar, kendisiyle genel olarak insanların abdest ve guslün alabildiği asgari miktar olup, vücûbiyet/lüzumiyet ifade eden bir miktar değildir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in bir müddün üçte iki miktarıyla da abdest aldığı nakledilmiştir. Hadiste nakledilen miktar, bağlayıcılık ifade etmediği için kişi zikredilen miktardan az su kullanabileceği gibi, israf etmemek şartıyla ihtiyaç anında fazla da kullanılabilir.¹⁸⁰ Bu görüş, Hanefî fakihlerin ittifak ettiği ve mezhepte Müftâ bih olarak karşımıza çıkan görüşlerden olup İmam Ebu Hanife'nin aksine herhangi bir görüş beyan ettiği yoktur.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kadının guslelerken saçlarının dibine suyu ulaştırması yeterli olur, saçın uzun kısmını ıslatması gerekmez.¹⁸¹

F. TEYEMMÜM

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse abdest yahut gusül aldığı anda hastalığının artmasından korkuyorsa, bu kimsenin teyemmüm yapması caizdir.¹⁸² Ayrıca, eğer bir kimse şiddetli bir soğukta su kullandığı takdirde helak olmaktan korkarsa, teyemmüm yapabilir. Bu teyemmüm ile kıldığı namazın iadesi de gerekmez.¹⁸³

- İmam Ebu Hanife'ye göre vakit girmeden teyemmüm almak caizdir.¹⁸⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre seferde olan kimsenin suyu yükünde veya kullanabileceği bir yerde unutması durumunda teyemmüm alarak namaz kılması caizdir.¹⁸⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre teyemmüm, yer cinsinden olan her şeyle yapılabilir.¹⁸⁶

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/153; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/116.

¹⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/164.

¹⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/45; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-şanâ'i*, 1/271; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/13.

¹⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/167; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/45.

¹⁸² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/190; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/112.

¹⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/193; Şeybânî, *el-Asl*, 1/104.

¹⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/174; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/109.

¹⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/178; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/121.

¹⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/182; Şeybânî, *el-Asl*, 1/85.

- İmam Ebu Hanife'ye göre üstünde toz olmayan kaya/taş üzerine teyemmüm yapmak caizdir.¹⁸⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse abdest alacak su ve teyemmüm yapacak toprak cinsinden bir şey bulamazsa, namazını bu iki şeyden birini buluncaya kadar tehir eder sonra da kazasını kılar.¹⁸⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse hapse atılır da suya ulaşmaktan mahrum kalırsa, teyemmüm ile namaz kılmaz. Çünkü teyemmüm seferî iken geçerlidir, mukim iken geçerli değildir.¹⁸⁹ Bu atıf hatalıdır. Doğrusu ise, kişinin teyemmüm ile namazını kılması ve suyla aralarındaki engel kalktığı anda abdest alarak namazını iade etmesidir.¹⁹⁰

Konuyla alakalı İmam Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde İmam Ebu Hanife'nin, İbn Kudâme'nin naklettiği görüşten rücû' ettiğini aktarır. Yani İmam Ebu Hanife ilk önce, hapiste olup su bulamayan kimsenin namaz kılamayacağı kanaatindeydi. Ancak daha sonra, hapisteyken insanın sudan uzak kalmasının kaçınılmaz olduğunu fark etti. Bu sebeple görüşünden rücû' etti. Namazın iadesi meselesine gelince, kıyasen iadeye gerek yoktur ancak istihsânen iade etmek lazım gelir. Çünkü kişi hapiste olsa da seferî değildir. Ayrıca hapse atma işlemi kullar tarafından gerçekleştirilir. Namaz ise, Allah'ın hakkı olup taharet ile kılınması vacip bir ibadettir. Namaz bu yönüyle kulların ameliyle sakıt olamayacağı için şahsın iade etmesi gerekir. Duruma seferîlik açısından bakılırsa, bu durumun tam aksi karşımıza çıkar. Seferîlikte teyemmüm hapisten dolayı değil, suyun olmaması sebebiyledir ve suyun olmamasında kulun bir etkisi yoktur. Bu durum da oturmaya mecbur olup öylece namaz kılmak zorunda kalan kimsenin haline benzer. Böyle namaz kılan kimsenin de oturma zorunluluğu ortadan kalkınca namazını iade etmesi gerekir. Oturma zorunluluğu olan kimsenin durumu hasta olan kimsenin durumuyla karıştırılmamalıdır.¹⁹¹

Konu ile ilgili İmam Kâsânî *Bedâ'i'u's-sanâ'i'* adlı eserinde İmam Ebu Hanife'den nakille şu ifadeler yer verir: Hapiste olan kimse namazını teyemmüm ile kılar. Çünkü zahiri duruma bakılırsa şahıs ile su arasında engelin mevcudiyeti söz konusudur. Ancak diğer taraftan bakıldığında eğer şahıs haksız yere hapisteyse, bu şahıs için hakikatin ortaya çıkması ve şahsın hapisten kurtulması ihtimali vardır. Eğer kişi zulmen hapsedildiyse, İslam ülkelerinde zulmün bitme ihtimali vardır. Bu sebeple de şahsın suyu kullanmaktan aciz

¹⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/183; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/109.

¹⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/184; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/116; Şeybânî, *el-Asl*, 1/105.

¹⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/172-173.

¹⁹⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 1/105.

¹⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/123.

kaldığına hükmedilemez. Bu sebeplere dayanarak şahsın hapisten çıkması durumunda namazını iade etmesi gerektiğini söyleyebiliriz.¹⁹²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse bir yerde teyemmüm yapar da, kullandığı toz yere düşerse, bu tozla başkasının teyemmüm etmesi caizdir. Çünkü teyemmüm hadesi kaldırıcı bir vasfa sahip değildir.¹⁹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse cünüp olup vücudunun çoğunu yaralar kapladıysa bu kimse teyemmüm yapar. Ancak vücudunun çoğu sağlıklı olup az kısmı yaralıysa, kişi yaralı olmayan kısmı yıkar, yaralı olan kısmın üzerine de mesh eder.¹⁹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre cünüp bir kimse cünüplüğünü unutup da hades/abdestsizlik adına teyemmüm alacak olursa, bu teyemmümle namaz kılması caiz olur. Çünkü hadesten temizlik ile cünüplükten temizlik arasında fark olmayıp birinin temizliğiyle diğeri sakıt olur.¹⁹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre teyemmüm ile namaz kılan bir kimse namaz esnasında su kullanmaya kâdir olursa, namazı fasit olur. Cünüpse gusül, değilse abdest alır.¹⁹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre teyemmüm hadesi ortadan kaldırır. Çünkü teyemmüm hadesten taharet olup namazı mübah kılan şeydir. Bu sebeple nasıl ki su hadesi ortadan kaldırıyorsa, teyemmüm de aynı işleve sahiptir.¹⁹⁷ Ancak Serahsî'nin aktardığı tam tersine bir rivayet de vardır: Teyemmüm hadesi ortadan kaldırmaz. Taharetin toprağa nispet edilmesi mecazen olmaktadır. Bu sebeple teyemmümlü olan kimsenin suyu görünce teyemmümü bozular, bu kişinin abdest alması lazım hale gelir.¹⁹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre nafile namaz için teyemmüm alan kimse nafile namaz kılabilceği gibi farz namaz da kılabilir.¹⁹⁹

G. MESTLER ÜZERİNE MESH ETMEK

- İmam Ebu Hanife'ye göre mukim bir kimse mesh süresini tamamlamadan sefere çıkacak olursa, mesh müddeti 24 saatten 72 saate uzar.²⁰⁰

¹⁹² Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 1/326.

¹⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/188; Aynî, *el-Binâye*, 1/550.

¹⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/190; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/122; Şeybânî, *el-Asl*, 1/104.

¹⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/197; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/179.

¹⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/197; Şeybânî, *el-Asl*, 1/85-86.

¹⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/185; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 1/344.

¹⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/110, 6/29.

¹⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/185; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 1/344.

- İmam Ebu Hanife'ye göre çorap müna'al (altı deri, üstü deve yününden yapılmış kalın iplerle örülü) olmadığı sürece, üzerine meshetmek caiz değildir.²⁰¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir meste üç parmak miktarı yırtık mevcut ise, o meste mesh etmek caiz değildir.²⁰²

- İmam Ebu Hanife'ye göre mestler üzerine mesh etmenin asgari miktarı üç parmaktır.²⁰³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse mesh müddeti bitmeden mestini çıkarırsa, meshi batıl olur ve ayaklarını yıkaması gerekir.²⁰⁴

H. KADINLARA ÖZEL HALLER

- İmam Ebu Hanife'ye göre hayızın (ay hali) asgari süresi üç, azami süresi on gündür.²⁰⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre iki hayız arasındaki temizliğin asgari süresi on beş gündür.²⁰⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre hayızda kanın farklılığına (renk açısından kanın farklılaşmasına) değil, kadına özel âdete itibar edilir.²⁰⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kadının ay hali süresinin düzenli olması halinde kanın gelmesi bu süreyle birlikte hayızın azamî süresini de aşarsa, kadın istihaze (özür hali) hükmünde olup gusletmesi ve her namaz vakti için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Böyle bir kadının hayız konusunda âdetine itibar edilir.²⁰⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre ilk defa ay haline şahit olan bir kadının hayız süresi, azami sürenin son gününe varıncaya kadar kan gördüğü tüm günlerdir.²⁰⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre ilk defa hayız olan bir kadının ay halinde gördüğü akıntı hayızın azami süresini aşarsa, hayızın süresi on gün olarak dikkate alınır.²¹⁰

²⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/213; Şeybânî, *el-Asl*, 1/76.

²⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/215; Şeybânî, *el-Asl*, 1/72-73.

²⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/216; Şeybânî, *el-Asl*, 1/71.

²⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/217; Şeybânî, *el-Asl*, 1/71.

²⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/210; Şeybânî, *el-Asl*, 1/74.

²⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/224; Şeybânî, *el-Asl*, 2/5-6.

²⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/225; Şeybânî, *el-Asl*, 2/7.

²⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/226; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'i*, 1/286.

²⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/229; Şeybânî, *el-Asl*, 2/15.

²⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/238; Şeybânî, *el-Asl*, 2/6.

- İmam Ebu Hanife'ye göre hayızlı bir kadının göbekte diz kapağı arasından faydalanmak caiz değildir.²¹¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre hayızlı bir kadınla kocası ilişkide bulunursa karı-koca günahkâr olurlar ve istiğfar etmeleri gerekir.²¹²

- İmam Ebu Hanife'ye göre hayızlı olan kadının kanaması on günde kesilirse, gusletmeden kocasıyla cinsel ilişkide bulunabilir. Ancak kanaması on güne varmadan kesilirse, gusletmeden veya bitiş zamanının üzerinden bir namaz vakti geçmeden kocasıyla cinsel ilişkide bulunması caiz değildir.²¹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre iki defa tekrarlanmadığı müddetçe âdetten önce görülen kan hayız sayılmaz. Adetten sonra görülen kan ise hayızdan sayılır.²¹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kadının âdet süresi üç gün olur da; bir ay kanaması beş günde kesilir sonraki ay ise kanama devam eder ve kadın istihaze olursa, kadının hayız üç gün olarak hesap edilir.²¹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre hamile kadın hayız görmez.²¹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kadın ikiz doğursa, nifası birinci çocuğun doğumundan itibaren başlar.²¹⁷

I. TAHARETLE İLGİLİ DİĞER MESELELER

- İmam Ebu Hanife'ye göre altın veyahut gümüşten yapılmış olan kapları kullanmak haramdır.²¹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre domuz kılının dikişte kullanılması caizdir.²¹⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre altın veya gümüş ile kaplanmış olan kapları kullanmak caizdir.²²⁰

²¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/240; Şeybânî, *el-Asl*, 2/6.

²¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/242; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 1/210.

²¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/243; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/28.

²¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/246; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/28.

²¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/255; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/297.

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/256-257; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/296-297.

²¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/261; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/298.

²¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/253; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/30.

²¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/56; Tahâvî, *el-Muhtasar*, s. 17.

²¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/61; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 5/108.

²²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/57; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 6/524.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir *sâ'*, sekiz *ritul'* dır.²²¹

el-Muğni' nin Taharet bölümünde Ebû Hanife'ye toplam 83 tane atıf yapılmıştır. Bu atıflardan 80 tanesi isabetli, 3 tanesi ise hatalı olarak tespit ettiğimiz atıflardır.

II. NAMAZ

A. NAMAZ VAKİTLERİ

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazın vücûbiyetine sebep teşkil eden vakit, vaktin sonunda namaz kılınabilecek olan miktardır.²²²

- İmam Ebu Hanife'ye göre öğle namazının son vakti, cisimlerin gölgelerinin kendi boylarının bir misline ulaştığı zamana kadardır.²²³ Ancak mezhepte İmam Ebu Hanife'nin meşhûr olan görüşü: “Öğle namazının son vakti, cisimlerin gölgelerinin kendi boylarının iki misline ulaştığı zamana kadardır.” görüşüdür.²²⁴ Sonuç olarak diyebiliriz ki, Yapılan atıf yanlış olmamakla birlikte İbn Kudâme meşhur olmayan görüşü nispet etmiştir.

- İmam Ebu Hanife'ye göre ikinci namazının vakti eşyanın gölgesinin iki misline ulaştığı andan itibaren başlar.²²⁵ Bu ve bir önceki atıf birlikte dikkate alınırsa, İmam Ebû Hanife'ye göre öğle ile ikinci namazının vakti arasında bir saatlik mühmel/boş vakit var ki ne öğleden ne de ikindiden sayılır. İbn Kudâme'nin İmam Ebû Hanife'ye nispet ettiği bu atıf, Hasan b. Ziyad'ın (ö. 204/819) Ebû Hanife'den etmiş olduğu rivayete dayanır.²²⁶ Ancak bir önceki görüşte yaptığımız izaha (İmam Ebû Hanife'den İmam Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) naklettiği ve mezhep içerisinde meşhur olan görüş) göre öğle ile ikinci vakti arasında herhangi bir boşluk söz konusu değildir.

- İmam Ebu Hanife'ye göre sabah namazı hariç, vakit çıkmadan iftitâh tekbirini alabilen kimse namazı vaktinde idrak etmiş sayılır.²²⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre yatsı namazının vakti şafağın kaybolmasıyla başlar. Şafak ise, ufukta görülen beyazlıktır.²²⁸

²²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 1/163; Şeybânî, *el-Asl*, 2/210.

²²² İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 1/270; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/10.

²²³ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 1/271; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/142.

²²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/142, 143; Şeybânî, *el-Asl*, 1/122.

²²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 1/272; Şeybânî, *el-Asl*, 1/122.

²²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/142-143.

²²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 1/274; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 2/138.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bulutlu günlerde öğle ile akşam namazını tehir etmek, ikindi ile yatsı namazında acele etmek müstehaptır.²²⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre adak olan bir namaz diğer namazlar gibi mekruh vakitlerde eda edilemez.²³⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre mekruh vakitlerde tavaf namazı kılınmaz.²³¹

B. EZAN VE KAMET

- İmam Ebu Hanife'ye göre kamet, ezan gibi olup kelimeler ikişer defa tekrarlanır.²³²

- İmam Ebu Hanife'ye göre sabah ezanı ile kamet arasında *tesvîb* yapılır. *Tesvîb* ise “Hayye ‘ale's-salâh ile hayye ale'l-felâh” sözlerini ikişer defa tekrarlamaktan ibarettir.²³³ Bu atıf doğru olmakla beraber Hanefî mezhebinde zayıf kabul edilen bir atıftır. Konuyla ilgili, mezhep içerisinde meşhur görüşün mevcut olmasına rağmen, İbn Kudâme tarafından zayıf olan görüş tercih edilmiştir. İşte bu açıdan bakıldığında *el-Muğnî*, eleştiri konusu olabilir kanatindeyiz. Konuyla ilgili İmam Ebu Hanife'den nakledilen ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) kavliyle mezhep içerisinde tercih edilen görüşe göre *tesvîb*, sabah ezanında ‘hayye ale'l-felâh’tan sonra “es-salâtü hayrün mine'n-nevm” sözünün iki defa tekrarlanması anlamına gelen bir terimdir.²³⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre vakit girmeden sabah ezanının okunması caiz değildir.²³⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre akşam ezanı ile kamet arasında zaman bakımından fasıla oluşturulmaz.²³⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre ezan ile kametin aynı kişi tarafından okunması caiz olduğu gibi, kişilerin farklı olması konusunda da herhangi bir beis söz konusu değildir.²³⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre ezan müekked sünnettir.²³⁸

²²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/277; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/144.

²²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/283; Şeybânî, *el-Asl*, 1/124.

²³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/81; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/150-151.

²³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/81; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/153.

²³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/294; Şeybânî, *el-Asl*, 1/108.

²³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/296; Şeybânî, *el-Câmi'a's-şâgîr*, s. 83.

²³⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 1/109.

²³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/297; Şeybânî, *el-Asl*, 1/110, 112.

²³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/299; Şeybânî, *el-Asl*, 1/118-119.

²³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/301-302; Şeybânî, *el-Asl*, 1/110.

²³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/302; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/635.

- İmam Ebu Hanife'ye göre birden fazla kaza namazı olan kimse her namaz için ayrı ayrı ezan okur ve kamet getirir.²³⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre cem' edilecek iki namaz için bir kamet ve bir ezan yeterli olur.²⁴⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre müezzin *Hayye ale's-salâh* deyince cemaat namaza kalkar, *Kad kâmeti's salâh* deyince de imam tekbir getirir.²⁴¹

C. SETR-İ AVRET

- İmam Ebu Hanife'ye göre erkeğin avret mahalli göbek ile diz kapağı arasındır

- İmam Ebu Hanife'ye göre diz kapağı avret mahallinden sayılır.²⁴²

- İmam Ebu Hanife'ye göre avret mahallinden az bir kısmın açılmasıyla namaz batıl olmaz.²⁴³

- İmam Ebu Hanife'ye göre avret-i muğallezadan dirhem miktarı kadar, avret-i muhaffefeden de dörtte birden az ölçüde açılması namazı batıl kılmaz. Ancak belirlenmiş olan bu miktarı aşması halinde namaz fasit olur.²⁴⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadının ayakları avret mahallinden sayılmaz. Çünkü ayak yüz gibi olup açılması muhtemel bir uzuvdur.²⁴⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre örtünecek elbise bulamayan kimse namazını oturarak ima ile kılar.²⁴⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre gayr-i müslim bir kimsenin elbisesi ile namaz kılmak mekruhtur.²⁴⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre gasp edilmiş elbise giyerek namaz kılmak caizdir.²⁴⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre gasp edilmiş arazide namaz kılmak caizdir.²⁴⁹

²³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/304; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/280-281.

²⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/305; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/652.

²⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/331; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/44.

²⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/414; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/289.

²⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/414; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/197.

²⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/415; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/46.

²⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/430; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/290.

²⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/424; Şeybânî, *el-Asl*, 1/165.

²⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/62; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/97, 24/27.

²⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/420; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/206.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse necis elbise dışında başka elbise bulamazsa bakılır; eğer elbisenin tamamı necis ise o kimse muhayyerdır. Dilerse namazını bu necis elbisede kılar, dilerse de çıplak kılar.²⁵⁰

D. KIBLE

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer bir kimse namaz kıldıktan sonra, namazını kibleye doğru kılmadığını fark ederse, namazı iade etmesi gerekmez. Ancak namaz kılmadan önce tam kibleyi bulmak için araştırma yapması lazımdır.²⁵¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer bir kimse kibleyi bulma konusunda araştırma yaparak namaz kılar da namazdan sonra hata ettiğini fark ederse, namazı iade etmesine gerek yoktur. Araştırma yapan kişiye namazını iade etmesi gerekmediği gibi, ona uyan kişinin de namazını iade etmesi gerekmez.²⁵²

- İmam Ebu Hanife'ye göre Kâbe'nin üstünde ve içinde hem farz hem de nafîle namaz kılmak caizdir.²⁵³

E. NAMAZIN KILINIŞI

- İmam Ebu Hanife'ye göre Allah'ın her ismiyle, Allahü azîm, Allahü kebîr, Allahü celîl, Sübhanallah, Elhamdülillah, La ilahe illallah vb. Allah'ın azametini gösteren lafızlarla namaza başlanabilir.²⁵⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre iftitâh tekbirini Arapça dışında bir dille getirmek caizdir.²⁵⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre iftitah tekbiri namazın rüknü değil, şartıdır.²⁵⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazda iftitâh tekbiri dışında eller kaldırılmaz.²⁵⁷

²⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/56; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/206.

²⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/426; Şeybânî, *el-Asl*, 1/166.

²⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/318; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/552; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/193.

²⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/325; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/192.

²⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/55; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/160-161.

²⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/333; Şeybânî, *el-Asl*, 1/15.

²⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/335; Şeybânî, *el-Asl*, 1/16.

²⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/336; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/592.

²⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/358; Şeybânî, *el-Asl*, 1/15.

- İmam Ebu Hanife'ye göre niyeti tekbire öncelemek, arada namazı bozacak bir şey yapmadığı sürece caizdir.²⁵⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse namaza başladıktan sonra namazdan çıkmaya niyet ederse, yapmış olduğu bu niyet sebebiyle namazı batıl olmaz.²⁵⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre Kur'an'dan herhangi bir ayeti okumakla namaz caiz olur.²⁶⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre besmele, Fatiha Suresi'ne dâhil değildir. Bismelenin namazda okunması da sünnettir.²⁶¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre Fatiha Suresi'nin okunması farz namazların sadece ilk iki rekâtında vaciptir".²⁶²

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazda Arapça dışında bir dille kıraat yapmak caizdir.²⁶³ Konu ile ilgili hanefî kaynaklarda nakledilen bazı bilgilerin aktarılmasında fayda olduğu kanaatindeyiz. Şöyle ki: Ebu Hanife başka dille kıraatin cevazını, kıraat yapanın okuyacağı anlamın, okumak istediği ayetin anlamı olduğundan emin olmasına bağlar. Eğer anlamından emin değil ise veya ayetin tefsiriyle namaz kılarırsa, namazı geçerli sayılmayıp batıl olur.²⁶⁴ Ancak şu da vardır ki, arapça dışında bir dille kıraatte bulunmak İmameyn'e göre caiz değildir. Ebu Hanife de birçok kaynakta nakledildiğine göre görüşünden vazgeçerek İmameyn'e katılmıştır.²⁶⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisinde kıraatin gizliden yapıldığı namazlarda olduğu gibi, kıraatin cehrî yapıldığı namazlarda da Fatiha Suresi'nden sonra gizliden *âmîn* demek sünnettir".²⁶⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazın cehrî veya hafî olması fark etmez, her iki durumda da muktedî kıraatte bulunamaz.²⁶⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre sabah namazının ilk rekâtı ikinci rekâtına göre daha uzun olmalıdır.²⁶⁸

²⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/339; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 1/296.

²⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/337; Şeybânî, *el-Asl*, 1/223.

²⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/343; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/19.

²⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/347; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/15.

²⁶² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/350; Şeybânî, *el-Asl*, 1/138.

²⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/350; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/37.

²⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/37.

²⁶⁵ Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 2/51; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/536.

²⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/353; Şeybânî, *el-Asl*, 1/13.

²⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/406; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/50.

- İmam Ebu Hanife'ye göre namaz kıldırırken mushafa bakarak kıraatte bulunmak namazı batıl eder.²⁶⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre farz namazların üçüncü ve dördüncü rekâtında Fatiha Suresi'ne başka bir surenin ilave edilmesi zorunlu değildir.²⁷⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre tume'nîne (yerine getirilen rüknün tam yapıldığına kanaat getirmek) farz değildir.²⁷¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre alın dışında başka bir uzuvla secde yapmak caiz değildir.²⁷² Ancak Ebu Hanife'den nakledilen başka bir rivayete göre, burun ile secde yapmak mekruh olmakla beraber caizdir.²⁷³

- İmam Ebu Hanife'ye göre secde yaparken alını yere değdirmeden sadece burnu yere koymakla secde yapmak caizdir.²⁷⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre sarık çevrimi/dolaması, yen veya etek üzerine secde yapmak caizdir.²⁷⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre celse (iki secde arasında oturmak) farz değildir.²⁷⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre üç rekâtlı ve dört rekâtlı namazlarda birinci ka'de farz değildir.²⁷⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre son ka'dede teşehhüt miktarı oturmak farzdır.²⁷⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre namaza zıt olan her türlü konuşma ve eylem ile namazdan çıkmak caizdir. Ancak selam vererek çıkmak sünnet sayılmıştır.²⁷⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre kıraate başlamadan önce *Eûzu billâhi mine'ş-Şeytâni'r-Racim* diyerek istiâzede bulunmak sünnettir.²⁸⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre rükûdan kalkarken imam ve münferit (yalnız namaz kılan kimse) *Semi'Allâhü limen hamideh* ile *Rabbenâ lekel-hamd*'in arasını cem etmez.²⁸¹ Ancak

²⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/410; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/357.

²⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/411; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/201.

²⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/412; Şeybânî, *el-Asl*, 1/7.

²⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/360, 1/365; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/326.

²⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/370; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/34.

²⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/34.

²⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/371; Şeybânî, *el-Asl*, 1/14.

²⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/372; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/52.

²⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/375; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/326, 334.

²⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/382; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/71-72.

²⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/387; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 1/532.

²⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/395; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/54.

²⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/343; Şeybânî, *el-Asl*, 1/6.

münferit konusunda Ebu Hanife'den iki rivayet nakledilmiştir. Birinci rivayet zikrettiğimiz rivayettir ki, münferit kimse rükûdan kalkarken sadece *Rabbenâ lekel-hamd* demekle yetinir. Bu rivayet Ebu Yusuf'tan gelmiştir. İkinci rivayet ise, Hasan b. Ziyâd'dan gelmiştir ki bu rivayete göre münferit bir kimse *Semi'Allâhü limen hamideh* ile *Rabbenâ lekel-hamd* arasını cem eder.²⁸²

- İmam Ebu Hanife'ye göre secdeye giderken yere ilk olarak dizler konulur.²⁸³

- İmam Ebu Hanife'ye göre namaz kılan kimsenin sağa ve sola selam verirken kendisiyle beraber namaz kılanlara da niyet etmesi sünnettir.²⁸⁴

F. KAZA NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse beş namaz vakti boyunca baygın kalırsa, geçirdiği namazların kazasını kılacaktır. Ancak baygınlığı beş namaz vaktini aşarsa (namaz sayısı beşi aşarsa), bu namazların kazası kişiden sâkıt olur.²⁸⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre cehrî bir namazın kazası gündüzleyin cemaat ile kılınırken, kaza edaya muvafık olsun diye kıraat açıktan yapılabilir.²⁸⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre tertip sahibi kimselere, kazaya kalmış olan namazların kazasını kılmak için tertip farzdır.²⁸⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse bir günün öğle namazını diğer bir günün de ikindi namazını kazaya bırakır da hangisinin daha önce kazaya kaldığını hatırlamazsa, bu kimse zimmetinin beraet bulması hususunda kanaat getirinceye kadar namazın kazasını kılar.²⁸⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse dar-ı harpte müslüman olur da namazı veya orucu bilmediği için terk ederse, bu namaz veya orucun sonradan kazası gerekmez.²⁸⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre namaz kılmayan kimse katledilmez. Ancak hapse atılır ve dövülür.²⁹⁰

²⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/366; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/21-22.

²⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 1/22.

²⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/370; Şeybânî, *el-Asl*, 1/13.

²⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/400; Şeybânî, *el-Asl*, 1/12.

²⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/290; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/707.

²⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/408; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/349.

²⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/435; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/64.

²⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/439; Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, 2/356.

²⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/440; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/245.

G. NAFİLE NAMAZ

- İmam Ebu Hanife'ye göre sabah namazında farzın son rekâtının kaçırılması korkusu olmadığı müddetçe sabah namazının sünnetini kılmak gerekir.²⁹¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre sabah, ikindi veya akşam namazı söz konusu olduğunda, bir kimse kendi başına namaz kılsa ve namazı kıldıktan sonra cemaat hazır olursa, bu kimsenin namazı tekrar cemaat ile kılması caiz değildir. Çünkü münferit kılmak ile namazın farziyeti zimmetinden sakıt olur, kişinin namazı tekrar kılması da nafil hükmündedir. Sabah ve ikindi namazlarından sonra nafil kılmak caiz değildir. Çünkü bu vakitlerde nafil namaz kılmak yasaklanmıştır. Akşam namazının farzı ise üç rekâttır. Nafilelerin çift rekâtlı olması sebebiyle akşam namazının tekrar cemaat ile kılması caiz değildir.²⁹² Bu atıf problem içeriyor. Çünkü caiz değildir desek, sabah ve ikindi namazından sonra veya akşam namazından sonra üç rekâtlı nafil kılmak haramdır anlamına gelir. Halbuki kılan kimse haram değil, mekruh bir amel işlemiş olur.²⁹³ Her namaz mükellefin zimmetine bir defaya mahsus farz olur. Bu sebeple bireysel olarak eda edildiği takdirde zimmetten sakıt olur. İkinci defa bireysel veya cemaat ile kılınması, farzdan değil nafilenden sayılmış olur. Eğer bir kimse ikinci defa sabah, ikindi ve akşam namazını cemaat ile olmak üzere eda etmeye kalkar ise, kılan kimse mekruh bir amel işlemiş olur. Çünkü sabah ile ikindi namazlarından sonra nafil namazı kılmak mekruhtur. Akşam namazı ise üç rekâttır, nafileler çift rekâtlı olduğu için üç rekâtlı kılınması mekruhtur.²⁹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre kim farz olan bir namazı iki defa kılsa, ilk kıldığı farz yerine geçer ikinci kıldığı ise nafil olur. Çünkü ilk kılışla namazın farziyeti kişinin zimmetinden sakıt olmuş olur.²⁹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre geceleyin kılınan nafil bir namaz; iki, dört, altı veya sekiz rekâtlı olarak kılınabilir.²⁹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre oturarak nafil namaz kılacak kimse istediği gibi oturabilir.²⁹⁷

²⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/329; Şürünbülâli, *Merâkı'l-felâh*, s. 139.

²⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/329; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/54-55.

²⁹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/83.

²⁹³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/53.

²⁹⁴ Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, 2/243-244; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/175.

²⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/84; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/176.

²⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/91; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/158.

²⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/105; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/46.

- İmam Ebu Hanife'ye göre muhtar olan kavle istinaden teravîh namazı yirmi rekâttır.²⁹⁸

H. ÖZÜRLÜNÜN NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse rükû ve secde yapmaktan aciz ise kıyamda (ayakta durmak) kendisinden sakıt olur. Çünkü bu namaz, binekt üzerinde kılınıp da rükû ve secdesi olmayan namaza benzer.²⁹⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre gözlerinde hastalık olup da sırt üstü yatarak tedavi gören kimse, namazlarını sırt üstü uzanarak ima ile kılabilir.³⁰⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ima ile namaz kılmaktan aciz kalırsa namazın farziyeti sakıt olur.³⁰¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre kıraat yapmaya kadir olan ile kadir olmayan kimselerin ümmî bir kimseye uyararak namaz kılması caiz değildir. Eğer böyle bir durum söz konusu olursa hem imam hem de muktedînin namazı fasit olur. Çünkü ümmînin, kıraat yapmaya kadir olan kimseye imamlık yapması, onun yerine kıraat yapmayı kendine lazım kılması demektir. Kendisinin de kıraat yapmaktan aciz olması, namazının fasit olmasına yol açmıştır.³⁰²

- İmam Ebu Hanife'ye göre rükû ve secde yapamayan veya sırt üstüne yatan kimse gibi namazın bazı rükünlerini eda edemeyen kişinin, rükünlerini tam olarak eda edebilen kimseye imamlık yapması caiz değildir.³⁰³

- İmam Ebu Hanife'ye göre yağmur veya hastalık sebebiyle binek üzerinde namaz kılmak caizdir.³⁰⁴

I. VİTİR NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre vitir namazı vaciptir.³⁰⁵

²⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/123; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/49.

²⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/107; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/503.

³⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/108; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/215.

³⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/110; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/508.

³⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/144; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/379; Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, 2/182.

³⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/165; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/215.

³⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/429; Aynî, *el-Binâye*, 2/545.

- İmam Ebu Hanife'ye göre vitir namazında kunut duası rükûdan önce okunur.³⁰⁶
- İmam Ebu Hanife'ye göre vitir namazı dışında başka namazlarda kunut duası okunmaz.³⁰⁷
- İmam Ebu Hanife'ye göre müslümanlara bir musibetin isabet etmesi durumunda, belirli günler için sabah namazında (devam ettirmemek kaydıyla) kunut duası okunabilir.³⁰⁸
- İmam Ebu Hanife'ye göre vitir namazı üç rekât olup bir selam ile kılınır.³⁰⁹
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse vitir namazını unutarak yatsı namazından önce kılsa, bu kimsenin vitir namazını iade etmesine gerek yoktur.³¹⁰

J. CEMAATLE NAMAZ

- İmam Ebu Hanife'ye göre cemaat ile namaz kılmak farz değildir.³¹¹
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse imamı olan bir camide cemaati kaçırsa, namazını infirâdî olarak kılar (ikinci bir cemaat oluşturmaz).³¹²
- İmam Ebu Hanife'ye göre Müslüman olduğuna şüphe edilen kimse, cemaat ile yahut infiradi olarak camide namaz kılacak olursa, bu kişinin müslüman olduğuna hükmedilir. Ancak bu kişi namazını cami dışında infiradi olarak kılsa, kendisine müslüman muamelesi edilmez.³¹³
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kadın erkeklerle aynı safta namaza duracak olursa, kadının her iki yanında ve arka hizasında duran kimselerin namazı batıl olur. Çünkü kadının yanında namaza durmak, şer'an caiz olmayan bir ameldir ve tıpkı imamın önüne geçmeye benzer.³¹⁴

³⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/267, 2/117; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 1/461-462.

³⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/112; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/164.

³⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/114; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/165.

³⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/115; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/32.

³⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/115-116; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/30.

³¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/119; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 2/226.

³¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/130; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/362.

³¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/133; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/288.

³¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/148; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/6.

³¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/150; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/59.

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam ile muktedî arasında yol ya da nehir varsa yahut imam bir gemide muktedî başka bir gemide olup muktedî imama uyarsa, muktedînin namazı geçersiz olur.³¹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre cemaat ile namaz kılınırken muktedî için -sayısı birden fazla olduğu takdirde- sünnet olan imamın arkasında durmaktır.³¹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre baliğ olan kimsenin farz bir namazda sabîye uyup namaz kılması caiz değildir.³¹⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam, rükûda iken cemaate katılmak üzere birinin geldiğini hisseder de cemaate katılsın diye rükûyu uzatırsa bu caiz değildir. Çünkü imamın bu ameli ibadete ortak koşturur, riyaya (gösterişe) benzediği için günah işlemiş olur.³¹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam cüntüp veya abdestsiz bir kimse unutarak bu halde namaz kıldırırsa, hem imam hem de cemaatin namazı iade etmesi gerekir.³¹⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre namaz kılan kimse önüne dikecek sütre bulamazsa, sütre yerine çizgi çekmesine gerek yoktur.³²⁰

K. SEFERİLİKTE NAMAZ

- İmam Ebu Hanife'ye göre seferde olan kimsenin yürüyerek namaz kılması caiz değildir.³²¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre yolcunun namazını kasredebilmesi için en az üç gün sürecek bir mesafeye yolculuk yapması gerekir.³²²

- İmam Ebu Hanife'ye göre dinin belirlediği ruhsatlardan yararlanma hususunda yolculuğu meşru olan ile meşru olmayan eşittir.³²³

- İmam Ebu Hanife'ye göre misafir bir kimse mukimin arkasında namaz kılarken imamın namazı fasit olursa, misafir kendi haline avdet eder, diğer bir ifadeyle namazı tam kılmayıp kasretmesi gerekir.³²⁴

³¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/153; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/3.

³¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/157; Şeybânî, *el-Asl*, 1/19.

³¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/1167-1168; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 1/368.

³¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/173; Gaznevî, *el-Hâvi'l-Kudsî*, 1/188.

³¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/73; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/180.

³²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/177; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191.

³²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/316-317; Şeybânî, *el-Asl*, 1/260.

³²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/189; Şeybânî, *el-Asl*, 1/231.

³²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/193-194; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 2/107.

- İmam Ebu Hanife'ye göre misafirin namazlarını kasretmesi azimettir. Eğer bir kimse seferdeyken namazını kasretmeyip de tam kılacak olursa, bakılır: Eğer birinci ka'deyi yaptıysa namazı geçerlidir, ancak birinci ka'deyi yapmadıysa namazı batıl olur ve namazını yeniden kılması gerekir.³²⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre misafir olan kimse tamamı mukim olan bir cemaate namazı kasretmeden tam kıldırarak olursa, imamın namazı sahih cemaatin namazı ise fasit olur. Eğer cemaatin içerisinde hem misafir hem de mukim olanlar varsa, misafirlerin namazı geçerli mukim olanların namazı ise batıl olur.³²⁶

L. SEHİV SECDESİ VE TİLÂVET SECDESİ

- İmam Ebu Hanife'ye göre Kur'an'da on dört tane secde vardır.³²⁷
- İmam Ebu Hanife'ye göre Hac Suresi'nin sonunda secde yoktur.³²⁸
- İmam Ebu Hanife'ye göre tilavet secdesinde sağa ve sola selam verilmez.³²⁹
- İmam Ebu Hanife'ye göre tilavet secdelerinin hükmü vaciptir.³³⁰
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse namazdayken dışarıdan secde ayeti duyarsa, namazı bitirince secde etmesi gerekir.³³¹
- İmam Ebu Hanife'ye göre namazda rükû tilavet secdesinin yerine geçer.³³²
- İmam Ebu Hanife'ye göre Kur'an'dan sadece secde ayetlerini okuyup secde etmek caizdir.³³³
- İmam Ebu Hanife'ye göre imam, kendisinde kıraatin açıktan yapılmadığı namazlarda secde ayetlerini okumamalıdır. Çünkü böyle bir durumda imamın secde yapması muktedînin tevehhüme düşmesine sebep olur.³³⁴

³²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/196; Şeybânî, *el-Asl*, 1/255.

³²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/197; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/239.

³²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/211; Şeybânî, *el-Asl*, 1/235-236;

³²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/441; Şeybânî, *el-Asl*, 1/273-274.

³²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/443; Şeybânî, *el-Asl*, 1/274.

³²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/445; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/10.

³³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/446; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/4.

³³¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/447; Şeybânî, *el-Asl*, 1/271.

³³² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/448; Şeybânî, *el-Asl*, 1/275.

³³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/448; Şeybânî, *el-Asl*, 1/271.

³³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/449; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/10.

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam olan bir kimse, kıraatin açıktan yapıldığı bir namazda gizliden yapar veya kıraatin gizliden yapıldığı bir namazda açıktan yaparsa sehiv secdesi lazım olur.³³⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse dört rekâtlı bir namazda yanılarak beşinci rekâta kalkarsa, beşinci rekâtın secdesini yapmadığı sürece geri oturur. Bu kimse son ka'deyi ve beşinci rekâtın secdesini yapmışsa, beşinci rekâta bir rekât daha ilave ederek namazını tamamlar. Böylece son iki rekâtı nafîle olmak üzere namazı tamamlanmış olur. Eğer son ka'deyi yapmadan beşinci rekâtı kıldıysa, namaza bir rekât daha ilave ederek namazın tamamını nafîleye dönüştürür. Bu kimsenin farz namazı batıl olduğu için namazını iâde ile mükelleftir.³³⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisine sehiv secdesi gereken bir kimse sehiv secdesini unutarak selam verirse, namaza aykırı bir şey yapmadığı sürece sehiv secdesini yerine getirir. Ancak bu kimse konuşursa sehiv secdesi kendisinden sakıt olur. Çünkü konuşmak namaza aykırı bir eylemdir.³³⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazdayken bilerek ilave edilen veyahut eksiltelen şey için sehiv secdesi yoktur.³³⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir nimetten dolayı Allah'a şükür secdesi yapmak mekruhtur.³³⁹

M. NAMAZI BOZAN VEYA MEKRUH OLAN DURUMLAR

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse namazdayken secde yerinden toz üfler de üflediği duyulursa, bu üfleme kelimde olduğu için namazı batıl olur.³⁴⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre kişinin kendi imamı dışında birine tesbih ile bildirimde bulunması namazı fasit eder.³⁴¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kişi, imam kıraatte yanıldığında fetihde bulunur da imamın hata yapmasına ve karıştırmasına sebep olursa, bu kişinin namazı batıl olur.³⁴²

³³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/25; Şeybânî, *el-Asl*, 1/196.

³³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/25-26; Şeybânî, *el-Asl*, 1/208.

³³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/26; Şeybânî, *el-Asl*, 1/201.

³³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/34; Şeybânî, *el-Asl*, 1/216.

³³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/449; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/598.

³⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/40; Şeybânî, *el-Asl*, 1/13.

³⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/42; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 2/10-12.

- İmam Ebu Hanife'ye göre istircâ' (musibete karşı *İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn* ayetini okumak) namazı fasit eder.³⁴³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse namazdayken Kur'an okumakla birini uyarmayı amaçlarsa, bu kimsenin namazı batıl olur.³⁴⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazda tesbih, Kur'an okumak veya işaret ile tenbihte bulunmak, namazı batıl kılar.³⁴⁵ Bu atıf hatalıdır. Araştırdığımız kadarıyla Hanefî fıkıh literatüründe İmam Ebu Hanife'den böyle bir görüş nakledilmemiştir. Ancak tenbih hususunda nakledilen hadis ruhsata hamledilmiştir. Yani İmam Ebu Hanife de bu ruhsatla amel etmemenin evlâ olduğu kanaatindedir. Bu sebeple İmam Ebu Hanife namazda tesbih, Kur'an okumak veya işaret ile tenbihte bulunmayı uygun görmemektedir, ancak namazı bail kılacağı görüşünde de değildir.³⁴⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdest sıkışıkken namaza durmak mekruhtur.³⁴⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre namazda ayetleri saymak mekruhtur.³⁴⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre hamam ve mezarlıkta namaz kılmak mekruhtur.³⁴⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre çocuk namaz kılarken bâliğ olursa namazını iade etmesi gerekir.³⁵⁰

N. CUMA NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre imamın minbere çıktığında cemaate dönüp selam vermesi gerekmez. Çünkü minbere çıkarken selam verir, bu selamı minberde tekrarlaması gerekmez.³⁵¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre imamın oturarak hutbe okuması caizdir. Çünkü hutbe bir nevi zikir olup istikbal (kıbleye dönmek) gerektirmediği için kıyam da gerektirmez.³⁵²

³⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/42; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 2/11.

³⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/43; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 2/9.

³⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/44; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 2/11.

³⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/15.

³⁴⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/84; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 2/213-214.

³⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/450; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/408.

³⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/10; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/81.

³⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/51; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/206-207.

³⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/289; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/11.

³⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/19; Halebî, *Halebî kebîr*, 2/496.

³⁵² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/224; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/197.

- İmam Ebu Hanife'ye göre hutbenin asgari miktarı için bir tesbih bile yeterli olur. Çünkü Allah'ın "Allah'ın zikrine sa'y'de bulunun!" (Cum'a, 62/9) buyurduğu ayette, zikir kelimesi mutlak olarak ifade edilmiş ve miktarı belirlenmemiştir. Bu sebeple kendisine zikir ismi itlâk olunan asgari miktar bile hutbenin yerine geçer.³⁵³

- İmam Ebu Hanife'ye göre kim Cuma namazının bir kısmına yetişmişse Cuma namazına yetişmiş sayılır. Yetiştığı kısım ister bir rekât olsun, ister bir rekâttan daha az olsun fark etmez.³⁵⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse cuma ve bayram namazlarında secde edecek yer bulamazsa önündeki şahsın ayağına veyahut sırtına secde etmesi caizdir.³⁵⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse kalabalıktan dolayı birinci rekâtın rükûsunu imamla beraber eda ettiği halde secdesini eda edemezse, bekler ve fırsat bulduğu anda secdesini yerine getirir. Bu kimse imam ikinci rekâtın rükûsuna gidene kadar secde yapmaya fırsat bulamaz ve imam rükûya gittiği anda bu fırsatı yakalarsa, ikinci rekâtın rükûsunda imama uymayıp birinci rekâtın secdesini kaza ederek namazını eda edecektir.³⁵⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer imam Cuma namazını bitirmeden ikinci namazının vakti girerse, Cuma namazı batıl olur.³⁵⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam hutbedeyken camiye gelen kimsenin sünneti kılmadan oturup hutbeyi dinlemesi gerekir.³⁵⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam hutbedeyken cemaatin kendi aralarında konuşması mekruhtur.³⁵⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre imamın hutbeye doğru çıkışıyla hutbeye başlaması arasındaki zaman dilimi içerisinde konuşmak mekruhtur.³⁶⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazının kılınabilmesi için imam dâhil toplam dört kişinin mevcut olması kafidir.³⁶¹

³⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/226; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/30.

³⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/232; Şeybânî, *el-Asl*, 1/312-313.

³⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/232-233; Şeybânî, *el-Asl*, 1/312.

³⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/233; Şeybânî, *el-Asl*, 1/305.

³⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/236; Şeybânî, *el-Asl*, 1/309.

³⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/236; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/29.

³⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/237; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/29.

³⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/240; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/29.

³⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/244; Şeybânî, *el-Asl*, 1/311.

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazının kılınması için sultanın izni şarttır. Çünkü her asırda Cuma namazını imamlar/sultanlar ikame etmiştir. Ayrıca bu konuda ümmetin icmaı oluşmuştur.³⁶²

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazı kılınacak yerin belde/mısır olması, Cuma namazının sıhhat/eda şartlarındandır.³⁶³

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazının kılınması için bina şartı yoktur, sahraya yakın bir yerde de kılınması caizdir.³⁶⁴

-İmam Ebu Hanife'den bir rivayete göre Cuma namazı için hutbe sayısının iki olması şart değildir. Çünkü hutbe sadece namazdan önce yerine getirilmesi gereken zikirden ibarettir.³⁶⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre cemaat, imam ile beraber birinci rekâta ilk secdeyi yapar fakat ikinci secdeyi yapmadan dağılırsa, imam kendi başına Cuma namazını tamamlar. Çünkü cemaatin imamla birlikte rekâtı secdeyle kayıtlaması, rekâtın çoğunu idrak etmiş olması anlamına gelir.³⁶⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir beldede birden fazla yerde Cuma namazının kılınması caiz değildir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile râşit halifeler (r.a) zamanında uygulama bu şekilde gerçekleşmiştir.³⁶⁷ Ancak mesele ile ilgili İmam Muhammed'in (ö. 189/805) Ebu Hanife'den naklettiği başka rivayet de vardır ki, Cuma namazının bir beldede birden fazla yerde kılınmasının caiz olduğunu gösteriyor.³⁶⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre âmâya Cuma namazı farz değildir.³⁶⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazında yolcu ve köle imamlık yapabilir.³⁷⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazı cemaati sadece köleler ve yolculardan oluşuyorsa bu durum Cuma namazının sıhhatine mani değildir.³⁷¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre kim Cuma namazı eda olunmadan önce öğle namazını kılacak olursa bu durum kendisine caizdir. Çünkü öğle namazı asıldır, Cuma namazı ise onun

³⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/245; Şeybânî, *el-Asl*, 1/310.

³⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/246; Şeybânî, *el-Asl*, 1/299, 314.

³⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/246; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/191.

³⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/247; Şeybânî, *el-Asl*, 1/303.

³⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/247; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/34.

³⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/248; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-bahreyn*, s. 162.

³⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/120; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/192.

³⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/253; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/187.

³⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/253; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/114.

³⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/253; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/115.

yerine kılınan kaim bir namazdır. Kişi öğle namazını kılmakla aslolan vazifeyi yerine getirmiş olur. Ancak öğle namazını kıldıktan sonra Cuma namazına sa'yde bulunursa (gitmek için yola), öğle namazı batıl olur.³⁷²

- İmam Ebu Hanife'ye göre hasta bir kimse öğle namazını kılar sonra da Cuma namazına gitmek için yola çıkarsa, kıldığı öğle namazı batıl olur.³⁷³

- İmam Ebu Hanife'ye göre özürlü kimselerin Cuma günü öğle namazını cemaatle kılması mekruhtur.³⁷⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazı vakti girince yolculuğa çıkmak caizdir.³⁷⁵

O. BAYRAM NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazı farz değil, vaciptir.³⁷⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre Ramazan Bayramı namazına giderken değil, Kurban Bayramı namazına giderken yolda tekbir getirilir.³⁷⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazına özgü bir sûre yoktur.³⁷⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazının her rekâtında üçer tane tekbir getirilir.³⁷⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazında tekbirlerle beraber eller de kaldırılır.³⁸⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazında tekbirler peş peşe getirilir.³⁸¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre mesbûk, imamı rükûda yakalarsa zevaid tekbirlerini getirmesi gerekir. Çünkü rükû kıyam menzilesindedir.³⁸²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazından önce nafile namaz kılınmaz.³⁸³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bayram namazının kazası yoktur.³⁸⁴

³⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/254; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/115.

³⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/255; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/32.

³⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/255; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/116.

³⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/268; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 2/469.

³⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/272; Şeybânî, *el-Asl*, 1/318.

³⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/277; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/122.

³⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/281; Şeybânî, *el-Asl*, 1/322.

³⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/282; Şeybânî, *el-Asl*, 1/319-320.

³⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/283; Şeybânî, *el-Asl*, 1/320.

³⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/284; Şeybânî, *el-Asl*, 1/320.

³⁸² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/285; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 2/246.

³⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/288; Şeybânî, *el-Asl*, 1/322.

- İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma namazının sıhhati için gerekli olan şartlar, bayram namazının kılınması için de gereklidir.³⁸⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre teşrik tekbirleri arefe günü sabah namazıyla başlar, bayramın birinci günü ikinci namazıyla sona erer.³⁸⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre teşrik tekbirleri şu ifadelerden ibarettir: **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ الْحَمْدُ**.³⁸⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre teşrik tekbirleri cemaat ile namaz kılan kişiye vaciptir, tek başına namaz kılan kişiye vacip değildir.³⁸⁸

P. KORKU NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre korku namazı şöyle kılınır: Ordu ikiye bölünür. Bir grup düşmana karşı nöbet tutar, diğer grup imam ile birlikte namazın bir rekâtını kılar. Sonra gruplar yer değiştirir ve imam ikinci rekâtı ikinci grupla kılarak selam verir. Her iki grup da sırayla gelerek birer rekâtı kaza eder.³⁸⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre mesbûk korku namazı kılarken namazın başını kaza eder, imam ile kıldığı ise namazın sonudur.³⁹⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre korku namazında namaz kılanların yanlarında silah taşınması vücbiyet ifade eden bir amel değildir.³⁹¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre korkunun namaz rekâtlarına etkisi yoktur.³⁹²

- İmam Ebu Hanife'ye göre korku namazı yürürken veyahut bilfiil savaş esnasında caiz değildir.³⁹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre korku namazının binitler üzerinde cemaat ile kılınması caiz değildir.³⁹⁴

³⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/290; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/248.

³⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/291; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/237.

³⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/292; Şeybânî, *el-Asl*, 1/325.

³⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/293; Şeybânî, *el-Asl*, 1/325.

³⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/293; Şeybânî, *el-Asl*, 1/325.

³⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/299; Şeybânî, *el-Asl*, 1/328-329.

³⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/303; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/160.

³⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/306; Şürûnbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 206.

³⁹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/308; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/150.

³⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/309; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/89.

³⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/310; Şeybânî, *el-Asl*, 1/335.

R. KÜSUF VE HÜSUF NAMAZLARI

- İmam Ebu Hanife'ye göre hüsuf namazı bireysel olarak ikişer rekât kılınır. Bu namazın cemaat ile kılınmaması ise meşakkatten dolayıdır.³⁹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre küsuf namazı iki rekâtlık nafîle bir namazdan ibarettir. Gündüz namazı olduğu için kıraat açıktan yapılmaz.³⁹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre küsuf, kendisinde namaz kılmanın yasaklanmış olduğu bir vakitte gerçekleşirse kişi namaz kılmak yerine tesbihat yapar.³⁹⁷

S. İSTİSKÂ NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre istiska için namaz da, çıkmak da yoktur. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) Cuma günü miberdeyken istiska yapmış, ancak namaz kılmamıştır.³⁹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre istiska için dua ederken üst elbiseleri tersyüz etmeye gerek yoktur.³⁹⁹

T. CENAZE TEKFİN VE TEÇHİZİ

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenazeyi yıkayan kimsenin, yıkama esnasında ölünün göbek ile diz kapağı arasındaki mahalli örtmesi gerekir.⁴⁰⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenazeyi yıkarken cenazenin ağzına ve burnuna su verilmez.⁴⁰¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze yıkamak için sıcak su soğuk su kullanmaktan evladır. Çünkü soğuk suyun temizleyemediği bazı şeyleri sıcak su temizleyebilir.⁴⁰²

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze yıkanırken ön veya arka yoldan bir şey çıkarsa sadece necaset yeri yıkanır, guslün iadesine gerek yoktur.⁴⁰³

³⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/312; Şeybânî, *el-Asl*, 1/363.

³⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/313; Şeybânî, *el-Asl*, 1/363-364.

³⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/317; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/258.

³⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/320; Şeybânî, *el-Asl*, 1/365.

³⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/322; Şeybânî, *el-Asl*, 1/366.

⁴⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/338; Şeybânî, *el-Asl*, 1/346-347.

⁴⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/341; Şeybânî, *el-Asl*, 1/347.

⁴⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/343; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/47.

- İmam Ebu Hanife'ye göre müteveffanın hiçbir şeyi kesilmez (bıyık, saç ve tırnak gibi).⁴⁰⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre müteveffanın özel bölgelerinden kıl alınmaz. Çünkü bu haram bir amel olan avret mahallinin açılmasına ve oraya dokunulmasına sebep olur.⁴⁰⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre karısı vefat eden koca cenazeyi yıkayamaz.⁴⁰⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre ümmüveled vefat ederse cenazesini efendisi yıkayamaz. Çünkü onun azatlığı efendisi vasıtasıyla değil, ölüm vasıtasıyla gerçekleşmiştir.⁴⁰⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze erkekse üç parça kefen ile kefenlenir ki bunlar kamîs, izâr ve lifâfeden ibarettir.⁴⁰⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze önce sağ ön tarafından sonra da sağ arka tarafından kaldırılır. Sonra sol tarafına geçilerek sol ön ve sol arka tarafından omuzlanır.⁴⁰⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadının malı varsa kefenleme ve defnetme masrafı malından karşılanır.⁴¹⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre kabrin üzerinin hörgüç gibi yapılması, düz yapılmasından evlâdır.⁴¹¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre meyyit, yıkanmadan veya kibleye doğru yöneltilmeden defnedilirse kabri yeniden açılmaz. Çünkü kabri açmak müse olur ve müse de yasaklanmıştır.⁴¹²

U. CENAZE NAMAZI

- İmam Ebu Hanife'ye göre velî, cenaze namazını kıldırmak için ölünün vasiyet ettiği kişiye nispeten öncelik hakkına sahiptir.⁴¹³

⁴⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/344; Şeybânî, *el-Asl*, 1/347.

⁴⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/403; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/140.

⁴⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/404; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/310.

⁴⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/390; Şeybânî, *el-Asl*, 1/357.

⁴⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/391; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/320.

⁴⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/346; Şeybânî, *el-Asl*, 1/347-348.

⁴⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/357; Şeybânî, *el-Asl*, 1/344.

⁴¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/388; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/210.

⁴¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/377; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/154.

⁴¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/412; Şeybânî, *el-Asl*, 1/360-361.

⁴¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/358; Şürûnbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 215-216.

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze kadınsa ve hem kocası hem de asabesi mevcutsa, namazı kıldırmak için öncelik hakkına sahip olan kişi, asabeden olan kişidir.⁴¹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze kadın olup da cenazenin hem kocası hem de oğlu mevcut ise, namazı kıldırmak için öncelik hakkına sahip olan kişi kocadır.⁴¹⁵ *el-Muğni*'deki bu atıf hatalıdır. Zira Ebu Hanife'ye göre öncelik hakkına sahip olan kişi oğuldur. Çünkü kadının vefatıyla karı-koca ilişkisi ortadan kalkar, oğuldaki akrabalık/yakınlık ilişkisi ise kesilmeyip devam eder. Bu sebeple kadın vefat ettiğinde oğlu mevcut ise, oğul cenaze namazını kıldırmak için kadının kocasına nazaran öncelik hakkına sahiptir.⁴¹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadınlar cenaze namazını kendi aralarında kılacak olursa imam saf arasında durmalıdır.⁴¹⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze namazında Kur'an'dan herhangi bir şey okunmaz.⁴¹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze namazında ilk tekbir (iftitâh tekbiri) dışındaki tekbirlerde eller kaldırılmaz. Çünkü diğer tekbirlerin her biri bir rekât niteliğindedir. Bu sebeple de her rekâta eller kaldırılmaz.⁴¹⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre binek üzerinde cenaze namazı kılınmaz.⁴²⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze namazı camide kılınmaz.⁴²¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer bir kimse cenaze namazının bir kısmını kaçırırsa, kaçırılmış olduğu kısmı kılmadan selam verirse namazı batıl olur.⁴²²

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze namazında mesbûk, imam tekbir getirene kadar bekler, imam tekbir getirince o da tekbir getirip namaza dâhil olur.⁴²³

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze namazı iade edilmez. Ancak namaz kılındığında cenazenin velîsi gâib ise, bu velinin hazır olunca iade etme hakkı vardır. Eğer cenaze defnedildiyse velîsi kabrin üzerinde namaz kılar.⁴²⁴

⁴¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/360; Şeybânî, *el-Asl*, 1/349.

⁴¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/360.

⁴¹⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 1/349; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/352; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/215.

⁴¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/361; Şeybânî, *el-Asl*, 1/356.

⁴¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/362; Şeybânî, *el-Asl*, 1/350.

⁴¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/366; Şeybânî, *el-Asl*, 1/350.

⁴²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/367; Şeybânî, *el-Asl*, 1/355.

⁴²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/368; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/148.

⁴²² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/369; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/344-345.

⁴²³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/370; Şeybânî, *el-Asl*, 1/351-352.

⁴²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/381; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/218.

- İmam Ebu Hanife'ye göre müteveffanın velisi cenaze namazını kılmadan cenaze defnedildiyse, bu veli üç gün içerisinde kabir üzerinde cenaze namazını kılabilir.⁴²⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre gıyabi cenaze namazı kılmak caiz değildir.⁴²⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre cenaze namazında imam yanlışlıkla beşinci kez tekbir getirirse, muktedî imama uymaz, tekbir getirmez.⁴²⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre imam cenaze namazını kıldırırken -cenaze kadın olsun erkek olsun fark etmez- göğüs hizasında durmalıdır.⁴²⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadın ve erkekten oluşan birden fazla cenaze söz konusu ise, namaz kılınırken bu cenazeler başları aynı hizaya gelecek şekilde saf halinde dizilir.⁴²⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre müteveffalar içerisinde yetişkin erkekler, çocuklar ve kadınlar var ise, cenaze namazı kılınırken yetişkin erkekler imama yakın konular. Yetişkin erkeklerin ardından çocuklar, onların ardından da kadınlar kıbleye yakın olacak şekilde konular.⁴³⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bâğî/âsî ile ehl-i harp kimselerin cenaze namazı kılınmaz.⁴³¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre müteveffanın cenazesi cenaze namazı kılınmadan defnedildiyse, cenaze namazı mezarının üzerinde kılınır.⁴³²

V. ŞEHİDİN DEFNİ

- İmam Ebu Hanife'ye göre şehidin cenazesi kılınır.⁴³³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse cünüp iken şehit edilirse, bu kimse yıkanır ve cenaze namazı kılınır.⁴³⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre baliğ olmayan bir kimse öldürülürse kendisine şehit hükmü sabit olmaz.⁴³⁵

⁴²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/387; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/94.

⁴²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/382; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/218.

⁴²⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/383, 384, 385; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/75.

⁴²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/386; Şeybânî, *el-Asl*, 1/351.

⁴²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/386; Şeybânî, *el-Asl*, 1/351.

⁴³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/418; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/348.

⁴³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/417; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/316.

⁴³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/412; Şeybânî, *el-Asl*, 1/354.

⁴³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/394; Şeybânî, *el-Asl*, 1/342.

⁴³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/395; Şeybânî, *el-Asl*, 1/346.

- İmam Ebu Hanife'ye göre şehidin elbisesi çıkarılmaz, ancak üzerinde kürk, çizme ve deriden yapılmış başka bir şey varsa çıkarılır.⁴³⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre şehidin parçaları bulunursa bakılır: Eğer bu parçalar toplarılandığında vücudun yarısını geçiyorsa, parçalar yıkanır ve cenaze namazı kılınır. Aksi takdirde ise parçalar olduğu gibi defnedilir.⁴³⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer bir kimse ölü olarak bulunur da üzerinde herhangi bir yara izi olmazsa, bu kimsenin yıkanması gerekir".⁴³⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre *Ehl-i adl*den bir kimse savaş meydanında öldürülürse şehit sayılır".⁴³⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre müslümanlar ile müşriklerin ölülerinin birbirine karıştığı durumda; müslümanların sayıca fazla olduğu tespit edilirse cenaze namazı kılınır, aksi takdirde cenaze namazı kılınmaz.⁴⁴⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı bir kimse vefat ederse ihramı batıl olur ve ihramlı olmayan kimsenin muamelesini görür.⁴⁴¹

*el-Muğni'*de namaz konusunda İmam Ebu Hanife'ye atfedilen görüşlerin sayısı 209'e ulaşmaktadır. Tespit ettiğimiz bu görüşlerden sadece üç tanesi hatalı olarak atfedilmiştir. Hatalı olan görüşlerden bir tanesi İmam Muhammed'e ait iken İmam Ebu Hanife'ye nispet edilmiştir.

III. ZEKÂT

A. ZEKÂTIN FARZ OLMASI

- İmam Ebu Hanife'ye göre ergenlik çağına ulaşmamış yetimin malında zekât yoktur. Ancak ekimlerinde ve meyvelerinde oşür vardır. Yetimlerin fitır sadakası vermeleri de gerekir.⁴⁴²

⁴³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/395; Şeybânî, *el-Asl*, 1/341.

⁴³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/396; Şeybânî, *el-Asl*, 1/338.

⁴³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/401-402; Şeybânî, *el-Asl*, 1/341-342.

⁴³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/398; Şeybânî, *el-Asl*, 1/339.

⁴³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/398; Şeybânî, *el-Asl*, 1/341.

⁴⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/399; Şeybânî, *el-Asl*, 1/343.

⁴⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/400; Şeybânî, *el-Asl*, 1/340.

⁴⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/465; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/261-264.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin malı olur da üzerinden bir yıl geçerse ve bu kimse geçen yılın ortalarında elinde bulunan malın cinsinden bir kazanç da elde ederse, bu kişi zekât verirken yıl boyunca elde ettiği malı -üzerinden bir yıl geçmediği halde- yıllanan mala ilave ederek zekâtını verir.⁴⁴³

- İmam Ebu Hanife'ye göre nisap, yılın başında ve sonunda baki kaldığı sürece zekâta tabidir. Malın yılın ortasında nisabın altına inmesi zekât vermeye engel teşkil etmez.⁴⁴⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre nisap üzerine bir yıl geçmeden malın zekâtını vermekte herhangi bir beis yoktur.⁴⁴⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse, yıl tamamlanmadan önce elinde olan mal ile ileride elde edeceği malın zekâtını verirse caizdir.⁴⁴⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse yıl dolmadan zekâtını verir, yılın sonunda da vermiş olduğu zekâtın miktarınca nisaptan eksilme olursa, vermiş olduğu mal zekât yerine geçmez. Çünkü yılın sonunda nisap eksilmiştir. Mesela bir şahıs kırk koyuna sahip olup zekâtını yıl dolmadan verirse, yıl doluncaya kadar da koyunlardan biri telef olursa, şahıstan zekât yükümlülüğü düşer. Zekât niyetine vermiş olduğu koyun da zekât yerine geçmeyip sadaka olur.⁴⁴⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse bir yıl dolmadan malın zekâtını verir de yılın sonunda zekâtın farz olan miktarını değiştirecek bir ziyade söz konusu olursa bu ziyadedden dolayı ilave zekât vermesi gerekmez. Mesela bir kimse yıl dolmadan 120 koyuna sahip olup bir koyunu zekât olarak verdiğiğinde bu kimsenin malı yıl tamamlanınca bir koyun artarsa, bu kimse zekât vermekte acele etmemiş olsaydı koyun sayısı 120'yi aştığı için iki koyun zekât vermesi gerekirdi. Ancak acele etmekle bir koyun vermiş oldu. Böyle bir durumda, yılın sonunda gerçekleşmiş olan ziyade, zekâtın yeniden verilmesine sebep teşkil etmez. Çünkü kişi zekât vermekte acele etse de vermiş olduğu mal kendisinin mülkiyetinden çıkmıştır.⁴⁴⁸

⁴⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/468, 3/63; Şeybânî, *el-Asl*, 2/56, 89.

⁴⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/470; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/404.

⁴⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/470; Şeybânî, *el-Asl*, 2/62.

⁴⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/471; Şeybânî, *el-Asl*, 2/62.

⁴⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/473; Şeybânî, *el-Asl*, 2/72.

⁴⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/473; Şeybânî, *el-Asl*, 2/74.

B. HAYVANLARIN ZEKÂTI

- İmam Ebu Hanife'ye göre devenin zekâtının vacip olması için devenin, senenin çoğunda kırdan otlamış olması gerekmektedir.⁴⁴⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre deve sayısı 120'ye ulaşıncaya kadar her beş deve için bir koyun verilir. 145-150 deve arasında ise dört yaşına basan iki deve ve iki yaşına basan bir deve zekât verilir. Deve sayısı 150'ye ulaşıncaya kadar dört yaşına basan üç deve verilir. Bu sayıdan sonra yine zekât hesabı baştan alınır ve her beş deve için bir koyun verilir.⁴⁵⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre sığır sayısı kırka ulaşırsa, zekât olarak iki yaşını tamamlamış erkek veya dişi bir dana verilir. Sığır sayısı kırkı aşarsa, 60'a varıncaya kadar her bir sığır için iki yaşını doldurmuş dananın kıymetinin kırkta birini vermek icap eder.⁴⁵¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre anneleri ehli olup da kendileri vahşi olan hayvan yavrularında zekât vardır. Çünkü yavrular annelerine tabidir.⁴⁵²

- İmam Ebu Hanife'ye göre koyunun zekâtını verirken dişi koyunlar adına erkek bir koyunun verilmesi caizdir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) "Kırk koyunda bir koyun vardır"⁴⁵³ hadisini ifade ederken "Şât" lafzını kullanmıştır. Bu lafız hem dişi hem de erkek koyunu kapsar. Ancak mutlak olarak bu lafızla emredilirse, sadece erkeklere teşmili caizdir; tıpkı kurban ve hedyde (hac ve umre sırasında Harem'de kesilen kurbanlık hayvanlar) olduğu gibi.⁴⁵⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre sürüyü oluşturan koyun yavruları zekâta tabi tutulacak yaşa ulaşmadıkça bu yavrular için zekât farz olmaz.⁴⁵⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre koyunlar ve keçilerde zekât olarak "cezea" (sekiz aylık kuzu/oğlak) değil, "seniy" (ikinci yılına girmiş koyun) verilir.⁴⁵⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre nisap miktarına ulaşmak için iki kişinin (ortak olan iki kişi) hayvanları birleştirilip nisap oluşturulamaz. Ancak her iki kişi ayrı ayrı nisaba sahipse -

⁴⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/431; Şeybânî, *el-Asl*, 2/52.

⁴⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/436; Şeybânî, *el-Asl*, 2/53.

⁴⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/443; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/431.

⁴⁵² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/445; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/437.

⁴⁵³ İbn Mâce, Zekât 13; Dârimî, Zekât 3.

⁴⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/448; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/442.

⁴⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/452; Şeybânî, *el-Asl*, 2/67.

⁴⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/453; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/441.

örneğin her birinin kırkar koyunu varsa- hayvanlar birleştirildiği takdirde zekât olarak iki koyun vermeleri gerekir. Çünkü her kırk koyunda bir koyun zekât lazım olur.⁴⁵⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre erkek ve dişi karışık olması durumunda saime atlarda zekât vardır. Sadece erkek atlar veya sadece dişi atların mevcudiyeti söz konusu ise, bu konuda Ebu Hanife'den iki rivayet nakledilmiştir. Bir rivayete göre zekât vardır, diğer rivayete göre ise yoktur. Zekâtını verir iken sahibi muhayyerdir; ister her bir at için bir dinar verir, isterse atları kıymetlendirerek kıymetinin kırkta birini verir.⁴⁵⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse nisaptan olan bir hayvanı yıl dolmadan misliyle satarsa (koyunu koyun karşılığı olarak vermek gibi), yılın sonunda bu hayvanın zekâtını vermesi gerekir. Çünkü hayvanı misliyle satmak malın değişimine sebep olmadığı için zekâtın verilmesine de engel olmaz.⁴⁵⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse yılın ortasında nisabı kâmil olan hayvanlarını zekât vermekten kaçınmak için satarsa kendisinden zekât sakıt olur.⁴⁶⁰

C. ARAZİ MAHSULLERİNİN ZEKÂTI

- İmam Ebu Hanife'ye göre odun, kamış ve ot hariç arazinin neması için ekilen her şeyde zekât vardır.⁴⁶¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre ekilen şeylerde ve meyvelerde yılın dolması ve herhangi bir nisaba ulaşması şart değildir. Topraktan çıkana (az olsun çok olsun fark etmez) her durumda öşür gerekir.⁴⁶²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir arazi yılın yarısında külfet ile yarısında da külfetsiz sulanıyorsa, öşrün dörtte üçü (% 7,5) zekât olarak verilir. Eğer bu durum senenin tümünde cari ise, ona göre hesap yapıp zekât verilir. Yine bu durum senenin çoğunda gerçekleşiyorsa yılın çoğu dikkate alınır, diğer kısmı ise göz ardı edilir ve ona göre arazinin zekâtı hesaplanır.⁴⁶³

⁴⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/454; Şeybânî, *el-Asl*, 2/67.

⁴⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/463; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/446.

⁴⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/503; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/403.

⁴⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/504; Şeybânî, *el-Asl*, 2/69.

⁴⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/5; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/113.

⁴⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/7; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/209.

⁴⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/10; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/269.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bal, öşrî bir arazideyse öşrü verilir. Ancak öşrî bir arazide değilse öşür verilmez. Balın azlığı veya çokluğu hükme etki etmez.⁴⁶⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre öşür ve haraç ictimâ etmez.⁴⁶⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse kiraladığı araziye ekerse bu arazinin öşrünü kiracı değil arazi sahibi öder. Çünkü öşür haraca benzediği için arazinin külfetidir, bu da kiracıya değil arazi sahibine lazımdır.⁴⁶⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre zımmî, öşrî bir araziye satın alırsa bu arazi öşrî olmaktan çıkar ve haraç arazisine dönüşür.⁴⁶⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre mükâtepe kölenin arazisinde öşür vardır. Çünkü bu öşür arazinin meûnetidir, zekâtı değildir.⁴⁶⁸

D. MADENLER ve DEFİNELERİN ZEKÂTI

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse hem dinar hem de dirheme sahip olur da her ikisini kıymetlendirmek suretiyle ortak bir nisap oluşturursa, bu kimsenin zekât vermesi icap eder.⁴⁶⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre nisabı aşan ziyade, dirhemde sayı olarak 40'a, dinarda ise miskal olarak 4'e ulaşmadan zekâta tabi değildir.⁴⁷⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre eskimiş altın, yeni altın adına zekât olarak verilebileceği gibi, kırık olan altın da sağlam altın adına zekât olarak verilebilir.⁴⁷¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bulunmuş definelere -cinsi ne olursa olsun- beşte bir zekât vardır.⁴⁷²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse başkasının mülkünde (ev veya arazide) define bulursa, bu definenin mülkiyeti bulunan yerin malikine aittir.⁴⁷³

⁴⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/20; Şeybânî, *el-Asl*, 2/127-128.

⁴⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/20; Şeybânî, *el-Asl*, 2/134.

⁴⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/30; Şeybânî, *el-Asl*, 2/134.

⁴⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/31; Şeybânî, *el-Asl*, 2/135.

⁴⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/466; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/484.

⁴⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/31; Şeybânî, *el-Asl*, 2/91.

⁴⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/39; Şeybânî, *el-Asl*, 2/90-92.

⁴⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/40; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/413-414.

⁴⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/48; Şeybânî, *el-Asl*, 2/115.

⁴⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/49; Şeybânî, *el-Asl*, 2/116.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse dar-ı harpte define bulur da mekânın sahibi harbî olursa, bu define ganimet olarak değerlendirilir. Çünkü bu mal belli bir şahsın mülkiyeti altında sayılır.⁴⁷⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse define bulursa, sultan, beşte bir olan hissenin tamamını veya bir kısmını bulan kimseye bırakabilir.⁴⁷⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bakır, kurşun ve demirde zekât vardır. Madenlerden çıkan şeylerden de beşte bir oranında zekât verilir.⁴⁷⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre maden çıkararak kimse masraflarını cebinden değil madenden karşılar, kalan kısmın zekâtını verir.⁴⁷⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre inci, mercan ve amber gibi denizden çıkan maddelerde zekât yoktur.⁴⁷⁸

E. TİCARET MALLARININ ZEKÂTI

- İmam Ebu Hanife'ye göre urûza (para dışında kalan mal türlerine) sahip olan kimse zekâtını verirken dilerse urûzun kendisinden verir, dilerse bu urûzun değeri üzerinden verir.⁴⁷⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin elinde olan urûzun kıymetini hesapladıktan sonra altın veya gümüşten birinin nisabına ulaşırsa, bu kişi nisabına ulaştığı şeye göre zekâtını verir.⁴⁸⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ticaret maksadıyla saime hayvanlardan birinin nisabını satın alır da üzerinden de bir yıl geçerse, bu hayvanın zekâtını bir ticaret malı olarak verir.⁴⁸¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ticaret maksadıyla arazi satın alır sonra da ekerse veya hurma ağacı satın alır da meyve verirse, hurma ağacının ve arazinin üzerinden bir

⁴⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/50; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/215.

⁴⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/52; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/264.

⁴⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/53; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/214.

⁴⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/55; Şeybânî, *el-Hüccce*, 1/431.

⁴⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/55; Şeybânî, *el-Asl*, 2/115.

⁴⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/59; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/192.

⁴⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/61; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/191-192.

⁴⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/61; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 2/418.

yıl geçmesi kaydıyla meyveler olgunlaşır ve ekin de hasat vaktine ulaşırsa, bu kimse arazi ve hurma için ticaret zekâtı, meyve ile ekin için de öşür verir.⁴⁸²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ticaret niyetiyle urûz satın alır sonra da ticaret niyetinden vazgeçip malı kendisi için kullanmaya niyet ederse, mal ticarî olmaktan çıkar. Eğer malı tekrardan ticarî kılmaya niyet ederse, bu malı satıp da karşılığını elde etmeden yapmış olduğu niyetle mal ticarî hale dönüşmez.⁴⁸³

F. ZEKÂT İLE İLGİLİ DİĞER HÜKÜMLER

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse yıl dolmadan zekâtını verir, zekât verdiği kişi yıl dolmadan ölür, zenginleşir veya irtidad ederse, verilen zekât geçerlidir tekrar vermek gerekmez.⁴⁸⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre zâhir olan malların zekâtını (arazi ve hayvanların zekâtını) sadece ülü'l-emr taksim eder.⁴⁸⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre karı-kocanın birbirine zekât vermeleri caiz değildir'.⁴⁸⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre Muttalip oğullarına zekât vermek caizdir.⁴⁸⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre nisaba sahip olmayıp da günlük yaşantısını idame ettirecek kadar parası olanın zekât alması caizdir.⁴⁸⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse fakir zannettiği birine zekât verir de daha sonra bu kimsenin zengin olduğunu öğrenirse, bu kimsenin vermiş olduğu zekât geçerli olur.⁴⁸⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre yılın sonunda, nisapta satış ile tasarrufta bulunmak caizdir. Ancak bayi zekât vermekten imtinâ ederse, âmîl (zekât toplamak için devletin görevlendirdiği kimse) zekât olarak verilmesi gereken miktarda satışa mani olabilir.⁴⁹⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse inandığı halde zekât vermekten imtina ederse, devlet başkanı, o şahıstan zekâtı zorla alır ve şahsa da tazir cezası uygular. Sultan zekâtı alırken şahsın vermesi gereken miktardan fazla alamaz.⁴⁹¹

⁴⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/62; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 2/502.

⁴⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/62; Şeybânî, *el-Asl*, 2/98.

⁴⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/475; Şeybânî, *el-Asl*, 2/74.

⁴⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/479; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/247.

⁴⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/484; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/224.

⁴⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/490; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/388.

⁴⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/495; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 2/477.

⁴⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/498; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/226-227.

⁴⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/505; Şeybânî, *el-Asl*, 2/61.

- İmam Ebu Hanife'ye göre zekât, nisabın üzerinden bir yıl geçmesiyle vacip olur. Mal sahibinin zekât vermeye gücü yetse de yetmese de hüküm aynıdır.⁴⁹²

- İmam Ebu Hanife'ye göre zekâta yıllanmanın dikkate alınabilme şartı, nisabın yılın başında ve sonunda kâmil olmasıdır. Yılın ortasında nisabın eksilmesine itibar edilmez.⁴⁹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin malı üzerinden bir yıl geçer de sonra bu kimse mürted olursa, zekâtın şartı olan niyet sakıt olduğu için zekât da bu kimsenin zimmetinden sakıt olur.⁴⁹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre sultan zekât talebinde bulunur, şahıs zekât vermekten imtina eder ve sonra nisap telef olursa bu durum zekâtın düşmesine sebep olmaz.⁴⁹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre nisabın telefi zekâtın iskatına sebep olur.⁴⁹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre zekât -talep edilmedikçe- fevren değil tehir ile vacip olur.⁴⁹⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre deyn/borç zekâtın iskatına sebep olur.⁴⁹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre deyn/borç, toprak mahsulleri ve meyveler dışındaki mallarda zekâta mani olur.⁴⁹⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre borç nisabın tamamını kapsıyorsa zekâta mani olur. Ancak kişinin mal varlığı borcun kapsadığı miktardan fazla olur da ziyade olan miktar nisaba ulaşırsa, deyni aşan bu nisap zekâta tabi olur.⁵⁰⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse evini nisap miktarına ulaşan bir mal karşılığında kiraya verirse, elde ettiği o mal kişinin elinde bulunup üzerinden bir yıl geçmediği müddetçe zekâta tabi tutulmaz.⁵⁰¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin malı gasp edilirse, bu malı tekrar elde edinceye kadar kendisine zekât yoktur. Malı eline geçirdiği takdirde de bir yılın zekâtını vermek kendisine lazım olur.⁵⁰²

⁴⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/428; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/268; Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, 3/226.

⁴⁹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/508; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/161.

⁴⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/59; Şeybânî, *el-Asl*, 2/91.

⁴⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/74; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/377.

⁴⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/509; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/102.

⁴⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/509; Şeybânî, *el-Asl*, 2/61.

⁴⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/510; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/375.

⁴⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/512; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/165.

⁴⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/68; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/384.

⁵⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/69; Şeybânî, *el-Asl*, 2/90.

⁵⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/72; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/44.

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadın nisap miktarı bir mehir karşılığında evlenir de mehri elde etmeden nisabın üzerinden bir yıl geçerse, nisabı kabz etmediği müddetçe kendisine zekât lazım olmaz.⁵⁰³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse bir hayvanı muhayyerlik şartıyla satarsa, bakılır; eğer muhayyerlik hakkı bayi/satıcı için söz konusu ise, satılan malın mülkiyeti müşteriye intikal etmez. Ancak muhayyerlik hakkı müşteriye ait ise, satılan mal bayinin mülkiyetinden çıkar, lakin müşterinin mülkiyetine girmez.⁵⁰⁴

G. SADAKA-YI FITİR/FİTRE

- İmam Ebu Hanife'ye göre baba, irtidad eden küçük çocuğunun fitresini vermekle mükelleftir.⁵⁰⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre fitre verme açısından kuru üzümün miktarı hususunda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre kuru üzümün bir sâ' (eski bir ölçek), ikinci görüşe göre ise yarım sâ' fitre verilir.⁵⁰⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre fitre olarak bir şeyin (buğday, hurma, arpa, kuru üzüm vs.) kıymetini vermek caizdir.⁵⁰⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre fitreyi acele ederek bir yıl önce vermekte herhangi bir beis yoktur. Çünkü fitre mal zekâtına benzer. Bu yüzden de vaktinden evvel verilmesi caizdir.⁵⁰⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre koca, karısının fitresini vermekle mükellef değildir. Çünkü kadın zekâtta olduğu gibi kendi fitresinden kendisi mesuldür.⁵⁰⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre mükatep köle fitresini vermekle mükellef değildir.⁵¹⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir köle birkaç kişi arasında ortak ise, bu köle mükatep köleye benzediği için efendileri sözü edilen köle üzerinde tam mülkiyet hakkına sahip değildir. Bu sebeple efendiler bahsi geçen kölenin fitresini vermekle mükellef değildir.⁵¹¹

⁵⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/73; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/342.

⁵⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/76; Şeybânî, *el-Asl*, 2/94.

⁵⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/77; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/13.

⁵⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/80; Şeybânî, *el-Asl*, 2/176.

⁵⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/81; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/541.

⁵⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/87; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/543.

⁵⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/90; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/545.

⁵⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/90; Şeybânî, *el-Asl*, 2/175.

⁵¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/96; Şeybânî, *el-Asl*, 2/174.

⁵¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/97; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/538.

- İmam Ebu Hanife'ye göre zimmîye fitre vermek caizdir.⁵¹²

İbn kudâme zekât alanında İmam Ebu Hanife'ye yaklaşık 70 görüş atfetmiştir. Tespit ettiğimiz bu atıfların tamamı isabetli olup hatalı olarak nispet edilen herhangi bir görüş rastlanmamıştır.

IV. ORUÇ

A. ORUCUN FARZ OLMASI

- İmam Ebu Hanife'ye göre hilali görmekle oruç tutulur. Ancak havanın bulutlu olması sebebiyle hilal görülemez ise oruç tutmak gerekmez. Tutulursa da Ramazan orucundan sayılmaz.⁵¹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse tek başına Ramazan hilalini görürse oruç tutması gerekir. Ancak tutmazsa, durumu ihtilafı olduğu için kefaret lazım olmaz.⁵¹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre havanın bulutlu olduğu dönemlerde Ramazan ayının hilali görünmez ise Şâban ayı otuza tamamlanır. Havanın açık olduğu dönemlerde ise büyük bir grubun hilali gördüklerine dair şehadette bulunması gereklidir.⁵¹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre hilali görme hususunda -adil olması şartıyla- bir kişinin şehadeti kabul edilir. Bu konuda şehadette bulunan kimsenin erkek veya kadın oluşu hükmü etkilemez.⁵¹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kişinin şehadetiyle oruç tutulur da otuz gün tamamlanıp Şevval ayının hilali görünmezse, orucun bittiğine ve bayramın yapılmasına hükmedilir.⁵¹⁷ *el-Muğni*'deki bu atıf hatalıdır. Ebû Hanîfe'nin görüşü orucun bırakılmaması, bayramın yapılmaması şeklindedir. Çünkü oruç ibadettir ve ibadetlerde ihtiyat ile amel etmek evlâdır. İhtiyat ile amel etmek için de Ramazan'ın başlangıcından tek kişinin şehadetini dikkate almak gerekir. Ramazan'ın bitişine gelince, burada tek kişinin şehadeti kabul edilmez. Çünkü orucu bırakıp bayram yapmak ibadet değildir. İbadet olmadığı için de daha çok kul hakkını ilgilendiren bir durumdur. Kul haklarında ise tek kişinin şehadeti kabul edilmez, iki erkek

⁵¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/98; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/546.

⁵¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/108; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/245.

⁵¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/163; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/249.

⁵¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/164; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/250-251.

⁵¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/165; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/249.

⁵¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/166.

veya bir erkek iki kadının şehadet etmesi gerekir. Bu sebeple şeriatte, Ramazan hilalini görmek için tek kişinin şahitliği yeterlidir, fakat Şevval ayının hilalini görülmesi hususunda tek kişinin şahitliği kabul edilmemektedir. Ayrıca tek kişinin şahitliğiyle orucu bırakmanın caiz olmaması da ihtiyata dayanır. Ramazan orucu ibadettir ve ibadetten çıkma hususunda da ihtiyatlı davranmak gerekir.⁵¹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre yolcu Ramazan orucunu tutma ve tutmama arasında muhayyerdir. Ancak gücü yetiyorsa oruç tutması evlâdır.⁵¹⁹

B. ORUCA NİYET

- İmam Ebu Hanife'ye göre Ramazan orucu ile günü belli olan her türlü oruç için o gün zevale kadar niyet etmek caizdir.⁵²⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre Ramazan orucunun her günü için ayrı ayrı niyet edilir.⁵²¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer bir kimse Ramazan'da nafilâ oruca niyet ederse, tuttuğu oruç Ramazan orucuna sayılır.⁵²²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin zevale kadar nafilâ oruca niyet etmesi caizdir.⁵²³

- İmam Ebu Hanife'ye göre zevalden sonra oruca niyet etmek caiz değildir.⁵²⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse geceden oruca niyet eder de imsaktan önce bayılır ve gün batımına kadar ayılmazsa, geçirmiş olduğu baygınlığı orucun sıhhatine zarar getirmez. Çünkü etmiş olduğu niyet sahihtir, geçirdiği baygınlık ise orucunu etkilemez. Tıpkı uykunun orucu etkilememesi gibi.⁵²⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre yolcu bir kimsenin Ramazan ayında Ramazan orucundan başka vacip bir oruca niyet etmesi geçerli olur. Çünkü yolcu oruç tutup tutmama konusunda

⁵¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 2/577.

⁵¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/158; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/267.

⁵²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/109; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/240.

⁵²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/111; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 2/580-581.

⁵²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/113; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 2/582.

⁵²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/113; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/244.

⁵²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/114; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/244.

⁵²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/115; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/273.

muhayyerdir. Bu sebeple de yolcunun Ramazan orucunun kazası, adak ve kefaret gibi başka bir vacibe niyet etmesinde herhangi bir beis yoktur.⁵²⁶

C. ORUCU BOZAN VE BOZMAYAN HALLER

- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçlu kimsenin hacamat yaptırmaması caizdir.⁵²⁷
- İmam Ebu Hanife'ye göre sürme çekmek orucu bozmaz.⁵²⁸
- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçluymken misvak kullanmak caizdir. Misvakın ıslak/sulu veya kuru olması hükmü etkilemez.⁵²⁹
- İmam Ebu Hanife'ye göre dişler arasında kalan bir şeyin yutulması orucun sıhhatine engel olmaz.⁵³⁰
- İmam Ebu Hanife'ye göre erkeklerin avret mahalline (ön tarafa) yağ damlatması orucu bozmaz.⁵³¹
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse karısını öper de kendisinden mezî çıkarsa, bu kimsenin orucu fasit olmaz.⁵³²
- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçlu iken kendinden emin olan kimsenin karısını öpmesinde herhangi bir beis yoktur.⁵³³
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse oruçluymken karısının avret mahalline bakar da inzal olursa, bu durum orucun sıhhatine herhangi bir hâle getirmez.⁵³⁴
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse oruçluymken unutarak bir şey yiyip içerse, bu kimsenin orucu sahih olur ve orucunu tamamlaması gerekir.⁵³⁵
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse oruçlu olduğunun bilincinde olarak mazmaza (ağza su vermek) yahut istinşâk (burna su vermek) yaparken boğazına su kaçırsa, su mideye ulaştığı için kişinin orucu bozulur ve kaza gerekir.⁵³⁶

⁵²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/119; Şeybânî, *el-Asl*, 2/213.

⁵²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/120; Şeybânî, *el-Asl*, 2/204.

⁵²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/122; Şeybânî, *el-Asl*, 2/204.

⁵²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/126; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/99.

⁵³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/126; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/93.

⁵³¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/126; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/264.

⁵³² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/127; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/255.

⁵³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/128; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/256.

⁵³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/129; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/70.

⁵³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/131; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/65.

⁵³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/123; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/66.

- İmam Ebu Hanife'ye göre cinnet geçiren kimse Ramazan ayının bir kısmında kendine gelirse, bu kimsenin durumu günün bir kısmında kendine gelen kimse gibi olur ve bu kişi geçirmiş olduğu oruçları kaza etmekle mükelleftir.⁵³⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse Ramazan ayının tamamında cinnet geçirme halinde bulunursa, bu kimse oruçlarının kazasını tutmakla mükellef değildir. Cinnet hali ayın bir kısmını kapsarsa, kapsadığı günlerin kazası kişiye lazım olur.⁵³⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse nafil oruca niyet ederek başlar, sonra da bu orucu bozarsa, niyet etmesiyle oruç kendisine lazım hale geldiği için, kişi bu orucun kazasını tutmakla mükellef olur.⁵³⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse küçük taş, nohut tanesi veya fıstık tanesi yutarsa, orucu bozulur ve kaza gerekir.⁵⁴⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre hamile veya emziren kadın çocuğu için endişelenir de Ramazan orucunu tutmazsa; kendilerine sadece kaza gerekir, kefarete gerekmez.⁵⁴¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçlu bir kimse kadınla ferc dışında (dübürden/makattan vs. gibi) bir yerden ilişkide bulunursa kendisine kaza gerekir.⁵⁴²

- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçluken bilerek yiyip içmek, cimâda (cinsel ilişkide) olduğu gibi hem kaza hem de kefarete gerektirir. Ancak burada yeme-içme için kullanılan şeyler kendisiyle gıdalanılan veya tedavi görülen maddeler olmalıdır.⁵⁴³

- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçluken cinsel ilişkide bulunan kadına tıpkı erkek gibi hem kaza hem de kefarete gerekir.⁵⁴⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse imsak vakti girmeden cinsel ilişkiye başlar da imsak vakti girdikten sonra da devam ederse, kendisine kefarete değil kaza gerekir. Ancak bu kimse imsak girer girmez cimâyı bırakırsa, kendisine ne kaza ne de kefarete lazım gelir.⁵⁴⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse cima yapar da hilalin görüldüğünü imsaktan sonra öğrenirse, kendisine ne kaza ne de kefarete gerekir.⁵⁴⁶

⁵³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/116; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/274.

⁵³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/163; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/88.

⁵³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/159; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/271.

⁵⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/130; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/259.

⁵⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/150; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/269.

⁵⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/135, 136; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/263, 259-260.

⁵⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/130; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/73-74.

⁵⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/137; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/260.

⁵⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/139; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/66.

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisine kefarete lazım olan kimse, öncelikle köle azat etmekle mükelleftir. Buna gücü yetmezse iki ay peş peşe oruç tutar. Ancak oruç tutmaya başladıktan sonra köle azad etmeye güç yetirirse, orucu terk edip köle azad etmesi gerekir. Çünkü köle azad etmek asıl, iki ay oruç ise ondan bedeldir. Kefareti asıl ile yerine getirmek, bedel ile yerine getirmekten evlâdır.⁵⁴⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre oruç kefareti yemek yedirmekle yerine getirecek olan kimse, 60 miskînden her birine yarım sâ' buğday verir. Buğday dışında başka bir şey veriyorsa bir sâ' vermesi gerekir.⁵⁴⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisine kefarete lazım olan kimse yerine getirmekten aciz kalırsa, kefarete kendisinden sakıt olmaz.⁵⁴⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre yaşı ilerlemiş olan kadın ve erkek Ramazan orucunu tutmaktan aciz ise, oruçlarını tutamadıkları her gün için bir fakir doyurmaları gerekir.⁵⁵⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisine Ramazan orucunun kazası lazım olan kimse, bu kaza orucunu tutmayı gelecek senenin Ramazan ayının sonrasına bırakırsa, bu kimseye fidye ve kefarete lazım olmaz.⁵⁵¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre oruçların kazasını peş peşe tutmak da fasıllı tutmak da caizdir. Fakat peş peşe tutmak fasılla tutmaktan evlâdır.⁵⁵²

D. ORUÇ İLE İLGİLİ DİĞER HÜKÜMLER

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir özür sebebiyle oruç tutmayan kimsenin gün içerisinde özrü zail olursa, günün kalanında orucu bozacak şeylerden uzak durması gerekir.⁵⁵³

- İmam Ebu Hanife'ye göre Ramazan'da geceleyin cinsel ilişkide bulunan kimse guslünü imsak sonrasına tehir edebilir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/144; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/66.

⁵⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/141; Gaznevî, *el-Hâvi'l-Kudsî*, 1/453.

⁵⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/141-142; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/422.

⁵⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/144; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/71.

⁵⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/151; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/270.

⁵⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/153-154; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/77.

⁵⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/58; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/135.

⁵⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/145; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/272.

⁵⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/148; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/283-284.

- İmam Ebu Hanife'ye göre sadece Cuma günleri nafile oruç tutmak, diğer bir ifadeyle Cuma gününü nafile oruca tahsis etmek mekruh değildir. Çünkü Cuma günü de diğer günler gibi bir gündür.⁵⁵⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre Ramazan'ın sonunda gündüz vakti zevaldan önce veya sonra hilal görülürse, bu durum sonraki geceyi ilgilendirdiği için orucu bozmak caiz değildir. Aynı görüş Ramazan'ın başındaki şek günü (kesin olmayan/şüphe içeren gün) için de geçerlidir. Yani şek günü zevalden önce veya sonra hilal görünürse, bu hilal sonraki geceyi ilgilendirdiği için o gün Ramazan'dan sayılmaz.⁵⁵⁶

E. İTİKÂF

- İmam Ebu Hanife'ye göre itikâf için oruçlu olmak şarttır.⁵⁵⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre itikâfa giren kişi Allah'ın kendisine farz kıldığı şeyler için camiden çıkabilir. Örneğin bir kimse Cuma namazı kılınmayan bir mescidde itikâfa girerse, Cuma namazı için başka camiye gidebilir.⁵⁵⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre itikâfta olan kimse çıkılmaması gereken şeyler için camiden dışarı çıkacak olursa, itikâfi batıl olur.⁵⁵⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre itikâfa giren kişinin caminin çatısına çıkmasında herhangi bir beis yoktur.⁵⁶⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre itikâfta olan kimse -unutarak da olsa- cinsel ilişkide bulunursa itikâfi batıl olur ve bu itikâfin kazasını yerine getirmekle mükelleftir.⁵⁶¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre mutekifin karısına temas edip dokunması caiz değildir. Karısına dokunan bu kişi temas sonucunda boşalırsa, itikâfi batıl olur. Boşalma gerçekleşmezse itikâf bozulmaz.⁵⁶²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse bir aylık itikâf adağında bulunursa, bu kimsenin günler arasına fasıla girmeden peş peşe itikâfta bulunması gerekir.⁵⁶³

⁵⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/170; Şeybânî, *el-Hüccce*, 1/407.

⁵⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/173; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/578.

⁵⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/188; Şeybânî, *el-Asl*, 2/183.

⁵⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/192; Şeybânî, *el-Asl*, 2/183.

⁵⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/194; Şeybânî, *el-Asl*, 2/184.

⁵⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/196; Şeybânî, *el-Asl*, 2/191.

⁵⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/196; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/294.

⁵⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/198; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/295.

- İmam Ebu Hanife'ye göre örneğin; bir kimse 30 gün diyerek itikâfa girme adağında bulunursa gecelerin itikâfı da kendisine lazım olur.⁵⁶⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadının evinde mescit belirlediği bir yerde itikâfa girmesi efdaldır. Camide girmesi doğru değildir.⁵⁶⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadın kocasının izni olmadan itikâfa giremez. Ancak koca izin verir sonra da izninden cayarsa, kocanın caymasına şeriat açısından itibar edilmez. Kölenin de itikâfa girmesi efendisinin iznine mevkuftur. Efendisi izin verdikten sonra izninden cayarsa, şeran cayması dikkate alınır ve köle itikâfa girdiyse de bu itikâfı bozmak zorundadır.⁵⁶⁶

Oruç ile ilgili *el-Muğni*'de İmam Ebu Hanife'ye nispet edilen görüşlerin sayısı tespit ettiğimiz kadarıyla 53'e ulaşmaktadır. Atfedilen bu görüşler içerisinde hatalı olarak tespit ettiğimiz görüşlerin sayısı ise sadece bir tane olmuştur. Yapılmış olan diğer atıfların tamamı isabetli tespit edilmiştir.

V. HAC ve UMRE

A. HACCIN FARZİYETİ ve ŞARTLARI

- İmam Ebu Hanife'ye göre yol güvenliğinin ve gitme imkânının bulunması haccın vücup şartlarındandır.⁵⁶⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kadının kâfir babası hac esnasında kendisinin mahremi hükmündedir. Çünkü baba kızına ebediyen haramdır.⁵⁶⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisine hac farz olan kimse imkân bulduğunda haccını hemen eda etmelidir, ertelemesi caiz değildir.⁵⁶⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre hac farızasını yerine getirmemiş bir kimse eğer nafîle yahut adakta bulunduğu bir hacca niyet ederse, farz olan haccı değil niyet ettiği haccı yapmış olur.⁵⁷⁰

⁵⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/209; Şeybânî, *el-Asl*, 2/184.

⁵⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/209; Şeybânî, *el-Asl*, 2/184.

⁵⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/190-191; Şeybânî, *el-Asl*, 2/184.

⁵⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/205; Şeybânî, *el-Asl*, 2/191.

⁵⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/214; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/296-297.

⁵⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/231; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/56.

⁵⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/232; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/42.

B. NİYÂBETEN HAC

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsede haccın farziyet şartları bulunur fakat haccı eda etmek için bir kısım maniler (ileri düzeyde yaşlılık, hasta olmak, binit üzerinde duramama vs.) söz konusu olursa, bu kimse vekil tutarak hac farizasını yerine getirir. Ancak bu kişinin vekil tutmak için yeterli miktarda maddi güce sahip olması gerekir.⁵⁷¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre hasta kimsenin iyileşme, hapiste olan kimsenin hapisten çıkma umudu olsa bile bu durumda olan kişiler, yerine vekil tayin edip haccını eda edebilir. Bu kimselerin manileri zail olursa tekrar hacca gitmeleri gerekir. Ancak manileri ölüme kadar devam ederse vekillerinin eda ettikleri hac kendileri için geçerli sayılır.⁵⁷²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse hac farizasını yerine getirdikten sonra nafîle olarak hacca niyet ederse, bu nafîle haccı kendisi eda etmeye kadir olsa da başkasını vekil tayin edebilir.⁵⁷³

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacda vekil kılınan kişinin, adına hac yaptığı kişinin talimatına uyması gerekir. Vekil bu talimata uymazsa almış olduğu nafakayı geri iade eder. Çünkü yerine getirmiş olduğu fiiller müvekkilinin adına yapılmış sayılmaz.⁵⁷⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse hacc-ı ifrâd için vekil tutulmasına rağmen hacc-ı kırân yaparsa masrafları tazmin etmeye mahkûm olur.⁵⁷⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendisi için hac yapmamış bir kimsenin başkası adına hac yapması caizdir.⁵⁷⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimseye hac farz olur da bu kimse haccını eda edemedi vefat ederse, hac kendisinden sakıt olur. Ölen kişi vasiyette bulduysa malının üçte bir hissesinden adına hac yapılır.⁵⁷⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacda isticâr (ücret karşılığında başkası için hac yapmak) caiz değildir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/236; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 3/46.

⁵⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/222; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 3/57.

⁵⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/223; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/481.

⁵⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/224; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/482.

⁵⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/227; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/483-484.

⁵⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/227; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/485.

⁵⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/236; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/171.

⁵⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/233; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/493-494.

⁵⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/224; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/494.

C. İHRAM

- İmam Ebu Hanife'ye göre telbiye ihramın şartlarındandır. Çünkü telbiye getirmeyen kimse ihrama girmiş sayılmaz.⁵⁷⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre telbiye getirilmeden veya hedy kesmeden sadece niyetle ihrama girilmez.⁵⁸⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre köle efendisinin izniyle ihrama girerse efendisi vermiş olduğu izinden cayabilir. Çünkü köle kendi menfaatine sahip değildir. Efendi ise hem kendisinin hem de kölesinin menfaatlerine sahiptir.⁵⁸¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre baliğ olmayan çocuk ihrama girmekle muhrim olmayacağı gibi velisinin ihramıyla da muhrim olmaz. Çünkü ihram hüküm gerektiren bir sebeptir, hüküm ise çocuğu bağlamaz.⁵⁸²

- İmam Ebu Hanife'ye göre baygın kimsenin adına ihrama girmek caizdir. Örneğin bir kimse baygın olan arkadaşının adına ihrama girerse, bu ihram onun adına istihsanen geçerli sayılır.⁵⁸³

- İmam Ebu Hanife'ye göre hac farızasını eda etmek için yola çıkan herkesin kendi beldesinden ihrama girmesi evladır.⁵⁸⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ihrama girmeden mikâtı geçerse kendisine dem (küçük baş kurban kesmek) lazım olur. Ancak olduğu yerden ihrama girip mîkâta gelerek telbiye getirirse dem cezası sakıt olur.⁵⁸⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihrama girmeksizin hiç kimsenin Harem'e girmesi caiz değildir. Ancak şu iki kimse hariç: Birincisi Harem bölgesinde kalanlar, ikincisi ise Harem'e birçok kez girmesini gerektirecek bir haceti olanlar.⁵⁸⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse Harem'e ihramsız olarak giriş yaparsa, hac ya da umre yapması gerekir. Eğer bu ikisinden birini yapmazsa, ertesi yıl kaza etmesi elzem olur.

⁵⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/270; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/152.

⁵⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/265; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/152-154.

⁵⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/239; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/497.

⁵⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/241; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/498.

⁵⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/243; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/498.

⁵⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/250; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/412.

⁵⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/252; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/162-163.

⁵⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/253, 254; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/160; Merğînânî, *el-Hîdâye*, 2/307.

Çünkü ihramsız olarak Harem'e gitme niyetiyle mîkâtı geçmek caiz değildir. Harem ihramsız geçildiği takdirde de kaza lazım hale gelir.⁵⁸⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre hac ayları girmeden ihrama girip hac vaktine kadar beklemek mekruh olmakla beraber caizdir.⁵⁸⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre kişi ihrama girerken -farz namazın vakti girdiyse- önce farz namazını kılar sonra ihrama girer. Ancak farz namazın vakti girmediyse önce iki rekât nafîle namaz kılar sonra ihrama girer.⁵⁸⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihrama girme esnasında "eğer hacdan alıkonulursam ihramlı değilim" gibi bir şart koşulursa, ihsar durumunda dem cezası gerekmez. Her türlü ihsâr da ihramdan çıkma sebebidir.⁵⁹⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ihrama girer de tavaf yapmadan ne için (umre mi, hac mı, hangi hac vs.) ihrama girdiğini unutursa, bu kimsenin hacc-ı kırân yapması gerekir.⁵⁹¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse iki hac veya iki umreye niyet ederek ihrama girerse, bu ihram kendisinden sahih kabul edilir. Eğer kişi hac veya umreden birini ifsad ederse, ifsad ettiği hac veya umrenin kazasını yerine getirmekle mükellef olur.⁵⁹²

D. TAVAF VE SA'Y

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacda üç tavaf söz konusudur. Birincisi ziyaret tavafidir ki haccın rükünlerinden sayılır. İkincisi hükmü sünnet olan kudûm tavafi, üçüncüsü ise vacip olup terkiyle dem lazım olan veda tavafidir.⁵⁹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre abdestli olmak tavafın sıhhat şartlarından değildir.⁵⁹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse tavafı menkûs (ters yönden) yaparsa, bu kimsenin Mekke'de olduğu sürece o tavafı iade etmesi gerekir. Ancak kişi Mekke'den döndüyse bu tavafı dem ile telafî etmesi gerekir.⁵⁹⁵

⁵⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/254; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'i*, 3/164.

⁵⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/256; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/141.

⁵⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/259; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/311.

⁵⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/266; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'i*, 3/185-186.

⁵⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/269; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 2/564.

⁵⁹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/269; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'i*, 3/173.

⁵⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/393; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/34.

⁵⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/343; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/530.

- İmam Ebu Hanife'ye göre tavaftan sonra kılınan iki rekâtlık nafîle namazını bir haftadan fazla tehir etmek mekruhtur.⁵⁹⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre ziyaret tavafının vakti bayram günü fecr-i sâdıkın doğmasıyla başlar ve bayram günlerinin sonuna kadar devam eder.⁵⁹⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse başka bir kimseyi sırtına alarak tavaf eder de her biri kendi adına tavaf etmeye niyet ederse, her ikisinin tavafı da sahih olur.⁵⁹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse herhangi bir özrü olmadan binit üzerinde veya başkasının sırtında tavaf yaparsa, bu kimsenin Mekke'de olduğu sürece tavafını iade etmesi gerekir. Bu kimse memleketine döndüyse hac rüknünün vacip bir vasfını terk ettiği için kendisine dem lazım gelir.⁵⁹⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre Safâ ve Merve arasında sa'y etmek rükün değildir, haccın vâciplerindedir.⁶⁰⁰

E. ARAFÂT ve MÜZDELİFE VAKFELERİ

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacılar Arafât'ta iken öğle ile ikinci namazını ancak imamla beraber cem edebilir. Bir kimse cemaati kaçıracak olursa cem etmeden her iki namazı da vaktinde eda eder".⁶⁰¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse Arafât'ta olduğunu bilmeden Arafât'tan geçerse vakfe gerçekleşmiş olur.⁶⁰²

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacı Müzdelife'ye gelmeden akşam namazını kılsa, bu namaz geçerli değildir. Bu sebeple Müzdelife'ye gelince kılmış olduğu akşam namazını iade etmesi gerekir. Çünkü akşam ile yatsı namazını Peygamber Efendimiz (s.a.v) Müzdelife'de cem ederek kılmıştır.⁶⁰³

⁵⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/347; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/44.

⁵⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/348; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/47.

⁵⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/391; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'i*, 3/78.

⁵⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/244; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/499.

⁵⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/358; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/45.

⁶⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/352; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/332.

⁶⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/366; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/338.

⁶⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/372; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/55.

⁶⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/375; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/62.

F. İHRAMDAN ÇIKIŞ

- İmam Ebu Hanife'ye göre tıraş olmak suretiyle ihramdan çıkmak, hac ve umrenin menâsikindedir.⁶⁰⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse tıraş olmayı tehir ederse kendisine dem lazım olur.⁶⁰⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramdan çıkmak isteyen kişi kel ise, tıraş aletini başı üzerine gezdirmesi vaciptir. Çünkü tıraş olmak, ihramdan çıkmak için bir şarttır.⁶⁰⁶

G. ŞEYTAN TAŞLAMA

- İmam Ebu Hanife'ye göre cemreleri taşlamak çamur, balçık ve yer cinsinden olan her şeyle caizdir.⁶⁰⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir hacı Akabe cemresini bayram günü geceye kadar ertelerse, bu cemreyi bir sonraki gün -güneş zeval vaktine ulaşmadan- taşlaması caiz değildir.⁶⁰⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse tıraş olmayı şeytan taşlamaya yahut kurban kesmeye öncelirse kendisine dem lazım olur. Eğer hacı kırân haccı niyetiyle ihramlıysa kendisine iki dem gerekir.⁶⁰⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre cemreleri taşlamakta tertip şart değildir. Kişi tersten taşlamaya başladıysa cemreleri iade eder. İade etmez ise kendisine ceza gerekmez".⁶¹⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse, cemrelerin yanında vakfe yapmayı terk ederse kendisine herhangi bir şey lazım olmaz.⁶¹¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse, şeytan taşlarken bir günün taşını sonraki güne bırakırsa, bakılır: Eğer bir, iki veya üç adet taş sonraki güne bıraktıysa her taş için yarım sâ' buğday vermesi gerekir. Ancak sonraki güne dört taş bıraktıysa kendisine dem lazım olur.⁶¹²

⁶⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/387; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/70.

⁶⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/388; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/71.

⁶⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/388; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/70.

⁶⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/379-380; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/66.

⁶⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/382; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/68.

⁶⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/395; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/420-421.

⁶¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/400; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/65.

⁶¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/400; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/67.

⁶¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/402; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/65.

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacı Akabe cemresini ya da tüm cemreleri terk ederse kendisine dem lazım olur. Ancak bir, iki veya üç taş atmayı terk ederse, her taş için yarım sâ' buğday sadaka verir. Üç taştan fazlasını terk ederse kendisine dem lazım olur.⁶¹³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ikinci gün cemreleri taşıdıktan sonra Mekke'de ikamet etmeye niyet ederse veda tavafı sakıt olmaz.⁶¹⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre kişi aceleci davranıp Minâ'dan ayrılmak isterse bayramın üçüncü gününün fecri doğana kadar çıkabilir.⁶¹⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre Minâ'da teşrik günlerinin ikinci gününde imamın hutbe vermesi, müstehap değildir.⁶¹⁶

I. İHSAR

- İmam Ebu Hanife'ye göre hac adayı düşman tarafından alıkonulursa, kurbanını kesip ihramdan çıkması gerekir. İhramın hacdan, umreden yahut her ikisinden olması hükmü değiştirmez.⁶¹⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre muhsar ihrama girerken hac veya umreden hangisine niyetlenmişse gelecek yıl aynı tür ihram ile kaza yapması gerekir.⁶¹⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre muhsar Harem'e hedy göndermekten aciz olsa da hedyin yerine oruç tutması caiz değildir. Çünkü hedyin bedeli olarak Kur'an'da oruç zikredilmemiştir.⁶¹⁹

J. TEMETTU VE KIRAN HACCI

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse umre için hac ayları girmeden tavafın dört şavtını yapar ve hac ayları girince üç şavt daha yapar, sonra da aynı yıl hac yapmaya niyet

⁶¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/428; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/65.

⁶¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/403; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/105.

⁶¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/401; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/68.

⁶¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/402; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/54.

⁶¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/326; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/574-576.

⁶¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/327; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/576.

⁶¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/330, 467; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/113.

ederse, bu kimse hacc-ı temettu yapmış sayılmaz. Çünkü umre için yapmış olduğu tavafın en az dört şavtının hac ayları dâhilinde olması gerekir.⁶²⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre hacc-ı temettu ile ihramlı olan kimse hedy gönderiyorsa, umreden sonra ihramdan çıkmaz, umre ihramı üzerine hac için ihrama girer.⁶²¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre temettu haccı yapan kimse kurban kesme imkânı bulamazsa on gün oruç tutar. Oruçlardan üç gününü hacda yedi gününü de ailesinin yanına dönünce tutar. Hacda tutulacak oruçları yerine getirme cevazı umre ihramıyla başlar.⁶²²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bu kişi geri kalan yedi günlük orucu hac ihramından çıkınca memleketine döndüğünde tutabileceği gibi, Mekke'de ve memleketine gelirken yolda da tutabilir.⁶²³

- İmam Ebu Hanife'ye göre temettu haccına niyet eden bir kadın umre tavafını yapmadan adet olursa umresini iptal eder ve hac için ihrama girer.⁶²⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre temettu haccını yapacak kimse umre tavafından önce veya sonra direkt olarak hac menasikine başlarsa, bu hac, hacc-ı temettudan hacc-ı kırâna dönüşür.⁶²⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer hacc-ı kırâna niyet eden kimse, umreyi hacca öncelmesi gerekirken önce hac sonra da umre yaparsa, bu kimse yine de hacc-ı kırân yapmış olur.⁶²⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre temettu veya kıran haccı yapan bir kişi nüsüklerini ifsada uğratırlarsa kendilerinden dem sakıt olur. Ancak karıştırılmamalıdır ki bu dem ceza demi değil, temettu veya kıran demidir.⁶²⁷

K. HAC KURBANI

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı, hedy olacak hayvanı tayin ederken satın alma esnasında hedy niyetini taşıması gerekir.⁶²⁸

⁶²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/413; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/45.

⁶²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/353; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/385; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 3/170.

⁶²² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/418; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 3/180.

⁶²³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/418; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/375.

⁶²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/421; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/391.

⁶²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/422; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/507-508.

⁶²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/423; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/508.

⁶²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/424; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/121.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse, hedyi gasp ederek kesmeye kalkarsa, eğer hedy sahibi kesme sırasında rıza gösterirse geçerli sayılır, aksi takdirde caiz değildir.⁶²⁹ Araştırdığımız kadarıyla İmam Ebu Hanife'den böyle bir görüş nakledilmemiştir. Ancak şu kadar vardır ki İbn Âbidîn hac yapmak ayrı, hac yolunda harcama yapmak ayrı şeylerdir. Şöyle ki; hac yapmak haram değildir, ancak hac için sarf edilen para haram olabilir. Haram harcamadan insan günaha girer, ama haccına herhangi bir hanel varit olmaz.⁶³⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre kesim esnasında hedyde bir kusurun meydana gelmesi, cevazına engel teşkil etmez.⁶³¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse, bir hedyin yerine başka bir hedy kesmek isterse, ikinci hedyin birincisine göre değer açısından daha kıymetli olmasına veya birinci hedy ile ikinci hedyin eşit düzeyde olmasına dikkat etmelidir.⁶³²

- İmam Ebu Hanife'ye göre hedy bir kimse tarafından zarara uğratılıp kusurlu hale gelirse, bu hedyin yerine başka bir hedyin kaim edilmesi gerekir.⁶³³

- İmam Ebu Hanife'ye göre Harem'de kesilen hedy kurbanlarının etlerinin Hill bölgesinde dağıtılmasında herhangi bir beis yoktur.⁶³⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre hedy yerine yemek tasaddukunda bulunma veya oruç tutma tercih edilecekse, söz konusu bu durumların yerine getirilmesi hem Hill hem de Harem bölgesinde caizdir.⁶³⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse hedy sözcüğünü kullanmadan mutlak olarak veya belirterek bir kurban adağında bulunur da bu kurbanın kesilme yerini belirtmezse, Haremde kesebileceği gibi Harem dışında da kesebilir.⁶³⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre hedy deve veya sığır ise taklîd * edilir. Ancak koyunun taklîd edilmesi sünnet değildir. Çünkü sünnet olduğunu gösteren herhangi bir rivayet yoktur.⁶³⁷

⁶²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/461; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/143.

⁶²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/461.

⁶³⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/453.

⁶³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/463; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/141-142.

⁶³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/463; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/142-143.

⁶³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/463; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/497.

⁶³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/469; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/298.

⁶³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/469; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/298.

⁶³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/470; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/137.

* Taklîd: Hedy için ayrılan veya satın alınan hayvanın kurbanlık olduğunu göstermek üzere boynuna örülmüş ip veya nal gibi bir cismin asılmasıdır. Tanım için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "k-l-d", 3/366-367.

⁶³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/471; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/137.

- İmam Ebu Hanife'ye göre hayvana acı verdiği için iş'âr * caiz değildir.⁶³⁸
- İmam Ebu Hanife'ye göre hedy deve veya sığır olursa bu hedyi yedi kişinin ortaklaşa kesmesi caizdir. Ancak ortaklardan her birinin niyeti et değil, Allah rızası olmalıdır.⁶³⁹
- İmam Ebu Hanife'ye göre kulağının üçte biri olmayan hayvanın hedy olarak kesilmesi caiz değildir.⁶⁴⁰
- İmam Ebu Hanife'ye göre temettu haccı yapacak bir kimseye hedy, hac ihramı ile vacip olur. Hedyi kesme zamanı ise bayram günüdür. Çünkü bayramdan önce kurbanların kesilmesi caiz değildir.⁶⁴¹ *el-Muğni*'de Ebû Hanîfe'ye yapılan bu atıf hatalıdır. Çünkü birçok Hanefî kaynakta geçtiği üzere Ebû Hanîfe'ye göre hedy hac ihramıyla değil umre ihramıyla lazım hale gelir.⁶⁴²

L. CEZA GEREKTİREN İHRAM YASAKLARI

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı olan kimsenin başını yıkamak için sidir ve hatmi suyunu kullanması mekruhtur. Eğer bu suları kullanırsa kendisine dem lazım gelir.⁶⁴³
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ihramlıyken hacamat yaptıracığı yeri tıraş ederse kendisine dem lazım gelir.⁶⁴⁴
- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ihramlıyken kaftan giymeye kalkar ise, bu kimsenin kollarını kaftanın yenlerine girdirmesi caiz değildir.⁶⁴⁵
- İmam Ebu Hanife'ye göre safran, veres vs. güzel kokulu bitkilerin kokularının sindiği elbiseyi ihramlıyken kullanmak dem gerektirir.⁶⁴⁶
- İmam Ebu Hanife'ye göre aspir, veres ve safran benzer bitkilerin ihramlıyken kullanılması doğru değildir.⁶⁴⁷
- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı kimsenin yüzünü örtmesi caiz değildir.⁶⁴⁸

* İş'âr: Hayvanın hörgücünün kan akıtmak suretiyle işaretlenmesidir. Tanım için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ş-‘e-r”, 4/414.

⁶³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/472; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/138.

⁶³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/474; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/137, 144.

⁶⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/476; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/173.

⁶⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/416

⁶⁴² Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/381; Cessâs, *Şerhu Muhtsari't-Tahâvî*, 2/504; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/159.

⁶⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/280; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/222.

⁶⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/285; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/162.

⁶⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/286; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/144.

⁶⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/294; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/126.

⁶⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/295; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/126.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse Arafât'ta vakfe yapmadan cinsel ilişkide bulunursa haccı fasit olur. Ayrıca yaptığı bu amel nedeniyle de koyun kesmesi gerekir Vakfeden sonra ilişkide bulunması haccın ifsadına sebep olmaz. Ancak bu kişiye bedene cezası lazım olur⁶⁴⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse anal ilişkide bulunursa haccı fasit olmaz. Buna ek olarak hayvanla ilişkide bulunan kimsenin haccına zarar gelmez.⁶⁵⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse ihramlıyken iki defa cinsel ilişkide bulunursa bakılır: İlişki aynı mecliste gerçekleşmişse bir kefaret yeterli olur. Ancak ayrı ayrı meclislerde vaki olduysa, kişinin ikinci ilişki için de bir koyun kesmesi gerekir. Böylece meclis sayısınınca kefaret sayısı da artar.⁶⁵¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlıyken cinsel ilişkinin bilerek veya unutulmuş olarak yapılması hüküm açısından eşittir.⁶⁵²

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse umre için tavafın dört şavtını yapmadan cimâda bulunursa, bu kimsenin umresi fasit olur ve kendisine dem gerekir. Ancak kişi en az dört şavtı yerine getirdikten sonra cinsel ilişkide bulunursa umresi fasit olmaz, bu kişiye yaptığı amel nedeniyle dem gerekir.⁶⁵³

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse herhangi bir özürlü olmaksızın hac menasiki tamamlanmadan başını tıraş ederse dem lazım olur.⁶⁵⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre hac esnasında başının dörtte birini tıraş etmeyen hacıya dem lazım olmaz. Çünkü başın dörtte biri, başın tamamının yerine geçer.⁶⁵⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı bir kimse, ihramlı olmayan bir kimsenin saçlarını tıraş ederse, insan saçını telef ettiği için sadaka vermesi gerekir.⁶⁵⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre hac veya umrenin menasikini tamamlamamış ihramlı biri başka bir ihramlının saçını tıraş ederse -tıraş ameli izinsiz gerçekleşmişse de- tıraş olana dem gerekir.⁶⁵⁷

⁶⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/301; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/318.

⁶⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/308, 423, 424; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/431; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/118.

⁶⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/309; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/432-433.

⁶⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/310, 431; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/431; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/552.

⁶⁵² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/313; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/121.

⁶⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/424; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/409-410.

⁶⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/429; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/73.

⁶⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/430; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/73.

⁶⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/432; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/72.

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir elin tırnaklarının tamamını kesilmedikçe, dem gerekmez.⁶⁵⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir ihramlı kimseye uzvun tamamına koku sürülmedikçe dem lazım gelmez.⁶⁵⁹ Aynı şekilde bir gün ve gece dikişli elbise giymedikçe kendisine dem gerekmez.⁶⁶⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı bir kimse unutarak da olsa koku kullanır veya dikişli elbise giyerse, dem gerekir.⁶⁶¹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin haccı ifsada uğrarsa bu kimse hac fiillerine devam ederek haccını bitirir, fasit olan haccı da gelecek yıl kaza etmesi gerekir.⁶⁶²

M. İHRAMLİYA CEZA GEREKTİRMEYEN DURUMLAR

- İmam Ebu Hanife'ye göre cima ile haccını ifsada uğratan karı-kocanın bu haccın kazasını yaparken birbirlerinden ayrılmaları lazım değildir.⁶⁶³

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı bir kimse karısının cinsel organına bakıp inzal olursa bu durum haccın sıhhatine zarar vermez ve dem cezası de gerektirmez.⁶⁶⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre kendiliğinden bitmeyen, insanlar tarafından ekilip dikildiğinde biten otların ihramlı bir kimse tarafından kesilmesi ceza gerektirmez.⁶⁶⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre eğer ihramlı bir kimse Harem bölgesinde, ızhır otunu koparırsa cezaya tabi tutulmaz.⁶⁶⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre kadının ihramlıyken eldiven kullanmasında herhangi bir beis yoktur.⁶⁶⁷

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin ihramlı olması, nikâh akdine mani teşkil etmez.⁶⁶⁸

⁶⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/432; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/73.

⁶⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/433; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/77.

⁶⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/434; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/161.

⁶⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/434; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/125-126.

⁶⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/435-436; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 3/222.

⁶⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/333; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/118.

⁶⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/334; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/119.

⁶⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/312; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/120.

⁶⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/320; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/454.

⁶⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/322; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/455.

⁶⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/304; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/128.

- İmam Ebu Hanife'ye göre izâr bulamayan kişinin sirvâl giymesinde herhangi bir beis yoktur.⁶⁶⁹

- İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimsenin terliği mevcut olmasına rağmen ayakkabılarını incik bölgesine denk gelen kısmın altından kesip giymesi caizdir.⁶⁷⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre Medine haremindeki av hayvanları, ağaçlar ve otlar ihramlı kimseye haram değildir.⁶⁷¹

N. İHRAMLININ AVLANMASI

- İmam Ebu Hanife'ye göre delaleti ve işaretini olmaksızın ihramlı olmayan kimse tarafından avlanan bir hayvanın etini ihramlı kimsenin yemesinde herhangi bir beis yoktur.⁶⁷²

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı bir kimse av cinayetinde bulunur sonra da bu avın etinden yerse söz konusu hayvanın kıymetini -hem avladığı hem de yediği için- ayrı ayrı tazmin eder.⁶⁷³

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı bir kimse Hill bölgesinde av peşine köpek salar, köpek avı Harem bölgesine girdiğinde yakalarsa, köpeğin sahibi avın cezasını (tazminat) ödemek zorundadır. Çünkü avlanma olayı Harem bölgesinde gerçekleşmiştir.⁶⁷⁴

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlıya av hayvanlarından biri saldırır da o da bu hayvanı öldürürse, kendisine ceza terettüp eder. Çünkü avlanmakta, yeme ihtiyacı ile başka ihtiyaçlar eşittir.⁶⁷⁵

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı kimsenin av cezası olarak öldürdüğü hayvanın kıymetini ödemesi gerekir.⁶⁷⁶

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı biri, avı sakat bırakacak kadar yaralarsa, avın tamamını tazmin etmesi gerekir.⁶⁷⁷

⁶⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/306; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/558.

⁶⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/281; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/556.

⁶⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/282; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/317.

⁶⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/323-324; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 3/445.

⁶⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/290; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/446.

⁶⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/292; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/445.

⁶⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/319; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/188.

⁶⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/438; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/90-91.

⁶⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/441; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/166.

⁶⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/445; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/436.

- İmam Ebu Hanife'ye göre avın kanadını kırmak, avın tamamını tazmin etmeyi gerektirir.⁶⁷⁸

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlı biri deve kuşu öldürürse, deve kuşunun kıymetini tazmin etmekle mükellef olur.⁶⁷⁹ Aynı şekilde güvercin öldüren ihramlının da öldürdüğü güvercinin kıymetini tazmin etmesi gerekir.⁶⁸⁰

- İmam Ebu Hanife'ye göre ihramlılardan oluşan bir grup bir hayvanı avlarsa, grubu oluşturan kişilerden her biri öldürülen bu hayvanın kıymetini ayrı ayrı tazmin eder.⁶⁸¹

Hac ve Umre ile ilgili *el-Muğni*'de İmam Ebu Hanife'ye nispet edilen görüşlerin sayısı 111'dir. Tespit edilen bu atıflardan 109 tanesi isabetli iken sadece bir tanesi hatalı olarak nakledilmiştir. Görüşlerden bir tanesi ise, isabetli olup olmadığı tespit edilememiştir. Çünkü *el-Muğni*'de İmam Ebu Hanife'ye nispet edilen bu görüş yaptığımız araştırma neticesinde hanefilere ait eserlerde rastlanmamıştır.

⁶⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/447; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/436.

⁶⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/447; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/239.

⁶⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/447-448; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/248.

⁶⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/451; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/247.

SONUÇ

İbn Kudâme, Hanbelî mezhebi başta olmak üzere fıkıh dünyasında yaşadığı dönemin meşhur âlimlerinden biridir. İlim yolunda sarf ettiği çabalar, yetiştirdiği talebeler ve haçlılara karşı vermiş olduğu mücadeleler ile İslam dünyasına hizmette bulunmuştur. İbn Kudâme'nin eserleri hem kendi asrına hem de sonraki asırlara kaynaklık vazifesi gören, medreselerde okutulan, ilim dünyası için özel değere sahiptirler. Onun hem usûl hem de fûrû' alanında kaleme aldığı eserler Hanbelî mezhebi literatürüne dikkate değer katkılar sağlamıştır.

el-Muğnî herhangi bir mezhebi savunma veya tenkit etme maksadı olmadan, belli düzeyde alt yapıya sahip olan okuyucuya ictihad melekesi kazandırmak için kaleme alınmış bir eserdir. İbn Kudâme mensubu olduğu Hanbelî mezhebini diğer mezheplere üstün kılma hedefi taşımadığı gibi, Hanbelî mezhebi dışındaki mezhepleri de haksız çıkarma gayreti içerisinde olmamıştır.

Bu eserin en önemli özelliği, kendi dönemine kadar tespit edebiliği kadarıyla üzerinde ihtilaf edilmiş fikhî meselelerin tamamını, bu meseleler ile ilgili farklı görüşleri ve bu görüşlerin ayrışma noktalarını ve nedenlerini zikretmesidir. Eser, görüşleri aktarırken ilk sırayı müellifinin mezhebinin İmam Ahmed b. Hanbel'e vermiş; daha sonra da belli bir sıralama olmaksızın İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfî, İmam Mâlik ve diğer müctehid imamaların görüşlerini aktarmaya çalışmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin önce aktarılması, müellifin mezhebî taassup içinde olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır.

İbn Kudâme bir meseleyi ele alırken önce Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ından bu meseleyi aktarmış, sonra da meselenin metnini açarak konuyu izah etmiştir. Ardından önce Ahmed b. Hanbel'in görüşünü aktarmış, akabinde de meseleyle ilgili diğer mezheplerin görüşlerine değinmiştir. Görüşleri, bazen delillendirerek bazen de delil zikretmeden aktarmıştır. Görüşlerin delillerine bazen değinmediği gibi mezhepler arası ihtilafların kaynağını da her zaman aktarmamıştır.

İbn Kudâme'nin bazı konularda İmam Ahmed'in veya Hanbelîlerin görüşlerini tenkit etmesinden hareketle mezhebî taassuba sahip olmadığı görülse de, bazen taassup sayılmayacak şekilde kendi mezhebini desteklediği de olmuştur. Eseri yer yer Hanbelî mezhebinin görüşlerini derinlemesine incelemeye tâbi tutan fikhî bir yapıya dönüşmektedir. Birçok yerde diğer mezhep imamlarının görüşlerini delil getirmeden aktarırken, kendi mezhebinin görüşünü delillerle desteklemiştir. Onun dinî ilimlere -bilhassa fikha- güçlü bir

vukûfiyetinin olması, kendisine ileri görüşlü bir düşünme kabiliyeti kazandırmış ve meselelere farklı yaklaşımlarda bulunmasına zemin hazırlamıştır.

el-Muğnî, fûrû' fıkıh sistemi ve disiplini içerisinde ele alınmış olsa da görüşlerin ve görüş ayrılıklarının kaynağını belirtmesi, ilgili olduğu usûlî kaideyi ve ihtilafı vermesi bakımından çok yönlü bir kitaptır. *el-Muğnî*'de usûl, furû' ve hîlâfiyâtın iç içe girmiş olduğu müşahede edilmektedir.

İbn Kudâme genel itibarla başarılı bir eser ortaya koymuş olmakla beraber diğer mezheplere ait görüşleri aktarırken -nadir de olsa- hataya düştüğü görülmektedir. Bu çalışmamızda İbn Kudâme'nin İmam Ebu Hanife'ye ait görüşlerini aktarırken gerek İbn Kudâme'den gerekse çeşitli sebeplerden oluşan hataları tetkik ettik.

Eseri incelerken sadece ibadetler bölümünü ele aldık. Bu bölümde yer alan 520'yi aşkın görüşten hatalı olarak aktarılmış olanların sayısı (abdest, gusül, teyemmüm, namaz, cenaze namazı, oruç ve hac kurbanı bâblarında olmak üzere) 8 olarak tespit edilmiştir. Görüşlerin içinden bir tanesinin doğru olup olmadığı tespit edilememiştir. Hatalı görüşlerin hangi başlıklarda tespit edildiğini bir tabloyla göstermenin isabetli olacağı düşüncesindeyiz:

Abdest	Gusül	Teyemmüm	Namaz	Cenaze Namazı	Oruç	Hac Kurbanları	Toplam Hata Sayısı
1	1	1	2	1	1	1	8

Eserin taharet bölümünde İmam Ebû Hanife'ye 83 görüş atfedilmiştir. Bu görüşlerden 80 tanesi isabetli, 3 tanesi hatalı olarak tespit edilmiştir. Hatalı olan görüşlerden bir tanesi İmam Muhammed eş-Şeybânî'ye ait iken İmam Ebû Hanife'ye nispet edilmiştir. Namaz bölümünde 209 tane atıf tespit edilmiştir. Yapılmış olan bu atıflardan 206 tanesi isabetli iken 3 tanesi hatalı olarak tespit edilmiştir.

İbn Kudâme *el-Muğnî*'nin zekât bölümünde İmam Ebû Hanife'ye nispetle 70 atfa yer vermiştir. Bu atıfların tamamı isabetli olup aralarında hatalı olarak herhangi bir atıf tespit edilmemiştir. Oruç bölümünde ise, 53 tane atfa yer vermektedir. Araştırmamız neticesinde bu atıflardan 52 tanesinin isabetli olduğu, 1 tanesinin hatalı olduğu tespit edilmiştir.

el-Muğni'nin ibadetler bölümünün son kısmı olan hac ve umre ile ilgili İmam Ebû Hanife'ye 111 görüş nispet edilmiştir. Bu atıflardan 109 tanesi isabetli, 1 tanesi ise hatalı olarak tespit edilmiştir. Görüşlerden 1 tanesinin ise, isabetli olup olmadığı tespit edilememiştir. Çünkü İmam Ebû Hanife'ye nispeten nakledilen bu atfa, yaptığımız araştırma sonucunda Hanefî mezhebine ait olan eserlerde rastlanamamıştır. Bu görüş hac kurbanları ile ilgilidi ki buraya da aktarmasında fayda görüyoruz: “İmam Ebu Hanife'ye göre bir kimse, hedyi gasp ederek kesmeye kalkarsa, eğer hedy sahibi kesme sırasında rıza gösterirse geçerli sayılır, aksi takdirde caiz değildir.”

el-Muğni'deki İmam Ebû Hanife'ye nispet edilen görüşlerden isabetli olanlar, isabetli olmayanları ve tespit edilemeyenlerin sayılarını tabloda şu şekilde gösterebiliriz:

Bölüm Adı	Toplam Nispet	İsabetli Nispet	Hatalı nispet	Tespit Edilemeyen
Taharet/Temizlik	83	80	3	0
Namaz	209	206	3	0
Zekât	70	70	0	0
Oruç	53	52	1	0
Hac	111	109	1	1
Toplam	526	517	8	1

Çalışmamız esnasında şu sonuçlar da dikkatimizi çekmiştir: *el-Muğni* şerh niteliğini taşıdığı için, Hirakî'nin *el-Muhtasar*'ından meseleleri aktarırken, konu ile ilgili her türlü ihtimallere yer verilmiştir. Sık karşılaşılabilen meseleleri aktardığı gibi, nadiren karşılaşılabilen meselelere de yer vermektedir. Bunun yanı sıra eser açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Bu sebeple okuma ve anlamada okuyucu herhangi bir zorluk çekmemektedir.

Herhangi bir mezhebe müntesip olan âlimin başka mezheplerin görüşlerini aktarırken çeşitli hatalara düşebileceğinden daha önce bahsetmiştik. Bu durumun oluşmasında mezhebî taassup, objektif olamama, diğer fıkıh mezheplerinin temel kaynaklarına ulaşma imkânı

bulamama, ıstılahî farklılıklardan ortaya çıkan yanlış anlaşılmalar, müellifin istifade ettiği tâli kaynaktaki bilginin mezhebin ana kaynaktaki bilgiyle uyumsuzluğu vb. nedenler etkili olabilmektedir.

İbn Kudâme'nin eserinde, diğer mezheplerin müçtehit imamlarına ait olan görüşlerle ilgili kendisinden sadır olunan hataların, mezhebî taassup ve objektif olamama gibi sebeplerden neşet etmediği kanaatindeyiz. İbn Kudâme'nin İmam Ebu Hanife'nin görüşleri ile ilgili yaptığı yanlışlar, Hanefî mezhebinin temel kaynaklarına ulaşma imkânı bulamama, ıstılahî farklılıklardan meydana gelen yanlış anlama, müellifin istifade ettiği tâli kaynaktaki bilgilerin mezhebin ana kaynaktaki bilgilerle uyumsuzuma gibi sebeplerden kaynaklandığını tahmin ediyoruz.

İbn Kudâme ansiklopedik tarzla kaleme aldığı bu eserde bazı hatalara düşmesine rağmen genel mahiyette güvenilir bir çalışma ortaya koymuştur. Eseri tanıtırken de bahsettiğimiz üzere *el-Muğnî*, binlerce fikhî meseleye, çok sayıda âlimin görüşlerine, ittifaklarına, ihtilaflarına ve dayanaklarına yer vererek incelemeye tabi tutmuştur. Muhtevası bu denli geniş olan bir eserde cüz'î miktarda hata kaçınılmazdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi çalışmamız el-Muğnî'nin ibadetler bölümünü kapsamakla beraber sadece İmam Ebû Hanife'nin görüşlerini içermektedir. Çalışmamız kitabın tamamını tahkikli bir şekilde sunacak kadar geniş yelpazeli değildir. Bu sebeple fıkhîta akademik alana adım atanlar bu kitabın içerdiği başta İmam Ebû Hanife olmak üzere diğer âlimlerin görüşlerini tahkik edebileceği gibi İbn Kudâme'nin kendi mezhebine muhalefet ettiği veya diğer mezhep imamlarına ait olup tercih ettiği görüşlerin tahkik ve tespitini edebilirler.

KAYNAKÇA

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Sâlih Şâban, Beyrut 2000. (Aynî, *el-Binâye*)

Ba'lî, Şemseddin Muhammed b. Ebu'l-Feth el-Ba'lî (ö. 709/1309), *Telhîsu Ravzati'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır*, Thk. Ahmed b. Muhammed es-Serrâc, Riyâd, 2005. (Ba'lî, *Telhîsu Ravzati'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır*)

Bakrî, Hasnâ Ahmed Neccâr, *ez-Ziyâ el-Makdisî ve cühûdühû fî 'ilmi'l-hadîs*, Mekke 1999. (Bakrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*)

Buhârî, Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Mergînânî (ö. 616/1219), *el-Muhîtü'l-Burhânî*, thk. Na'im Eşref Nûr Ahmed, Riyâd 2004. (Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*)

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. Sâid Bektaş ve Diğerleri, Dâru'l-Sarâc 2014. (Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*)

Dede, Nusret, *İbn Kudâme'nin el-Muğnî Adlı Eserinde Usul-u Fıkh'ın Kullanımı*, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012.

Ebû Şâme, Ebu'l-Kâsım Şehâbeddîn Abdurrahmân el-Makdisî (ö. 665/1268) *Terâcimü ricâli'l-karneyi's-sâdis ve's-sâbi'*, Beyrut, 2002. (Ebû Şâme, *Terâcimü ricâli'l-karneyi's-sâdis ve's-sâbi'*)

Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî (ö. 1419/1999), *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye*, Thk. Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, Riyad, 2001. (Elbânî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye*)

Gaznevî, Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 593/1197), *el-Hâvi'l-Kudsî fî rui'l-Hanefî*, thk. Sâlih el-'Aylî, Beyrut 2006. (Gaznevî, *el-Hâvi'l-Kudsî*)

Hacvî, Muhammed b. el-Hasen es-Seâlebî el-Fâsî (ö. 1376/1957), *el-Fikru's-sâmi fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî*, I-IV, Fâs 1926. (Hacvî, *el-Fikru's-sâmi fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî*)

Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549), *Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî (Halebî kebîr)*, thk. Ahmed Mahmud eş-Şehâde, İstanbul 2019. (Halebî, *Halebî kebîr*)

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dîmaşkî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut 2009, I-XIV. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*)

İbn Bedrân, Abdülkâdir b. Ahmed b. Mustafâ ed-Dûmî ed-Dîmaşkî (ö. 1848-1927), *el-Medhal ilâ mezhebi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, Thk. Abdullah b Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut 1981. (İbn Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*)

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dîmaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, Thk. Heyet, Beyrût, 1990. (İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*)

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî (ö. 620/1223), *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi usûli'l-fikh*, Tahk. Muhammed Mirâbî, Beyrut 2009. (İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*)

_____ , *el-Muğnî*, Thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeyni, Kahire, 1968. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*)

_____ , *'Umdetü'l-hâzim fi'l-mesâ'ili'z-zevâ'id 'an Muhtasarı Ebi'l-Kâsım*, thk. Nüreddîn Tâlîb, Katar 2007. (İbn Kudâme, *'Umdetü'l-hâzim*)

_____ , *Muhtasaru İleli'l-hadîs*, thk. Ebî Muâz Târik, Riyâd 1998.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensâri (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*, thk. Amîr Ahmed Haydar, Beyrut 2010, I-XV. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*)

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-râ'ik Şerhu Kenzü'd-dekâ'ik*, thk. Zakariya 'Amîrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2010. (İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*)

İbn Receb, Ebu'l-ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Receb el-Bağdâdî el-Hanbelî (ö. 795/1393), *Zeylü Tabakâti'l-Hanâbile*, Thk. Abdurrahman b Süleyman el-Useymîn, Riyâd 2005. (İbn Receb, *Zeylü Tabakâti'l-Hanâbile*)

İbnü's-Sââtî, Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî (ö. 694/1295), *Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*, Thk. İlyâs Kaplan, Beyrut 2005. (İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-bahreyn*)

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Feth 'Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. el- 'Akerî' ed-Dimaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr min Zeheb*, Thk. Abdülkâdir el-Arnâvût, Beyrut 1986. (İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*)

Karaman, Hayreddin, "Fıkıh", *DİA*, 13/1-14, İstanbul 1996.

_____, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1999.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut 2010. (Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*)

Keskioğlu, Osman *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Ankara, 1999.

Koca, Ferhat, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, 15/525-547, İstanbul 1997.

_____, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, 20/139-142, İstanbul 1999.

_____, "Ravzatü'n-Nâzır", *DİA*, 34/476-477, İstanbul 2007.

_____, *İslam Hukuku Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*, Ankara 2002. (Koca, Ferhat, *Hanbelî Mezhebi*)

Merğînânî, Ebü'l-Hasan Burhâneddîn Alî b. Ebî Bekir (ö. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübedî*, Beyrut 1990. (Merğînânî, *el-Hidâye*)

Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Mahmûd Ebû Dakîka, Beyrut 1975. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*)

Muhammed Ebubekir b. Ali, Ahmed Ayyâş el-Ânî, Cemâl Muhammed es-Seyyid, Mustafa Müflih el-Kudât ve Hassân Câsim el-Hâyis, *İstidrâkât 'alâ târihi't-türâsi'l-Arabî*, I-VIII, Riyad, 2001.

Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Âlimleri ve diğ er Mezheplerin Meşhurları*, Ankara 2018 s. 538.

Özen, Şükrü, "Hırakî", *DİA*, 17/322-323, İstanbul 1998.

Sa'id, Abdülaziz b. Abdurrahman, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*, Riyâd, 1987. (Sa'id, *İbn Kudâme ve âsâruhü'l-usûliyye*)

Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed (ö. 539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ'*, Beyrut 1994. (Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*)

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090 [?]), *el-Mebsût*, Beyrut 1989. (Serahsî, *el-Mebsût*)

Süveydî, İbrahim, Hasan Ahmed, Bilâl, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'l-Katariyye*, Katar 2007. (Süveydî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'l-Katariyye*)

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad (ö. 189/805), *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın, Katar 2012. (Şeybânî, *el-Asl*)

_____ , Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad (ö. 189/805), *el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Beyrut ts. (Şeybânî, *el-Hücce*)

_____ , *el-Câmi 'a's-sağîr* ve ma'ahû *en-Nâfi 'u'l-kebîr*, Krâçî 1990. (Şeybânî, *el-Câmi 'a's-sağîr*)

Şürübülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî el-Vefâ el-Mısırî (ö. 1069/1659), *Merâkı'l-felâh*, thk. *Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyze*, Beyrut 2004. (Şürübülâlî, *Merâkı'l-felâh*)

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî (ö. 321/933), *el-Muhtasar*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Mısır ts. (Tahâvî, *el-Muhtasar*)

Tûfî, Necmüddîn Süleymân b. Abdülkavî (716/1316), *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, Tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut 1998. (Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*)

Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö. 748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Tahk. Şuayb el-Arnâud, Beyrût, 1982. (Zehebî)

Zühaylî, Muhammed, *Merci'u'l-'ulûmi'l-İslâmiyye, ta'rîfuhâ, târihuhâ, eimmetühâ, ulemâuhâ, mesâdiruhâ, kütübühâ*, Dımaşk, ty. (Zühaylî, Muhammed, *Merci'u'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*)